د علم التجوید لومړني درسي کتاب

Afghan Salar Library

جمال القرآن [کامل]

تالیف لطیف:

حکیم الامت حضرت مولانا حافظ مقري
شاه محمد اشرف علي تهانوي رح

حواشي جدیده، تشریح او پښتو ژباړه:

قاري شبیر احمد

د تعلیم الاسلام راډیو ویب پاڼې له خوا:

Maktaba Tul Ishaat .com

تمام فنون کے کتب کے پی-ڈی-ایف ہمارے ویب سائٹ سے اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید کتب شامل کر رہے ہیں اس لیے آپ ہفتے میں ایک بار ضرور ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو چیک کیا کریں۔

ابھی مطلوبہ پی-ڈی-ایف مفت ڈاون لوڈ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
	تمام فنون	

مکتبۃ الاشاعت ڈاٹ کام
Maktaba Tul Ishaat.com

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾ (سورة المزمل، آيت: ۴)

جمال القرآن [كامل]

تاليف لطيف:
حكيم الامت حضرت مولانا حافظ مقري
شاه محمد اشرف علي تهانوي رحمه الله

حواشي جديده، تشريح او پښتو ژباړه:
قاري شبير احمد

د تعليم الاسلام راډيو ويب پاڼې له خوا:
www.Taleemulislam-Radio.com

د دې کتاب ټول حقوق د خپرندویي ټولنې سره خوندي دي!

د کتاب پېژند پاڼه:

❖ د کتاب نوم : ....جمال القرآن [کامل]
❖ تالیف : ....حکیم الامت حضرت مولانا حافظ مقري
شاه محمد اشرف علي تهانوي رحمه الله
❖ ژباړن : .... قاري شبیر احمد
❖ کمپوز او ډیزاین: ....پوهه خپرندویه ټولنه / کندهار
❖ خپروونکی : ....پوهه خپرندویه ټولنه / کندهار
❖ د چاپ شمېر : ....(۵۰۰۰)
❖ د چاپ کال : ....۱۳۹۲ هجري لمریز کال
❖ د چاپ وار : ....څلورم ځل
❖ د خپروني لړ : ....(٦)

❖ اړیکه : ۰۷۰۷۲٦۲۰٦۵
❖ ایمیل : ....*ppa_۲۰۱۱@live.com*
Shabir_ah۱۹۹۳@yahoo.com.

د مضامینو فهرست

شمېره لړلیک مخ

۱. څلورم چاپ ٦
۲. تقریظ استاد القرآئت و التجوید ۷
۳. د ژباړن سریزه ۸
۴. د مؤلف لنډه پېژندنه ۹
۵. د مصنف سریزه ۱۲
٦. اوله روښنايي ۱۴
۷. د اولي روښنايي متعلق بيان ۱۵
۸. دوهمه روښنايي ۲۱
۹. درېيمه روښنايي ۲۴
۱۰. څلورمه روښنايي ۲٦
۱۱. د غابنو او ژبي نقشه ۳۰
۱۲. د حروفو د مخارجو اجمالي نقشه ۳۹
۱۳. پنځمه روښنايي ۴۰
۱۴. د حروفو د صفاتو اجمالي نقشه ۵٦
۱۵. شپږمه روښنايي ۵۸
۱٦. اوومه روښنايي (د لام په قاعدو کي) ٦۰

۱۷. اتمه روښنايي (د را په قاعدو کي) ٦١
۱۸. نهمه روښنايي (د ميم ساکن او مشدد په قاعدو کي) ۷۰
۱۹. لسمه روښنايي (د نون ساکن او مشدد په قاعدو کي) ۷۴
۲۰. يوولسمه روښنايي (د الف، واؤ او ياء په قاعدو کي) ۸۰
۲۱. دوولسمه روښنايي (د همزه په قاعدو کي) ۹۲
۲۲. ديارلسمه روښنايي (د وقف کولو يعني پر يوې کلمې باندي...) ۹۴
۲۳. څوارلسمه روښنايي (د مختلفو ضروري فايدو په بيان کي) ۱۰۳
۲۴. خاتمه ۱۱۲

www.Taleemulislam-Radio.com

څلورم چاپ

اَحۡمَدُکَ یَا مَنۡ اَنۡزَلۡتَ الۡقُرۡآنَ، عَلٰی نَبِیِّکَ الۡفُرۡقَانَ، وَ الصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ عَلٰی نَبِیِّ الۡخَیۡرِ الۡوَرَاءِ، وَ عَلٰی اٰلِهِ الۡاَتۡقِیَاءِ وَ اَصۡحَابِهِ النِّقَاءِ، وَ مَنۡ تَبِعَهُمۡ بِاِحۡسَانٍ اِلٰی یَوۡمِ الۡبَلَاءِ، وَ بَعۡدُ:

درنو لوستونکو!

لکه څنګه چي تاسي پوهېږي چي "جمال القرآن کامل" د پوهي خپرندويي ټولني خوا په ۱۳۹۱ لمريز کال کي خپور سو او د لوستونکو له خوا يې ښه هر کلی وسو. په همدې موده کي درې ځلي چاپ سوی او دا يې هم څلورم ځل دي چي چاپ ته سپارل کېږي. لکه څنګه چي په تېرو چاپو کي د ځينو فني تېروتنو د شتون له امله خپرندويه ټولنه اړه سول چي "جمال القرآن کامل" بيا کمپوز او اصلاح کړي تر څو يې خپل مسؤليت سرته رسولی وي او ټولني ته يې لا ښه خدمت کړی وي. د لوستونکو څخه هم هيله کوو چي د همدې کتاب په هر څېرکي کي چي کومه تېروتنه ومومي هغه که چاپي او تخنيکي وي او که علمي وي د مهربانۍ له مخي دي خپرندويي ټولني ته خبر ورکړي، تر څو خپرندويه ټولنه يې په راتلونکو چاپو کي سمون وکړي.

درنو لوستونکو ته يو بل زېری لا دا هم ورکوو چي ډېر ژر به د علم تجويد درې نور درسي کتابونه (فوائد مکيه، المقدمة الجزرية، القول السديد) خپاره سي او تر تاسو به يې در ورسوو. د ټولو لوستونکو څخه هيله کوو چي د دې ستر مسؤليت له پاره موږ په خپلو دعاوو کي هېر نه کړي.

د ژباړن سره او يا د خپرندويي ټولني سره د خپل سالم نظر په شريکولو سره تاسو کولای سي چي تاسي هم په دې چوپړ کي برخه واخلي، د خپل نظر د څرګندولو له پاره پر ګرځنده شمېره او يا برېښناليک باندي اړيکه نيولای سي.

په همدې هيله

ستاسو ورور شبيراحمد

تقريظ استاد القرآئت و التجويد الحاج قاري مولوي عبدالهادي "ابو الانعام" دامت بركاته

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ كَفٰى، وَالصَّلٰوةُ وَ السَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الرُّسُلِ، وَ خَاتَمَ الْاَنْبِيَآءِ، وَ عَلٰى اٰلِهِ الْمُجْتَبٰى، وَ اَصْحَابِهِ الْاَتْقِيَاءِ وَ الْاَصْفِيَاءِ. اَلَّذِيْنَ هُمْ نُجُوْمُ الْهُدٰى، صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ عَلٰى اٰلِهِ وَ اَزْوَاجِهِ وَ اَصْحَابِهِ وَ اَحْبَابِهِ وَسَلِّمْ تَسْلِيْمًا كَثِيْرًا كَثِيْرًا. اَمَّا بَعْدُ!

اې د اسلامي نړۍ مسلماني ټولنې!

د افغانستان هیواد د دېرشو (۳۰) کلونو غمیزو شاهد دئ او د دې پتمن هیواد د باهمته بچیانو د بېلابیلو لاملونو له وجهې ډېر ځورېدلي دي. د ژوندانه د ډګرونو په هره زاویه کې یې بوږنونکې دردونه لیدلي یعني اقتصادي ستونزې، زخمونه، هجرتونه، زندانونه او داسې نور. خو د نېکمرغه دا ټولې ضربې یې پر ځان منلې خو دا د دوی ستر همت دئ چې هیڅ وخت یې خپله حوصله له لاسه نه ده ورکړې، په هر ډول سختو شرایطو کې یې خپلې لیښې را نغښتې دي د خپل دین ټولې اړتیاوې یې تر خپله وسه پوره کړې.

روښانه خبره ده چې قرآن کریم د الله ﷻ کتاب دئ او هغه یې ساتونکی دئ، خو بیا هم الله ﷻ په جامعه کې داسې مفکر انسانان پیدا کړي چې همېشه کوښښ کوي چې مسلمانان ورونه په قرآن صحیح پوه سي، چې په دې لړ کې زموږ ګران شاګرد **"قاري شبیر احمد"** ډېر کوښښ کړی چې دا د تجوید مشهور کتاب یې د زیاتونو سره په مورنۍ ژبه و مسلمانانو ته وړاندې کړی، تر څو مسلمانان په قرآن صحیح پوه سي. الله ﷻ دې د ده کوښښ قبول کړي. (آمین) د نور لا ښه کوښښ ورته دعا ګوی یو.

والسلام

الحاج قاري مولوي ابوالانعام

سریزه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَیْهِ، وَعَلٰی اٰلِهٖ، وَاَصْحَابِهِ الَّذِیْنَ هُمْ "رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ". اَمَّا بَعْدُ:

درنو لوستونکو!

څنګه چي په علم تجوید کي مختلفي رسالې او کتابونه تصنیف سوي دي، په دې لړ کي "جمال القرآن" هغه کتاب دئ چي د مقبولیت او شهرت مقام ته رسېدلی دئ او مؤلف یې حکیم الامت رحمه الله دئ. او دا به ټولو ته څرګنده وي چي "جمال القرآن" د ټولو مدارسو په نصاب کي شامل دئ؛ ځکه یو خو ډېره آسانه او بل عامه فهمه دئ. پر "جمال القرآن" باندي مختلفي او متعددي شرحي او حاشیې لیکل سوي دي چي د مجملاتو د توضیح او د مبهماتو د تشریح له پاره کافي دي، مګر په بعضي ځایو کي د "احقر" په فکر د وضاحت او تشریح ضرورت وو، نو موږ په دې اساس د ګرانو لوستونکو له پاره په روانه پښتو او ساده عبارت سره توضیح او تشریح کړه تر څو ټول لوستونکي په آساني سره ګټه ځني واخلي.

د کتاب په پیل کي مو د مصنف رحمه الله لنډه پېژندنه ذکر کړې ده تر څو راتلونکي نسلونه زموږ د تکړه علماوو د ژوندانه څخه خبر وي او د ژوند په چارو کي د هغوی پر لار ولاړ سي. همدا ډول موږ دا هڅه کړې ده چي د مصنف رحمه الله ټولي حاشیې (منه رح) په دې کي ذکر کړو چي هغه په ځینو نسخو کي نه سته او په ځینو نسخو کي داسي شیان سته چي هغه په اصلي نسخو کي هیڅ وجود نه لري.

الله تعالی دي دا رساله د ټولو لوستونکو له پاره ګټوره وګرځوي او د لوستونکو څخه هیله کوو چي په دعاوو کي مو هېر نه کړي.

کتبه

احقر شبیر احمد غفرله الغفار

د مؤلف لنډه پېژندنه

خدايه څه شول هغه ښکلي ښکلي خلک پهٔ ظاهر، پهٔ باطن سپين سپېڅلي خلک
(رحمان بابا)

زېږېدنه:

حکيم الامت اشرف علي تهانوي رحمه الله د جمادي الثاني پر پنځم تاريخ د ۱۲۸۰ هـ ق کال د چهارشنبې په ورځ د صبح صادق پر وخت په تهانه بهون کي و زېږېدي.

لنډه پېژندنه:

نوم يې عبدالغني او د پلار نوم يې عبدالحق وو خو د هغې زمانې يو مشهوره مجذوب حافظ غلام مرتضى پاني پتي و ده ته "اشرف علي" نوم غوره کړی وو چي په دغه نامه سره مشهوره سو. د دې زيري سره سم وروسته حافظ، قاري، مولانا، معلم، متکلم، فقيه، مفسر، محدث، مصلح او مجدد وګرځېدي او د امت محمديه د دې بې پايه خدمت په وجه د "حکيم الامت" په لقب سره يادېږي.

د پلار له طرفه يې د نسب سلسله و حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته رسېږي او د مور له طرفه يې د نسب سلسله و حضرت علي کرم الله وجهه ته رسېږي. تهانوي رحمه الله د پلار له طرفه فاروقي نسبه او د مور له طرفه علوي نسبه دئ، پلار مبارک يې د تهانه بهون يو لوی رئيس وو.

د ژوند لنډ حالات:

تهانوي رحمه الله مشهور او معروف عالم، رباني، علامه، مفسر، فقيه او شيخ طريقت وو. د قرآن کريم د يادولو او د فارسي کتابو د ويلو وروسته يې ابتدايي عربي کتابونه د حضرت مولانا فتح محمد تهانوي رحمه الله څخه زده کړل کوم چي د ظاهري علومو او باطني کمالاتو جامع وو، د نوموړی د مجلس لړ اثر دا وو چي تهانوي رحمه الله د کوچنيوالي څخه د تهجد لمونځ شروع کړي.

د نورو عربي کتابو د پوره کولو له پاره په ۱۲۹۵ هـ ق کال د ذوالقعدې په میاشت کې دارالعلوم دیوبند ته ولاړي او پنځه کاله هلته پاته سو. په ۱۳۰۱ هـ ق کال کې د شلو (۲۰) کالو په عمر د ټولو علومو څخه فراغت ترلاسه کړي.

تهانوي رحمه الله ډېر کتابونه د حضرت مولانا محمد یعقوب صاحب او حضرت شیخ الهند محمود حسن دیوبندي (رحمهما الله تعالی) څخه لوستلي دي، لیکن د حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله د جلالین په درس کې یې هم کله ناکله برخه اخیسته.

د ۱۳۰۱ هـ ق کال په آخر کې د کانپور د خلکو په غوښتنه په "مدرسه فیض عام / کانپور" کې صدر مدرس سو. یو څه وخت وروسته یې د "جامع العلوم" په نامه مدرسه جوړه کړه او د هغه سرپرستي او صدارت یې کاوه. همدا ډول تقریبا څوارلس (۱۴) کاله په درس او تدریس کې مشغول پاته سو. په ۱۳۱۵ هـ ق کال کې یې په تهانه بهون کې "خانقاه امدادیه" آباده کړل.

په ۱۲۹۹ هـ ق کال کې د دیوبند د قائمېدو په حالت کې د خط په واسطه د شیخ المشائخ حضرت حاجي امدادالله مهاجر مکي رحمه الله سره بیعت وکړي. دوه ځلي د بیت الله په حج سره مشرفه سوی دئ او دوهم ځلي د حج وروسته شپږ میاشتي د حضرت حاجي امدادالله مهاجر مکي رحمه الله سره په مجلس کې پاته سو او د هغه څخه یې باطني کمالات حاصل کړل. حضرت ګنګوهي رحمه الله په تهانوي رحمه الله ته ویل: "چې موږ د حاجي صاحب څخه خامه مېوه ترلاسه کړه او تا پخه مېوه ترلاسه کړه او کامیابه سوې". مطلب دا چې تهانوي رحمه الله ۴۷ کاله د ارشاد او تلقین پر مسند باندي پاته سو او یو عالَم خلک یې په خپل ظاهري او باطني فیض سره اوبه کړل. تهانوي رحمه الله د بې شمېرو نیکو نصیحتونو، بې شمېره ښه ملفوظاتو او د ډېرو ارزښتناکو تصانیفو په رڼا سره شرق او غرب روښانه کړل. په زرهاوو زرونو د تهانوي رحمه الله د فیض څخه ګټه واخیستل؛ عوامو، خواصو، علماوو او اولیاوو ټولو د تهانوي رحمه الله څخه فیض او برکت ترلاسه کړي.

د تهانوي رحمه الله د ژوند یو روښانه اړخ د هغه اصلاحي کارنامې دي؛ تهانوي صاحب د مسلمانانو د عقیدو او عباداتو د تصحیح تر څنګ د مسلمانانو اخلاق، معاملات او د ژوند پر لارو چارو باندي هم توجه کول. په دغه سلسله کې یو ډېر نهایت جامع کتاب د "حیات المسلمین" په نامه سره تالیف کړي په کوم کې چې د قرآن او حدیثو په رڼا کې د

مسلمانانو د ديني او دنيوي کاميابۍ او ترقي مکمل بندوبست او تياری ترتيب کړل سوی وو او دغه کتاب تهانوي رحمه الله خپل تر نورو کتابو ډېر د نجات او خلاصون ذريعه او وسيله ګڼله.

د تجويد په فن کي "جمال القرآن" د تهانوي رحمه الله مشهوره او پېژندل سوې رساله ده، ډېره ساده او آسانه ده، د اختصار سره د تجويد د فن پر ډېرو ضرورياتو مشتمله ده او د دې رسالې د مقبوليت او شهرت لوي لامل د مصنف رحمه الله اخلاص او علمي مقام دئ او د دې رسالې آسانی او ساده عبارت د دې رسالې د مقبوليت دوهمه وجه ده. تهانوي رحمه الله تر زرو (۱۰۰۰) ډېر تصانيف لري او داسي يو فن نه سته چي تهانوي رحمه الله دي په هغه فن کي تصنيف نه وي کړی. فَلِلّٰهِ دَرُّهٗ وَعَلَى اللهِ اَجْرُهٗ!

وفات او مدفن:

حضرت تهانوي رحمه الله د عمر په آخر کي د ضُعف او معدې د ناروغي په سبب د دغه فاني نړۍ څخه د ۱۳۶۲ هق کال د رجب المرجب د مياشتي پر ۱۶ تاريخ د سه شنبې په ورځ د دوو اتيا (۸۲) کالو په عمر کوچ وکړي. انا لله و انا اليه راجعون!

حضرت تهانوي رحمه الله په تهانه بهون کي د عشقبازان په هديره کي ښخ کړل سو، دا هديره دوی په خپلو پيسو اخيستې او وقف کړې يې وه.

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلَهٗ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِجَمِيْعِ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ.

نه وصفش غايتی دارد نه "سعدی" را سخن پايان
بميرد تشنه، مستسقی و دريا هم چنان باقی
(سعدي شيرازي)

بسم الله الرحمن الرحیم

بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ: [1]

---

[1] په دغه مقدمه کي مصنف صاحب وڅو شیانو ته اشاره کړې ده چي هغه په لاندي ډول دي:
لومړی د رسالې مسمٰی: د رسالې نوم ډېر په زړه پوري او د کتاب د موضوع مطابق دئ، ځکه چي "جمال" حسن او ښایست ته وایي او تجوید هم د تلاوت ښایست او د ادا او قرآئت زېور او زینت دئ. ځکه علامه جزري رحمه الله فرمایي: وَهُوَ اَيْضًا حِلْيَةُ التِّلَاوَةِ وَزِيْنَةُ الْاَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ.
دوهم د رسالې مضامین په روښنایي سره مسمٰی کول: د رسالې مضامین د بابو او فصولو پر ځای په روښنایي سره مسمٰی کول ډېر غوره او عمده تعبیر دئ او د رسالې د نامه سره یې هم مناسبت سته؛ ځکه د روښنایي او حسن ترمنځ یو مناسبت پیدا کېږي، دا داسي مثال لري لکه یوه ښایسته خونه چي وي او هلته روښنایي هم وي نو دا خونه ډېره ښه معلومېږي او که چیري په هغه خونه کي روښنایي نه وي نو د هغې خوني ښایست کله معلومېږي. او په څوارلسو روښنایو کي دا حصر کول یو خاصه مهرباني ده. هغه دا چي مصنف رحمه الله د هري روښنایي ښخه لږلږ د علم د روښنایي حاصلول د سپوږمۍ د هري شپې د لږ روښنایي سره تشبیه ورکړې ده نو په دغه تعداد کي دې ته اشاره ده لکه څنګه چي د سپوږمۍ ټوله روښنایي د څوارلسم په شپه پوره کېږي، همدا ډول د علم تجوید مضامین او مسایل د علمي روښنایي سره د ضرورت په اندازه په څوارلسو روښنایي کي پوره کېږي.
درېیم د تالیف سبب: د تهانوي صاحب د ګران دوست مولوي حکیم یوسف صاحب په غوښتنه مصنف صاحب دا کتاب تصنیف کړی دئ.
څلورم مأخذونه: د دې کتاب ماخذونه په لاندي ډول ذي:

- **حقیقة التجوید.** مولانا قاري محمد صدیق خراساني رحمه الله.
- **جهد المقل.** علامه شیخ مرعشي رحمه الله.
- **درة الفرید.** شیخ عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله.
- **تعلیم الوقف.** مولانا حافظ قاري عبدالله مکي رحمه الله کوم چي د مصنف رحمه الله استاد دئ. او په کومو ځایو کي چي د کتاب نوم نه وي هغه د مصنف رحمه الله خپل عبارت دئ.

دا يو څو صفحې د تجويد په ضروري قاعدو کې دي، کوم چې مسمّٰى په "جمال القرآن" سره دئ او د دې مضمونونه په روښنايي سره مسمّٰى دي.

زما د عزتمند دوست مولوي حکيم محمد يوسف صاحب چې د "مدرسه قدوسيه / گنگوه" مهتم دئ، د هغه په غوښتنه سره د معتبرو کتابو څخه خصوصاً د رساله "هدية الوحيد" څخه استفاده سوې ده، ځکه چې د "هدية الوحيد" مصنف هغه په ډېر آسانه عبارت سره ليکلې ده په کوم چې مبتدي هم پوهېږي، همدا رساله د مولوي قاري عبدالوحيد صاحب مدرس درجة الاولى قرآئت – مدرسه عاليه ديوبند تصنيف دئ.

په بعضي ځايو کې د قرآئت د نورو کتابو څخه هم استفاده سوې ده، د هر کتاب نوم په خپل ځای کې ورسره ليکل سوی دئ. په بعضي ځايو کې ما د خپل ياد ښتونو څخه هم يو څه قاعدې ليکلې دي، هلته د کومې علامې ضرورت نه سته. چيري چې د کتاب نوم نه وي هغه به يا د "هدية الوحيد" مضمون وي که چيري په هغه کې موجود وي، که نه نو د "احقر" مضمون دئ.

وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيْقِ وَهُوَ خَيْرُ عَوْنٍ وَخَيْرُ رَفِيْقٍ

کتبه اشرف علي تهانوي، ادهمي، حنفي، چشتي عفی عنه

يوه ګټوره مشوره:

لومړی دا رساله ښه په غور سره ورته ووایاست، د هر شي تعريف، مخرجونه، صفتونه او نوري قاعدې ښه ورپه ياد کړئ. وروسته تر دې "تجويد القرآن" منظوم ورپه ياد کړئ او که چيري وخت لږ وي نو "حق القرآن" ورپه ياد کړئ.

يادونه:

تجويد القرآن او حق القرآن د مصنف صاحب نوري دوې (۲) منظومې رسالې دي، چې په اردو ژبه کې مصنف صاحب نظم کړي دي.

اوله روښنايي

تجوید[۱] وايي هر حرف د خپل مخرج څخه را ايستل او د هغه صفات ادا کول. د دې علم حقيقت همدومره[۲] دئ، مخارج او صفات په څلورمه او پنځمه روښنايي کي راځي.

[۱]تجوید په لغت کي تَحْسِيْنُ الشَّيْئِ وَجَعْلُ الشَّيْئِ جَيِّدًا. يعني د يوه شي ښه او عمده کرځول. او د مجويدينو په اصطلاح کي د تجويد تعريف دا دئ: هُوَ اَنْ يُّعَالِجَ اِخْرَاجُ الْحُرُوْفِ مِنْ مَخَارِجِهَا وَاِعْطَاءُ مَا تُسْتَحَقُّ مِنَ الصِّفَاتِ اللَّازِمَةِ وَالْعَارِضَةِ وَالْمَدِّ وَالْقَصْرِ وَالْاِظْهَارِ وَالْاِدْغَامِ وَغَيْرِ ذٰلِكَ بِسُهُوْلَةٍ وَبِغَيْرِ كُلْفَةٍ حَتّٰى يَصِيْرَ ذٰلِكَ سَجِيَّةً لَهُ. يعني هر حرف هر ځای او په هر حال کي د حرف د مقرر مخرج څخه د ټولو صفاتو لازمه او صفات عارضيه او همدا ډول مد او قصر، اظهار او ادغام او نور صفات په لطافت او نرمي سره بې له څه تکلف او سختي او د عمده والي سره ادا کړي او په داسي اندازه کوښښ وکړي چي د حروفو تصحيح د قاري عادت او فطرت او ملکه وګرځي. همدا ډول په تجويد کي د کمال او مهارت حاصلولو له پاره دحروفو په ادا کولو کي د دې خبري لحاظ ساتل ډېر ضروري دئ چي يو قسم تکلف او تصنّع نه وي. د مثال په ډول د ضرورت څخه زيات شونډانو ته حرکت ورکول، يا خوله کږول، يا مخ [illegible] ښکاره کول، يا ټول بدن ته حرکت ورکول، يا کله کرار تلاوت کول او کله چابک تلاوت کول، يا کله په کرار آواز سره ويل او کله په لوړ آواز سره ويل او داسي نوري ټولي طريقې د تجويد خلاف دي.

[۲]په ويلو سره خو دا خبره آسانه معلومېږي ليکن د دې په عملي کولو کي د ډېر کوښښ ضرورت دئ او تر کومه حده چي کېدای سي بايد د يوه ماهر استاد څخه استفاده وسي. بله دا خبره چي د دې فن په تعريف کي دوې (۲) خبري داخلي دي؛ يو دا چي حروف د خپلو=

د اولي روښنايي متعلق بيان

په اوله روښنايي کي د لاندنيو لسو (۱۰) شيان ياد ساتل پکار دي:

د علم تجويد لغوي او اصطلاحي تعريف، د علم تجويد موضوع، د علم تجويد غرض، د علم تجويد فايده او ثمره، د علم تجويد حکم، د علم تجويد فضيلت، د علم تجويد ارکان، د علم تجويد واضعين، د علم تجويد نومول يا مسمٰی کول په تجويد سره او د علم تجويد ثبوت.

لومړی د علم تجويد لغوي او اصطلاحي تعريف:

د تجويد لغوي معنا دا ده: تَحْسِيْنُ شَيْئٍ بِالشَّيْئِ. يعني ښايسته کول د يوه شي د بل شي سره، يو شی تجويد دئ او بل شی قرآن کريم دئ، يعني ښايسته کول د قرآن کريم په تجويد سره.

د تجويد اصطلاحي معنا دا ده: هُوَ عِلْمٌ يُبْحَثُ فِيْهِ عَنْ مَخَارِجِ الْحُرُوْفِ وَصِفَاتِهَا. يعني دا يو علم دئ چي د حروفو د مخارجو او صفاتو څخه بحث کوي. يو بل جامع تعريف يې دا دئ: د حروفو حق ورکول او مستحق ورکول؛ د حق څخه مراد مخارج او صفات لازمه دي او د مستحق څخه مراد صفات عارضيه دي.

دوهم د علم تجويد موضوع:

د دې علم موضوع قرآني الفاظ دي چي هغه عبارت د حروف هجاء څخه دي. هغه د الف څخه تر حرف يا پوري دي او دا ټول نهه ويشت (۲۹) حروف کېږي.

=مخارجو څخه را ايستل (يعني ادا کول) او دوهم دا چي د حروف ټول صفات ادا کول. د دې څخه معلومه سول چي علم اوقاف د تجويد څخه جلا فن دئ، خو د علم اوقاف او علم تجويد ډېر تعلق سته او دا هم معلومه سول چي په خوش آوازی سره قرآن ويل د تجويد د فن څخه زائد او خارج امر دئ.

درېيم د علم تجويد غرض:

د دې علم غرض دا دئ: تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ كَمَا اُنْزِلَ وَتَحْسِيْنُ الْقِرَآءَةِ. يعني داسي تلاوت كول لكه څنګه چي را نازل سوى دئ او د تلاوت عمده او ښايسته جوړول. يا په بل عبارت سره: صَوْنُ اللِّسَانِ عَنِ الْخَطَاءِ فِيْ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ. يعني د قرآن په تلاوت كي ژبه د غلطۍ څخه ساتل.

څلورم د علم تجويد فايده او ثمره:

د علم تجويد فايده او ثمره رضا الهي يا سعادة الدارين ده. يعني كه علم تجويد چا زده كړي هغه به په دنيا و آخرت كي كامیابه وي. نبي كريم ﷺ فرمايلي دئ: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ. يعني غوره او ښه سړى ستاسو څخه هغه سړى دئ چي خپله قرآن زده كړي او بل چا ته قرآن ور زده كړي.

پنځم د علم تجويد حكم:

د علم تجويد حكم پر دوه قسمه دي:

يو فرض عين دئ او بل فرض كفايي دئ. يعني عمل په كول فرض عين دئ او ويل يې او د دغو قاعدو زده كول فرض كفايي دي. د اته څلوېښت (۴۸) ميله په اندازه د علم تجويد د يوه ماهر وجود ضروري دئ، كه چيري نه وي نو ټول ګناهګاره دي او د دغه علم د قواعدو مطابق قرآن ويل پر هر عاقل، بالغ باندي فرض عين دئ. يعني تر داسي اندازې چي په حروفو او معانيو كي تبديلي را نه سي او د دې څخه زيات مستحب دئ. دلته د دغه علم څخه مراد قرآن كريم دئ ځكه ذكر سبب مراد ځني مسبب دئ.

شپږم د علم تجويد فضيلت:

تجويد افضل العلوم دئ؛ ځكه د علم تجويد تعلق د كلام الله سره دئ كوم چي افضل الكلام دئ او د كوم علم تعلق چي د افضل الكتاب سره وي هغه علم افضل العلوم وي.

اووم د علم تجويد اركان:

د علم تجويد څلور اركان دي:

۱. مخارج الحروف. (د حروفو مخرجونه)
۲. صفات الحروف. (د حروفو صفتونه)

۳. ترکيبي قاعدې يا اجرا. (مثلاً: ادغام، اخفاء، غنه، مد او داسې نور)
۴. رياضة اللسان. يعني تکليف پر ژبه راوستل تر څو کوم حروف چې نه سي ادا کولای، وکولای سي چې ادا يې کړي.

اتم د علم تجويد واضعين:

د علم تجويد واضعين پنځه دي:
۱. ابو عبدالرحمن خليل بن احمد فراهيدي رحمه الله. (المتوفی سنة ۱۷۰ هـ ق)
۲. عمرو بن عثمان بن قنبر رحمه الله الملقب به سيبويه. (المتوفی سنة ۱۸۸ هـ ق)
۳. محمد بن مستنير رحمه الله عرف قطرب. (المتوفی سنة ۲۰۹ هـ ق)
۴. يحيی بن زياد فراء رحمه الله. (المتوفی سنة ۲۰۷ هـ ق)
۵. مبرد رحمه الله. (المتوفی سنة ۲۰۷ هـ ق)

د دې فن وضع او ترتيب تقريباً د ۱۵۰ هجري سنې څخه شروع کېږي.

نهم د علم تجويد مسمیٰ په علم تجويد سره:

علم تجويد ته ځکه علم تجويد وايي چې حضرت علي کرم الله وجهه د "وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا" تفسير داسي کړی دئ چي: اَلتَّرْتِيْلُ هُوَ تَجْوِيْدُ الْحُرُوْفِ وَ مَعْرِفَةُ الْوُقُوْفِ. حضرت علي کرم الله وجهه په خپل دغه تفسير کي دغه علم په علم تجويد سره مسمیٰ کړی دئ، نو ځکه اوس تجويد ورته وايي.

لسم د علم تجويد ثبوت:

علم تجويد په قرآن، سنت، اجماع، قياس، فقه او د علماوو په اقوال سره ثابت دئ:

قرآن:

۱. ﴿اَلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ﴾ (البقرة: ۱۲۱) ژباړه: هغه کسانو ته چي موږ کتاب ورکړی دئ دوی يې داسي تلاوت کوي لکه څنګه چي د هغه د ويلو حق دئ.

امام غزالي رحمه الله فرمايي چي حق تلاوت دا دئ چي ژبه، عقل او زړه درې سره شريک وي. د ژبي حصه د حروفو صحيح ادا کول دئ، د عقل حصه د معانيو او مطالبو تفسير دئ او د زړه حصه اطاعت او د نصيحت قبلول دي.

۲. ﴿أَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلاً ۝﴾ (المزمل: ۴) بیضاوي رحمه الله فرمايي: اَىۡ جَوِّدِ الۡقُرۡآنَ تَجۡوِيۡدًا. (يعني قرآن په تجويد سره ښايسته کړئ) او حضرت علي كرم الله وجهه فرمايي: اَلتَّرۡتِيۡلُ هُوَتَجۡوِيۡدُ الۡحُرُوۡفِ وَمَعۡرِفَةُ الۡوُقُوۡفِ. يعني ترتيل نوم دئ د حروفو په تجويد سره ادا کول او د وقف د ځايو پېژندل.

احاديث:

رسول الله ﷺ فرمايي: رُبَّ قَارِئٍ لِلۡقُرۡآنِ وَالۡقُرۡآنُ يَلۡعَنُهٗ. يعني ډېر داسي کسان شته چي دوی په داسي حال کي تلاوت کوي چي قرآن پر دوی لعنت وايي.

ملا علي قاري رحمه الله فرمايي چي په دغه کي درې (۳) ډوله کسان داخل دي: بې عمله، تحريف کوونکی او غلط ويونکی.

ابن مسعود رضي الله عنه يو چا ته قرآن وايه هغه "اِنَّمَا الصَّدَقٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ" بې له مده ووايه، ابن مسعود رضي الله عنه ورته وفرمايل چي رسول الله ﷺ ما ته داسي نه دي ويلي.

اجماع:

۱. ملا علي قاري رحمه الله په "المنحة الفكرية شرح المقدمة الجزرية" کي فرمايي: هٰذَا الۡعِلۡمُ لَا خِلَافَ فِيۡ اَنَّهٗ فَرۡضُ كِفَايَةٍ وَالۡعَمَلُ بِهٖ فَرۡضُ عَيۡنٍ عَلٰى صَاحِبِ كُلِّ قِرَآءَةٍ وَرِوَايَةٍ. وَ لَوۡ كَانَتِ الۡقِرَآءَةُ سُنَّةً.

ژباړه: په دې کي د هيچا خلاف او شخړه نه سته چي د علم تجويد قاعدې زده کول فرض کفايي دي او د هغه موافق عمل کول په هر قرآئت او روايت کي فرض عين دئ، که څه هم خپله تلاوت مسنون او مستحب دئ فرض او واجب نه دئ.

علامه شيخ محمد مكي نصر رحمه الله په نهاية القول المفيد کي فرمايي: فَقَدۡ اِجۡتَمَعَتِ الۡاُمَّةُ الۡمَعۡصُوۡمَةُ مِنَ الۡخَطَاِ عَلٰى وُجُوۡبِ التَّجۡوِيۡدِ مِنۡ زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ اِلٰى زَمَانِنَا وَلَمۡ يَخۡتَلِفۡ فِيۡهِ عَنۡ اَحَدٍ مِنۡهُمۡ. وَهٰذَا مِنۡ اَقۡوَى الۡحُجَجِ.

ژباړه: امة معصومه عن الخطا (هغه امت چي د هغه اجماع د غلطي څخه محفوظه ده) هغه د حضور اکرم ﷺ د زماني څخه بيا زموږ تر زمانې پوري د تجويد پر وجوب باندي اتفاق کړی دئ او په دې کي د هيچا اختلاف نه سته او دا اجماع د قوي دلايلو څخه ده.

قياس:

۱. قرآن عربي دئ او د تجويد د قاعدو څخه مخالفت كول بعضي وختونه حروف عجمي كوي. د مثال په ډول د ضاد پر ځای ډال يا د حركاتو مجهول ادا كول.

۲. قرآن د لفظ او معنا د دواړو نوم دئ نو د معنا په ډول د الفاظو تصحيح هم ضروري ده.

۳. په تجويد سره د تلاوت حسن دوه چنده كېږي.

فقه:

فقهاء كرامو رحمهم الله هم ليكلي دي چي قرآن كريم په تجويد سره ويل واجب او ډېر ضروري دئ، ځكه په غلط ويلو سره بعضي وخت معنا داسي بدلېږي چي په هغه سره لمونځ فاسدېږي. او ليكلي يې دي چي په دې اړه خپل خيال معتبر نه دئ بلكي د يوه محقق او ماهر قاري شاهدي ضروري ده او كه چيري د حروف د تصحيح كوښښ و نه كړي نو د هغه لمونځ نه صحيح كېږي.

اقوال علماء:

۱. امام علامه شمس الدين ابو الخير محمد بن الجزرى رحمه الله په المقدمة الجزرية كي فرمايي:

وَالْاَخْذُ بِالتَّجْوِيْدِ حَتْمٌ لَازِمٌ مَـــنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ اٰثِمٌ

ژباړه: قرآن كريم د تجويد موفق ادا كول ډېر ضروري او لازم دئ او هغه څوک چي قرآن كريم په تجويد سره نه وايي هغه ګناهګاره دئ.

۲. الله جل جلاله د قرآن كريم په ترتيل ويلو سره حكم كړی دئ او پر خلكو يې دا واجبه كړې ده چي قرآن كريم په ترتيل سره ووايي. (ملا جيون د تفسير احمدي مصنف او د عالمګير باچا استاد)

۳. كه چيري څوک د قرآن استاد وي او د تجويد خلاف قرآن وايي يا اجرت واخلي او قرآن غلط ختم كړي، نو دا دواړه د اجرت مستحق نه دي. (د امام جزري رح فتوا)

۴. كه څوک قرآن د تجويد خلاف وايي او بل سړی دا واوري او قسم واخلي چي دا قرآن نه وايي، نو د دې سړی دا قسم دروغ نه دئ. (د امام جزري رح فتوا)

۵. حضرت شاه عبدالعزيز محدث دهلوي رحمه الله د "وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا" په تفسير كي فرمايي: چي "ترتيل" په لغت كي واضح او صاف ويلو ته وايي او په شريعت كي "ترتيل" د اوو (۷) شيانو د رعايت كولو نوم دئ او هغه اووه شيان دا دي:

۱. هر حرف د خپل مخرج څخه را ايستل.
۲. د وقف او ابتدا لحاظ كول.
۳. دري (۳) سره حركتونه صاف ادا كول.
۴. آواز په اندازه لوړول.
۵. آواز عمده جوړول.
٦. د تشديد او مد خيال كول.
۷. د ترهيب او عذاب پر آيتو باندي استغفار او د ترغيب او ثواب پر آيتو باندي د جنت سوال كول.

www.Taleemulislam-Radio.com

دوهمه روښنايي

د تجويد څخه خلاف قرآن ويل، غلط ويل يا بې قاعدې ويلو[1] ته لحن ويل کيږي.

لحن پر دوه (۲) قسمه دي؛ لحن جلي او لحن خفي. او لحن جلي بيا پر څلور (۴) ډوله دي:

اول ډول يې دا دئ چې د يوه حرف پر ځای بل حرف ووايي. لکه د اَلْحَمْدُلِلّٰهِ پر ځای اَلْهَمْدُ ووايي. يا د ثا پر ځای سين، يا د حا پر ځای ها، يا د ذال پر ځای زا، يا د صاد پر ځای سين، يا د ضاد پر ځای دال، يا د ظا پر ځای زا، يا د عين پر ځای همزه ووايي او په داسي غلطيو کي اکثره علماء اخته دي.

دوهم ډول يې دا دئ چې يو حرف زيات کړي. لکه په اَلْحَمْدُلِلّٰهِ کي د دال پېښ او دها زير کش کړي او داسي يې ووايي: اَلْحَمْدُوْلِلّٰهِیْ.

دريېم ډول يې دا دئ چې يو حرف کم کړي. لکه د لَمْ يُوْلَدْ واؤ ښکاره نه کړي او لَمْ يُلَدْ يې ووايي.

څلورم ډول يې دا دئ چې زور، زير، پېښ او سکون د يوه او بل پر ځای ووايي. لکه د اِيَّاکَ کاف ته زير ورکړي، يا د اِهْدِنَا څخه مخکي همزې ته زور

---

[1] دلته درې (۳) لفظونه ويل سوي دي، خلاف ويل، غلط ويل، بې قاعدې ويل. د خلاف ويلو څخه مراد صفات لازمه پرېښوول، د غلط ويلو څخه مراد مخارج پرېښوول او د بې قاعدې ويلو څخه مراد صفات عارضيه پرېښوول دي.

ورکړي، یا د اَنۡعَمۡتَ میم ته حرکت ورکړي او داسي یې ووایي اَنۡعَمَتَ او یا نوري داسي تېروتني وکړي دې ته لحن جلي ویل کېږي[1] او دا حرام دئ. (حقیقة التجوید)

په ځینو ځایو کي که چیري و معنا ته یې تغیر ورسېږي[2] نو لمونځ په فاسد یږي.

دوهم قسم یې لحن خفي دئ:

هغه دا دئ چي داسي غلطي خو و نه کړي خو د حروفو د ښایست له پاره چي کومي قاعدې[3] مقرري سوي دي د هغه ځنځه یې خلاف ووایي.

---

[1] خلاصه دا ده چي لحن جلي څلور ډولونه لري: ۱ – تبدیل الحرف بالحرف. (د یوه حرف په بل حرف سره بدلول) ۲– حروف مده غورځول. ۳ – حرکات او سکنات غلط ویل. ۴ – حرکتونه یعني زور، زیر او پېښ کشول. یو حرف په بل حرف سره بدلول کله د مخرج د بدلولو په سبب هم کېږي لکه د حا پر ځای ها ویل او کله د صفات لازمه یا د صفات عارضیه د بدلېدو په سبب هم کېږي لکه د صاد پر ځای سین ویل. د لحن جلي د دوهم او دریم قسمو خلاصه دا سوه چي زیاتوب او کمی دواړه لجن جلي دي په دې کي دا شامل دئ چي مشدد حرف مخفف وویل سي چي دا کمي ده، یا یو مخفف حرف مشدد وویل سي چي دا زیاتوب دئ.

[2] "معنا ته یې تغیر ورسېږي" پر دغه جمله باندي د فکرکولو ځنځه وروسته دا معلومېږي چي یوازي د حرف په بدلولو سره لمانځه ته تغیر نه رسېږي خو ګناه ده. په لمانځه کي فساد هغه وخت راځي چي په لحن جلي سره د قرآن و معنا ته تغیر ورسېږي. مصنف رحمه الله یو داسي جامع عبارت ویلی دئ چي د ډېرو فقهي مسایلو او جزئیاتو د سوالو جوابونه ځني حاصلېږي.

[3] د دې قواعدو ځنځه مراد صفات عارضیه دي.

لکه پر کومه را چي زور يا پېښ وي نو هغه را به ډکه ويل کېږي، لکه د الصِّرَاطَ را چي په اتمه روښنايي کي به يې بيان راسي، ليکن دغه را باريکه ووايي دې ته لحن خفي ويل کېږي.

دا غلطي د اولي غلطي څخه سپکه يعني مکروه ده ليکن د داسي تېروتنو څخه هم د ځان ساتل ډېر ضروري دئ.

يادونه: لحن په نزد د اهل لغتو مطلق غلطي ته ويل کېږي او په نزد د مجويدينو لحن خوش آوازۍ ته ويل کېږي. نبي کريم ﷺ فرمايي: اِقْرَؤُا الْقُرْآنَ بِلُحُوْنِ الْعَرَبِ. يعني تاسو قرآن د عربو په لهجو او خوش آوازۍ سره واياست. د لحن جلي لغوي معنا ښکاره او سخته غلطي يعني هر څوک په پوهېږي چي مصنف رحمه الله يې تشريح وکړل او د لحن خفي لغوي معنا ده پټه يا سپکه غلطي يعني چي هر څوک نه په پوهېږي يوازي قاريان په پوهېږي.

دريمه رونبنايي

د قرآن شريف د شروع کولو څخه مخکي اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ويل ضروري ده او په بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ کي دا تفصيل دئ:

که چيري د سورت د سر څخه يې شروع کړي نو بِسْمِ اللّٰهِ ويل ضروري ده او که چيري د تلاوت کولو په مابين کي بل سورت شروع سي، نو دلته هم بِسْمِ اللّٰهِ ويل ضروري ده [1] او په دا دوهم صورت کي په سورة براءة (سورة التوبة) کي به بِسْمِ اللّٰهِ نه ويل کيږي او بعضي علماوو ويلي دي چي په اول صورت کي به هم بِسْمِ اللّٰهِ نه ويل کيږي[2] او که د سورت د مابين څخه يې تلاوت شروع

---

[1] د آساني په خاطر يې داسي په ياد کړئ چي د ابتدا دري (۳) صورتونه دي: ۱ - ابتدا تلاوت او ابتدا سورت. ۲ - ابتدا تلاوت در ميان سورت. ۳ - ابتدا سورت در ميان تلاوت. د دغه درو حکم دا دئ: چي په اول صورت کي دواړه ويل ضروري دي او په دوهم صورت کي اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ويل ضروري ده او په بِسْمِ اللّٰهِ ويلو کي اختيار دئ که يې وايي او که يې نه وايي، خو ښه خبره دا ده چي وويل سي او په دريم صورت کي يوازي بِسْمِ اللّٰهِ ويل ضروري ده.

[2] يعني شروع د تلاوت د اول څخه د سورت براءة.

يادونه: د اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ثبوت په دغه آيت سره راغلی دئ: ﴿فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ﴾ (سورة النحل، آيت: ۹۸) او د بِسْمِ اللّٰهِ ثبوت په دغه مشهوره حديث سره راغلی دئ: كُلُّ اَمْرٍ ذِيْ بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ بِبِسْمِ اللّٰهِ فَهُوَ اَقْطَعُ وَاَجْذَمُ. د اَعُوْذُ بِاللّٰهِ او بِسْمِ اللّٰهِ له پاره دري =

کړي نو بِسْمِ اللهِ ويل بنه کار دئ، ضروري نه ده او په همدغه صورت کي اَعُوْذُ بِاللهِ ويل ضروري ده.

= محله دي چي مخکي تېر سوله او د دغو دروو محلو له پاره څلور (۴) حکمونه دي: ۱ – فصل کل. ۲ – وصل کل. ۳ – فصل اول وصل ثاني. ۴ – وصل اول فصل ثاني. فصل کل دا دئ چي تعوذ، تسميه او د سورت سر هر يو په جلا ساه شروع کړي. وصل کل دا دئ چي تعوذ، تسميه او د سورت سر ټوله په يوه ساه ووايي. فصل اول وصل ثاني دا دئ چي تعوذ په جلا ساه ووايي او تسميه او د سورت سر په جلا ساه ووايي. وصل اول فصل ثاني دا دئ چي تعوذ او تسميه په يوه ساه او د سورت سر په بله ساه ووايي. په ابتدا تلاوت او ابتدا سورت کي څلور سره حکمونه روا دي. په ابتدا تلاوت در ميان سورت کي درې حکمونه روا دي: فصل کل، وصل کل، وصل اول فصل ثاني. په ابتدا سورت در ميان تلاوت کي هم درې حکمونه روا دي: فصل کل، وصل کل، فصل اول وصل ثاني. په کومو صورتو کي چي بعضي حکمونه روا نه دي ځکه چي سامع به دا فکر وکړي چي دا بِسْمِ اللهِ هم د دغه سورت يوه حصه ده او حال دا دئ چي بِسْمِ اللهِ خو د قرآن کريم يو جزء دئ.

څلورمه رڼايي

د کومو ځايو څخه چي حروف ادا کېږي هغو ته مخارج وايي او دا ټوله مخارج اوولس (۱۷) دي.[1]

[1] مخارج جمع د مخرج ده. د مخارجو مخکي د پنځو (۵) شيانو پېژندل ضروري دي. **اول د مخرج لغوي او اصطلاحي معنا:** مخرج په لغت کي مَوْضِعُ الْخُرُوْجِ يعني د راوتلو ځای دئ. په اصطلاح کي: حِيَزٌ مُوَلِّدٌ لِلْحَرْفِ. يو خاص ځای دئ چي حرف څني راوزي. **دوهم د مخارجو شمېر:** مخارج پر مشهوره قول باندي اوولس (۱۷) دي؛ ځکه د مخارجو په شمېر کي درې (۳) مذهبونه دي. اول مذهب د امام سيبويه رحمه الله دئ؛ د ده پر قول باندي مخارج شپاړلس (۱٦) دي ځکه امام سيبويه رحمه الله جوف دهن په مخارجو کي نه شمېري او وايي چي د جوف دهن د حروفو اداينه په نورو ځايو پوري اړه لري، ځکه چي الف يې په انتهاء حلق کي، مده واوْ په شونډانو کي او مده ياء په وسط لسان کي ادا کېږي. دوهم مذهب د امام فراء رحمه الله دئ؛ د ده پر قول باندي مخارج څوارلس (۱۴) دي ځکه امام فراء رحمه الله جوف دهن، نهم، لسم او يوولسم مخرجونه په مخارجو کي نه شمېري. د امام فراء او امام سيبويه (رحمهما الله) نظر په جوف دهن کي يو دئ او امام فراء رحمه الله نهم، لسم او يوولسم مخرجونه ځکه په مخارجو کي نه شمېري ځکه چي امام فراء رحمه الله يې د قرب يا نژدېوالي لحاظ کوي. درېيم مذهب د امام خليل رحمه الله دئ؛ د امام خليل رحمه الله پر مذهب مخارج اوولس (۱۷) دي ځکه امام خليل رحمه الله هر حرف ته خپل مخرج ثابته وي او دا مذهب غوره او افضل دئ. که څوک دا سوال وکړي چي حروف نهه ويشت (۲۹) دي او مخارج اوولس دي او مخکي ذکر سول چي امام خليل رحمه الله هر حرف لره خپل مخرج ثابته وي، نو دا خو مخارج اوولس دي او حروف نهه ويشت دي؟ د دې جواب دا دئ چي د حروفو ترمنځ درې نسبته سته، بُعد مخرج، قرب مخرج او اتحاد مخرج. يعني ځيني حروف په مخرج کي يو =

اول مخرج:

د جوف دهن دئ؛ يعني د خولې خاليګاه. د دې ځخه دا حروف ادا کېږي: واؤ چې کله ساکن وي او مخکې حرف يې پېښ ولري. لکه: الْمَغْضُوْبِ. يا چې کله ساکنه وي او مخکې حرف يې زېر ولري. لکه: نَسْتَعِيْنُ. الف چې کله ساکن، بې جټکې وي او مخکې حرف يې زور ولري. لکه: الصِّرَاطَ. ساکن بې جټکې يې په دې سبب وويل چې زور، زېر او پېښ لرونکې او همدا ډول جټکې والا ته همزه ويل کېږي، [1] که څه هم عام خلک دې ته هم الف وايي.

=وي او ځيني حروف په مخرج کې نژدې وي او ځيني حروف په مخرج کې سره يو وي، نو د دغو درو نسبتو په سبب د امام خليل رحمه الله پر مذهب مخارج اوولس دي. د امام خليل رحمه الله مذهب ته په دې وجه ترجيح ورکړل سوې ده ځکه امام سيبويه او امام فراء (رحمهما الله) په علم التجويد کې د امام خليل رحمه الله شاګردان دي، نو هر کله چې د استاد او شاګرد ترمنځ اختلاف راسي نو د استاد خبرې ته د شاګرد تر خبرې ډېر ارزښت ورکول کېږي. **درېيم د حرف لغوي او اصطلاحي معنا:** حرف په لغت کې طرف يا کنارې ته وايي او په اصطلاح کې: هُوَ صَوْتٌ يَعْتَمِدُ عَلَى مَخْرَجٍ مُحَقَّقٍ اَوْ مُقَدَّرٍ. يعني دا يو انساني آواز دئ چې پر مخرج محقق او مقدر باندې تکيه کوي. د محقق او مقدر تعريف را روان دئ. **څلورم دحروفو شمېر:** د قرآن کريم ټول حروف نهه ويشت (۲۹) دي، د الف ځخه تر حرف يا پورې. **پنځم د مخرج اقسام:** مخرج پر دوه قسمه دئ؛ محقق او مقدر. د مخرج محقق تعريف دا دئ: جُزْءٌ مُعَيَّنٌ مِنَ اَجْزَاءِ الْحَلْقِ وَاللِّسَانِ وَالشَّفَتَيْنِ. يعني يو معلوم جزء دئ د اجزاوو ځخه د حلق، ژبې او د شونډانو. او د مخرج مقدر تعريف دا دئ: جُزْءٌ غَيْرُ مُعَيَّنٍ مِنْ اَجْزَاءِ الْحَلْقِ وَاللِّسَانِ وَالشَّفَتَيْنِ. يعني يو غير معين جزء دئ د اجزاوو ځخه د حلق، ژبې او شونډانو.

[1] د الف او همزه په مابين کې درې (۳) مشهور توپيرونه سته. اول توپير يې دا دئ چې الف همېشه ساکن وي او همزه ساکن هم راتلای سي او متحرک هم راتلای سي. =

لكه د اَلحَمدُ په سر كي چي كوم الف دئ، يا د بَأْسٌ د مابين كوم الف چي دئ په حقيقت كي دا همزه دئ او په ياد ولرئ چي په دې كتاب كي به دې دواړو الفو ته همزه ويل كيږي او د كوم الف او واؤ چي مخكي يې بيان تېر سو دې ته حروف مده او حروف هوائيه وايي.

حروف مده په دې سبب ورته وايي چي پر دې حروفو باندي مد اصلي كيږي، په يوولسمه روښنايي كي به د دې پوره حال معلوم سي. حروف هوائيه په دې سبب ورته وايي چي دا حروف په هوا كي پوره كيږي.

د كوم واؤ ساكن تر مخه چي زور وي هغه ته واؤ لين وايي. لكه: مِنْ خَوْفٍ. او د كومي يا تر مخه چي زور وي هغه ته يا لينيه وايي. لكه: وَالصَّيْفِ. د واؤ لين او واؤ متحرك بيان به وروسته په شپاړلسم مخرج كي راسي.

دوهم مخرج:

د اقصٰی يې حلق دئ؛ يعني د حلق آخرنۍ حصه د سينې و خوا ته. د دې ځخه دا حروف ادا كيږي: همزه او ها (ء،ھ).

دريیم مخرج:

د وسط حلق دئ؛ يعني د حلق منځني حصه ده. د دې ځخه دا حروف ادا كيږي: عين او حا بې ټكي والا[1] (ع، ح).

= دوهم توپير يې دا دئ چي الف همېشه د لكړې په شكل راځي او همزه د لكړې په شكل هم راځي او د عين د سر په شكل هم راځي. دريیم توپير يې دا دئ چي په الف كي د رخوت يا نرموالي صفت دئ او په همزه كي د شدت يا سختوالي صفت دئ.

[1] په متن كي د "بې ټكي والا" قيد مصنف رحمه الله ځكه ويلى دئ چي كه چيري د كاتب ځخه په تېروتنه كي ټكي وركړل سي، نو هم دې غين او خا نه وايي بلكي عين او حا دې وايي، همدا ډول په ځلورم مخرج كي هم د دې په سبب ځان پوه كړئ.

څلورم مخرج:

د ادنٰی یې حلق دئ؛ یعني د حلق هغه حصه چې د خولې و طرف ته ده. د دې ځخه دا حروف ادا کېږي: غین او خا ټکي والا (غ، خ) او دې حروفو ته حروف حلقي وایي.[۱]

پنځم مخرج:

د لَهات[۲] دئ؛ یعني د تالو سره متصل د ژبې بېخ چې هر کله د مقابل تالو سره ولګېږي، نو قاف (ق) ادا کېږي.

شپږم مخرج:

د قاف مخرج ته نژدې د خولې و خوا ته لږ کښته، د دې ځای ځخه کاف (ک) ادا کېږي[۳] او دې دواړو حروفو ته حروف لهاتیه وایي.[۴]

---

[۱] دغه حروف په دې وجه حروف حلقي بولي چې دا د حلق ځخه ادا کېږي. حروف حلقي شپږ حروف دي چې یو شاعر په دې بیت کې را ټول کړي دي:

حروف حلقی شش بود ای نورعین — همزه، ها، حا، عین، خا، غین

[۲] لهات د لام په زور سره حلقي ژوبی ته وایي کوم چې د هر انسان په خوله کې یو بې هډه او زائده غوښه ده. په عربي ژبه کې د لهات تعریف داسي دئ: هِيَ لُحْمَةٌ مُشْتَبِكَةٌ بِأٰخِرِ اللِّسَانِ بِأَعْلَى الْحَنْجَرَةِ وَالْحَلْقِ مِنْ أَقْصٰى سَقْفِ الْفَمِ. یعني د خولې او حلق په مابین کې هغه کوچني د غوښې ټوټه ده چې اوږد شکل لري او د ژبې په پای کې د لوړ تالو او د حلق د سر سره ځړېږي، د لوړ ځخه پلنه او د لاندې ځخه نری ده ځکه نو دې ته لسان صغیر هم وایي. او قاف ته عَلصمٰی او کاف ته عَکدلی هم وایي، ځکه د لهات دننه حصې ته عَلصمه او دباندې حصې ته عَکده وایي.

[۳] د قاف او کاف مخرج داسي په یاد کړئ چې د ژبې بېخ او مقابل تالو د دې ځخه قاف ادا کېږي. او د قاف مخرج ته نژدې د خولې و خوا ته کاف ادا کېږي.

[۴] دې حروفو ته لهاتیه ځکه وایي چې دا حروف د لهات ځخه ادا کېږي.

د غاښو او ژبي نقشه

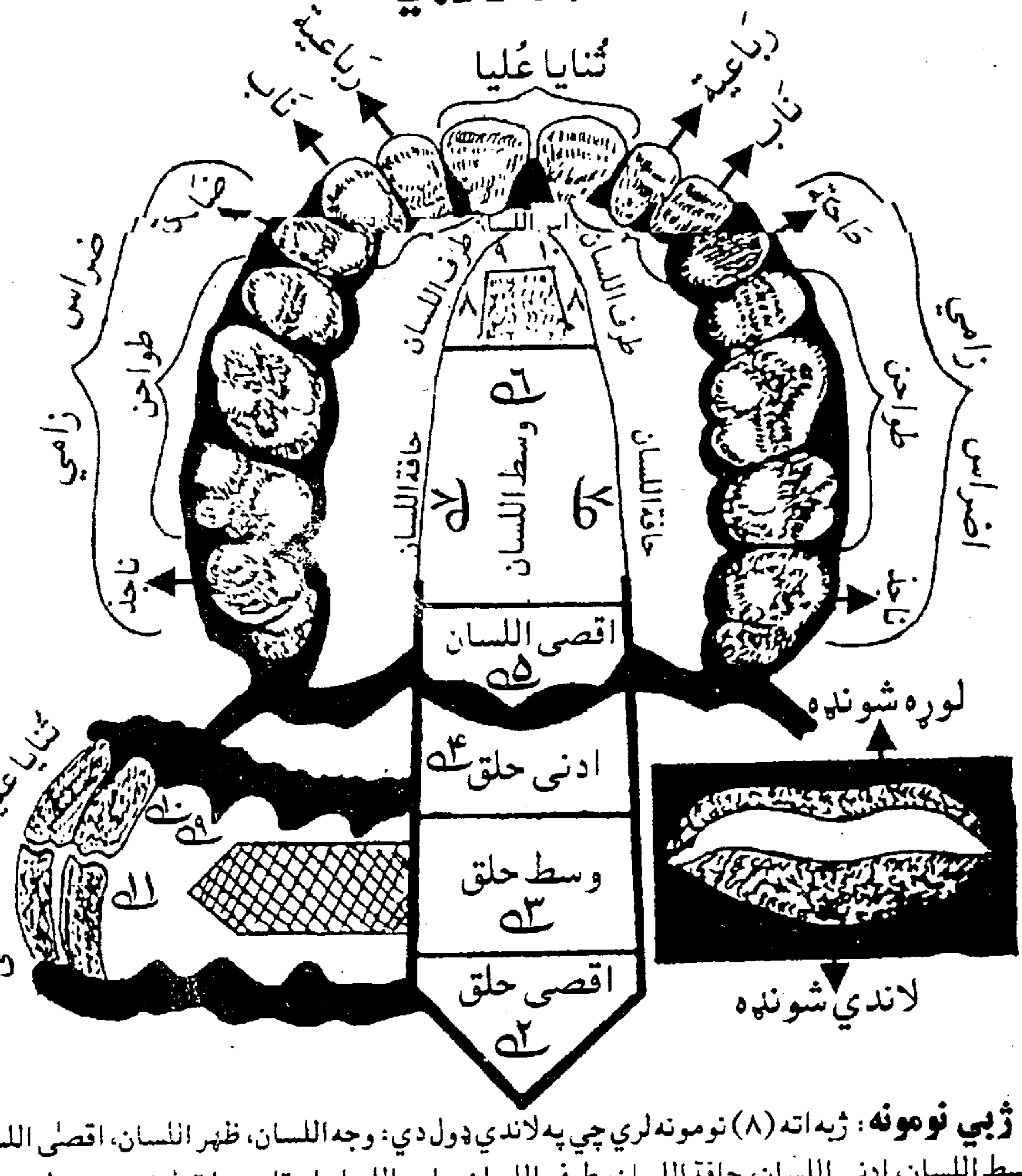

د ژبي نومونه: ژبه اته (۸) نومونه لري چي په لاندي ډول دي: وجه اللسان، ظهر اللسان، اقصٰی اللسان، وسط اللسان، ادنی اللسان، حافة اللسان، طرف اللسان، راس اللسان او تاسو دا ټول نومونه په لوړه نقشه کې په صحیح ډول لیدلای سي. او د غاښو نومونه [illegible] مخ کې خپله [illegible] نقشه یې تاسو لوړه لیدلای سي. **یادونه**: په پورته نقشه کي چي کومي شمېري لیکل سوي دي هغه د مخارجو شمېرې دي. **یادونه**: د کتاب په اصلي نسخه کي دا نقشه نه سته، یوازي د لوستونکو د تفهیم له پاره دلته راوړل سوې ده.

www.Taleemulislam-Radio.com

اووم مخرج:

د ژبي مابين يا وسط اللسان دئ؛ يعني وسط اللسان چي كله مقابل تالو ته پورته سي د دې څخه دا حروف ادا كېږي: جيم، شين او يا، هغه يا چي مده نه وي يعني ياء متحركه او لينيه او د مده او لين بيان په اول مخرج كي تېر سوی دئ او دې حروفو ته حروف شجريه[1] وايي.[2]

تنبيه:

مخته چي كوم مخارج راځي په هغو كي د ځينو نومونه په عربي ژبه سره راځي د دې له پاره اول د هغو معنا در ښيو چي ښه يې په ياد كړي چي مخته د هغو په پېژندلو كي در ته تكليف نه وي.

پېژندل پكار دي چي د انسان په خوله كي دو دېرش (۳۲) غاښونه وي؛ د مخ څلور غاښو ته ثنايا وايي، دوو پورته غاښو ته ثنايا عليا او دوو لاندي غاښو ته ثنايا سفلى وايي. او د دې ثنايا سره چي كوم غاښونه متصل (پيوست) څلور غاښونه دي چي هغو ته رَباعيات[3] وايي او قواطع هم ورته ويل كېږي. بيا د دې رَباعياتو سره څلور تېره غاښونه دي چي هغو ته انياب او

---

[1] د دې حروفو د تسميې وجه دا ده چي شجر درختي ته وايي نو درخته لكه څنګه چي د كښته څخه و لوړي ته ځي، نو د دې حروفو د ادا كېدو په وخت كي هم وسط اللسان لوړ تالو ته پورته كېږي نو ځكه حروف شجريه ورته وايي.

[2] لِخُرُوْجِهَا مِنْ شَجْرِ الْفَمِ بِسُكُوْنِ الْجِيْمِ وَهُوَ مُنْفَتَحُ مَابَيْنَ اللَّحْيَيْنِ. (حقيقة التجويد) يعني په دې سبب دې حروفو ته حروف شجريه وايي چي دا د شجر اللسان څخه اُدا كېږي. او "شجر" د جيم په سكون سره د دوو ورېو په مابين كي د ژبي هغه حصې ته وايي چي كله خوله بنده وي په فطري ډول هغه خلاصه وي. منه ؒ

[3] رَباعيات د را په زور سره ويل پكار دئ، د را په پېښ سره صحيح نه دئ.

کواسر وايي. بيا د دې انيابو سره متصل (پيوست) څلور غاښونه دي چې هغو ته ضواحک وايي. بيا د دې ضواحکو سره متصل (پيوست) دوولس نور غاښونه دي، درې راسته طرف ته او درې پورته چپه طرف ته، درې لاندي راسته طرف ته او درې لاندي چپه طرف ته او دې ټولو ته طواحن وايي. بيا د دې طواحنو سره متصل (پيوست) په آخر کي دواړو طرفو ته يو يو غاښ بل دئ چې هغو ته نواجذ وايي. او ضواحک، طواحن او نواجذ دې درې قسمه غاښو ته اضراس[1] وايي چې په پښتو کي ورته زامي وايي. د آسانۍ له پاره دغه ټول د غاښو نومونه په لاندي شعر کي راوړل سوي دي:[2]

شعر

ثنايا او رباعي څلور څلور دي هم انياب او ضواحک څلور څلور دي
طواحن غاښونه دوولس پوره شمار کړه نواجذ يې په آخر کي بيا څلور دي
ضواحک او طواحن نواجذ شمار کړه سوه داشل غاښه اضراس که فکر وکړې

اتم مخرج:

د ضاد دئ او دا د حافة اللسان څخه ادا کېږي يعني د ژبي د چپه او راسته څنډو څخه ادا کېږي. يعني کله چې اضراس عليا (پورته زامه) د غاښو د بېخو سره ولګېږي او د چپه طرف څخه آسانه دئ او په يوه وار سره د دواړو خواو

---

[1] د همزې په زور او د ضاد په سکون سره د ضِرْس جمع ده، (د ضاد په زير سره) او ضِرْس زامي ته وايي.
[2] د دوو دېرشو (۳۲) غاښونو ټول شپږ نومونه دي: ثنايا، رَباعيات، ناب، ضواحک، طواحن او نواجذ. په دوی کي د طواحن څخه ماسېوا نور ټول څلور څلور دي يوازي طواحن دوولس (۱۲) دي. اول درې نومونه د غاښو دي او آخري درې نومونه د زامو دي.

ښخه ادا کول هم صحیح دئ خو ډېر سخت دئ. دې حرف ته حرف حافیه وایي او اکثره خلک په دې کې سخته غلطي کوي نو د دې وجهې د یو مشاق قاري ښخه تمرین کول ضروري دئ.

دا حرف ډک دال، یا باریک دال، یا د دال مشابه لکه چې نن سبا د اکثرو خلکو داسې ویل عادت دئ داسې هیڅکله ویل پکار نه دي. همدا ډول خاص ظا هم ویل صحیح نه دئ. که چیرې ضاد د صحیح مخرج ښخه په صحیح ډول په نرمۍ سره آواز جاري وساتي او د ټولو صفاتو لحاظ وکړل سي او ادا کړل سي نو آواز به یې په اورېدو کې د ظا د آواز سره ډېر زیات مشابه وي د دال مشابه هیڅکله هم نه دئ، د علم تجوید او قرآئت په کتابو کې همداسې لیکلي دي.[1]

---

[1] دا حرف (ضاد) د حافة اللسان ښخه ادا کېږي د عربي ژبې ښخه ماسېوا د دنیا په نورو ژبو کې دا حرف نه سته، مخرج خو یې معلوم دئ او صفات لازمه یې مشهور دي خو په ادا کې یې سخت اختلاف دئ یعني د خلکو په منځ کې نه د تجوید د علماوو په منځ کې. ځیني خلک دا حرف ډک دال، یا ډکه ظا، یا غین او یا هم ډال ادا کوي. لکه: وَلَاَدَّآلِّيْنَ. وَلَاظَّآلِّيْنَ. وَلَاغْدَّآلِّيْنَ. دا ټولې طریقې غلطې دي صحیح طریقه دا ده چې حافة اللسان اوږده کړئ د پنځو پورته غاښو یعني نواجذ، طواحن او ضواحکو سره یې په سختۍ ولګوئ او داسې یې ادا کړئ چې په آواز کې لوړوالي (د جهر په وجه) او آواز جاري وساتل سي. (د رخوت په وجه) په ډکه خوله یعني ښه په غټوالي سره آواز ووزي (د استعلاء او اطباق په وجه) په تلوار سره باید ادا نه سي بلکې په ټینګوالي او په ځنډ سره ادا سي. (د استطالت او اصمات په وجه). لکه ښنګه چې دا حرف ډېر سخت او مشکل الاداء دئ نو د همدې وجهې د یو مجود قاري ښخه د دې حرف زده کول ضروري دئ، تر ښو ځان د قرآن د غلط ویلو ښخه وساتي ځکه چې غلط قرآن ویل لحن جلي دئ او لحن جلي حرام دئ. د دې حرف د تسمیې وجه دا ده چې دا د حافة اللسان ښخه ادا کېږي نو ځکه ورته حرف حافیة ویل کېږي.

نهم مخرج:

د لام دئ؛ هر کله چي طرف اللسان سره د یو څه حصې د حافې چي د ثنایا، رباعي ناب او ضواحکو د وریو سره مایل د تالو سره ټکر و خوري که چپه طرف وي او که راسته طرف وي او راسته طرف څخه آسانه دئ او د دواړو طرفو څخه په یوه وار ادا کول هم صحیح دئ.

لسم مخرج:

د نون دئ او هغه هم طرف اللسان دئ، خو د لام د مخرج څخه کم دئ یعني ضواحکو لره د نون په مخرج کي دخل نه سته.

یوولسم مخرج:

د را دئ او دا مخرج د نون و مخرج ته نژدې دئ، خو په دې مخرج کي ظهر اللسان لره هم دخل سته او دغه درو (۳) حروف یعني لام، نون او را ته حروف طَرفیه او ذَلقیه هم ورته وایي. [۱]

دوولسم مخرج:

د طا، دال او تا دئ؛ یعني ادنی اللسان او د ثنایا علیا بیخ دئ او دغه درو (۳) حروفو ته حروف نِطعیه وایي. [۲]

---

[۱] د دې درو (۳) مخرجو (نهم، لسم، یوولسم) د حروفو د تسمیې وجه دا ده، چي دغه ټول حروف د طرف اللسان څخه ادا کېږي ځکه ورته حروف طرفیه یا ذلقیه وایي او ذلق هم طرف ته وایي.

[۲] د دې حروفو د تسمیې وجه دا ده چي دا د نِطع څخه ادا کېږي او نطع د نون په زیر او د طا په زور سره د تالو هغه ګونجي ځای ته وایي. ځکه نو دې حروفو ته حروف نطعیه وایي.

دیارلسم مخرج:

د ظا، ذال او ثا دئ او دا ادنی اللسان او د ثنایا علیا سرونه دي او دغه درو (۳) حروفو ته حروف لثویه وایي. [۱]

څوارلسم مخرج:

د صاد، زا او سین دئ؛ او دا رأس اللسان او د ثنایا سفلی سرونه سره د یو ځه اتصال د ثنایا علیا او دې درو (۳) حروفو ته حروف صفیریه وایي. [۲]

پنځلسم مخرج:

د فا دئ؛ دا د لاندې شونډې نس او د ثنایا علیا سرونه دي.

شپاړلسم مخرج:

د دواړو شونډو دئ او د دې ځخه دا حروف ادا کېږي: میم، با او واؤ هغه واؤ چې مده نه وي یعني واؤ متحرک او واؤ لین او د مده او لین بیان په اول مخرج کې تېر سو، لیکن په دې درو (۳) حروفو کې فرق دا دئ چې با د شونډې د لندې حصې ځخه ادا کېږي د دې وجهې ورته بحري وایي.

او میم د شونډو د وچې حصې ځخه ادا کېږي د دې وجهې ورته بري وایي. او واؤ د دواړو شونډو د کامل ګول والي ځخه ادا کېږي. فا او دې درو (۳) حروفو ته حروف شفویه وایي. [۳]

---

[۱] د دې حروفو د تسمیې وجه دا ده چې لِثة د لام په زیر او د ثا په زور سره په لغت کې پیوسته کېدو ته وایي، نو د دغه حروفو د ادا کېدو په وخت کې ادنی اللسان د ثنایا علیا سره پیوسته کېږي.

[۲] د دې حروفو د تسمیې وجه دا ده چې صفیر په لغت کې شپېلکي ته وایي او د دغه حروفو د ادا کولو په وخت کې د خولې ځخه یو تېز شپېلکی راوزي، ځکه نو ورته حروف صفیریه وایي.

[۳] د دې حروفو د تسمیې وجه دا ده چې دا حروف د دواړو شونډو ځخه ادا کېږي او شَفة په لغت کې شونډې ته وایي ځکه نو ورته حروف شفویه وایي.

اوولسم مخرج:

خېشوم[1] يعني د پزي شپېلۍ ده او د دې ځخه غنه ادا کېږي. د غنې بيان به په نهمه او لسمه روښنايي کي د ميم او نون په قاعدو کي انشاءالله راسي.

---

[1] اوولسم مخرج خېشوم دئ؛ يعني د پزي شپېلۍ؛ وَهُوَ الْخَرْقُ الْمُنْجَذِبُ مِنَ الْأَقْصَى الْأَنْفِ. يعني د پزي په آخر کي هغه دننه چاک يا پرې ځاى دئ چي د لوړ تالو د لوړي حصې خوا ته وي. د دې ځخه اخفاء والا نون ساکن او نون تنوين ادا کېږي. لکه: مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا. پر صحيح قول د اخفاء په حالت کي د دواړو نونانو (نون ساکن او نون تنوين) مخرج د خېشوم و طرف ته منتقل کېږي لکه ځنګه چي د صحيح مذهب پر بناء د حروفِ مده مخرج جوف دهن ته مُحول کېږي. نو د لسم مخرج او اوولسم مخرج په مابين کي هيڅ تعارض او تخالف نه سته، ځکه چي لسم مخرج د نون متحرک او نون ساکن مظهر دئ او دا مخرج د نون مخفٰى دئ فلا منافاة نو ګواکي د اخفاء په حالت کي اصل مخرج (رأس اللسان او ورى) لره هم دخل نه سته. ليکن ځنګه چي مغلوب لږ او تقريباً معدوم دئ او اغلب و اکثر تعلق د پزي د شپېلۍ وي ځکه نو د ډېر دخل لرونکي مقام لحاظ يې وکړي او د اخفاء په حالت کې يې د دواړو نونانو مخرج خېشوم وښوويٰ او د دواړو مخرجو سره د تعلق درلودلو په سبب په دغه حال کي د نون نوم نونِ مرکب، نون متفرع، حرف فرعي، غنة حرفي او نون خفي دئ. **سوال:** دلته د حروفو د مخارجو بيان کېږي او مصنف رحمه الله فرمايي چي د دې مخرج ځخه غنه ادا کېږي او ښکاره خبره ده چي غنه يو صفت دئ ځکه چي غنه لغةً د غُنين ځخه مشتق ده او د غنين معنا ده "صَوْتُ الْغَزَالَةِ إِذَا ضَاعَ وَلَدَهَا" يعني د هوسۍ هغه آواز کوم چي دا د خپل زوي د ورکېدو يا ضائع کېدو په سبب کوي. اَو د غنې اصطلاحي تعريف دا دئ: هُوَ صَوْتٌ اَغَنٌّ شَبِيْهٌ بِصَوْتِ الْغَزَالَةِ إِذَا ضَاعَ الْغَزَالَةُ وَلَدَهَا. مَجْهُوْرٌ لَطِيْفٌ لَا عَمَلَ لِلِّسَانِ فِيْهَا. يعني غنه يو خېشومي او د پزي غوني والا او نرم خوندور آواز دئ کوم چي په پزه کي پروت وي او د کوترو او هوسيو د آواز سره مشابه وي هغه وخت چي دوى يې د خپل زوي پر ورکېدو يا ضائع کېدو باندي کوي او ژبي لره په غنې کي هيڅ دخل نه سته. او ښکاره خبره ده چي يوازي غوني او ښېنا ته حرف نه سي ويل کېداى، نو بيا حضرت مصنف رحمه الله د صفت=

=مخرج څنګه بیان کړي؟ **اول جواب**: دلته د غنې څخه مراد نون مخفٰی دئ نه د غنې صفت و ښکاره خبره ده چې نون مخفٰی حرف دئ نه صفت، نو مصنف رحمه الله د حرف مخرج بیان کړي نه د صفت او تفصیل دا دئ چې د شارح یماني رحمه الله للمقدمة پر قول باندي غنه پر دوه قسمه ده، اوله غنه صفتي چې دا په نون او میم مشدد یا مدغم کي ده او دوهمه غنه حرفي ده چې دا په نون مخفٰی او نون مدغم بادغام ناقص او په میم مخفٰی کي ده نو دلته مراد نون مخفٰی دئ. همدا ډول مکي رحمه الله په "رعاية" کي فرمایي: اَلْغُنَّةُ نُوْنٌ سَاكِنٌ خَفِيٌّ يَخْرُجُ مِنَ الْخَيْشُوْمِ وَاِنَّهَا حَرْفٌ مَجْهُوْرٌ لَا عَمَلَ لِلِّسَانِ فِيْهِ. یعني غنه نون ساکن خفي دئ چې د خیشوم څخه راوزي او دا حرف مجهوره دئ او ژبې لره په غنه کي هیڅ دخل نه سته. او جاربردي رحمه الله په وضاحت سره فرمایلي دي چې: اَلْغُنَّةُ نُوْنٌ مَخْفَاةٌ وَهِيَ مِنَ الْحُرُوْفِ الْفَرْعِيَةِ. یعني غنه نون مخفٰی ده او د حروف فرعیه وو څخه ده. **دوهم جواب: دا دئ** چې دلته عبارت په تقدیر د غنې والا حرف دئ یعني هغه حرف چې غنه پکښي کېږي. **درېیم جواب**: د غه مخرج یې د فایدې د تکمیل په خاطر بیان کړي ځکه د نورو صفاتو د ادا محل او تلفظ مخارج مقرره دي او د غنې محلِ ظهور د ټولو صفاتو څخه مختلف دئ. او په مخارجو کي د حروفو قید للاکثر حکم الکل د لحاظ څخه دئ. **سوال**: غنه وایو او حرف ولي مراد کړو؟ **جواب**: د اخفاء په حالت کي څنګه چې پر ذات باندي د غنې د صفت غلبه وي یعني په دې حالت کي خیشومي آواز لره داسي دخل وي چې د دې څخه ماسوا دا حرف ګرسره نه ادا کېږي یا که ادا هم سي ناقص وي، د دې وجهي خپله نون ته غنه وایي. لکه: زَيْدٌ عَدْلٌ. قُرْآنٌ هُدًى.
سوال: د دې بیان څخه معلومه سول چې نون مخفٰی حرف فرعي دئ، ځکه هغه د مخرج اصلي او خیشوم دواړو څخه ترکیباً ادا کېږي او د حرف فرعي تعریف دا دئ: اَيْ مَا يَتَرَدَّدُ بَيْنَ الْمَخْرَجَيْنِ. پر دې بناء باندي ضروري وه چې مصنف رحمه الله د نورو حروف فرعیه وو (اماله والا الف، تسهیل والا همزه، اشمام والا صاد) مخارج هم بیان کړي وای؟ **جواب**: څنګه چې د نورو حروف فرعیه وو دوه دوه مخارج هغه وه چې مخکي تېر سول او د نون مخفٰی دوهم مخرج د دغه ټولو مخارجو مذکوره وو څخه جلا دئ د دې وجهي یې د نون مخفٰی مخرج بیان کړي او د نورو حروف فرعیه وو مخارج یې بیان نه کړل. **سوال**: بعضي=

د مخرج معلومولو طريقه دا ده:

چي دغه حرف ساكن كړه او د دې ځخه مخكي متحركه همزه راوړه هر ځاى چي آواز ختم سي هغه يې مخرج دئ.

=حضراتو د نون مخفٰى تعريف داسي كړى دئ: هُوَ حَرْفٌ خَفِيٌّ يَخْرُجُ مِنَ الْخَيْشُوْمِ وَ لَا عَمَلَ لِلِّسَانِ فِيْهِ. يعني نون مخفٰى يو خفي حرف دئ چي د پزي د شپېلۍ ځخه راوزي او په دې كي ژبي لره هيڅ دخل نه سته. او د نحوي قاعده ده چي نكره تحت النفي عموم فايده كوي نو د "لَاعَمَلَ" ځخه معلومېږي چي د نون مخفٰى په ادا كولو كي ژبي لره يو ذره دخل او تعلق هم نه سته، په داسي حال كي چي دا د تحقيق خلاف دئ؟ **جواب**: دلته مطلق د عمل لسان نفي مراد نه دي بلكي د دې ځخه عمل خاص او تعلق مقيد نفي مقصود دئ يعني ژبي لره داسي دخل نه سته ځنګه چي د اظهار په حالت كي وي، نو دا د "لَا رَجُلٌ ظَرِيْفٌ فِي الدَّارِ" د قبيل ځخه دئ. امام جزري رحمه الله په دې اړه فرمايي: لَا عَمَلَ لِلِّسَانِ فِيْهِمَا كَعَمَلِهِ فِيْهِمَا مَعَ مَا يَظْهَرَانِ اَوْ يَدْغَمَانِ بِغُنَّةٍ. يعني د اخفاء په حالت كي د دواړو نونانو په ادا كولو كي ژبي لره داسي عمل نه سته ځنګه چي په حروف اظهار او حروف ادغام مع الغنة كي د ادا كولو په حالت كي سته.

ملا علي قاري رحمه الله فرمايي: وَاَنَّ النُّوْنَ الْمُخْفَاةَ مُرَكَّبَةٌ مِنْ مَخْرَجِ الذَّاتِ وَمِنْ تَحَقُّقِ الصِّفَةِ فِيْ تَحْصِيْلِ الْكَمَالَاتِ. يعني نون مخفٰى د ذات حرف د مخرج (د ژبي كناره او تالو) او د تحقق صفت غنه دواړو ځخه مركب دئ تر څو علي وجه الكمال ادا سي. يعني نون مخفٰى د ذات حرف مخرج (د ژبي كناره او تالو) او د تحقق صفت (غنې) ځخه مركب دئ تر څو په پوره ډول ادا سي. يعني نون مخفى مركب د خپل ذات حرف مخرج چي هغه د ژبي كناره او تالو دئ او د تحقق صفت چي هغه غنه ده د دغو دواړو ځخه مركب دئ تر څو په پوره توګه ادا سي.

د حروفو د مخارجو اجمالي نقشه

(۱) مخرج: ا، و، ی	(۲) مخرج: ء، هـ	(۳) مخرج: ع، ح
په حالت کي د مده د خولې د خالیگاه څخه.	د حلق د آخر څخه کوم چي د سینې و خوا ته دئ.	د حلق د مابین څخه.
(۴) مخرج: غ، خ	**(۵) مخرج: ق**	**(٦) مخرج: ک**
د حلق د شروع څخه کوم چي د خولې و خوا ته دئ.	د ژبي پای کوم چي د حلقي ژوبي سره نژدې ده کله چي د لوړ تالو سره ولگېږي.	د همدغه قاف د مخرج څخه لږ د خولې و خوا ته.
(۷) مخرج: ج، ش، ی (غیر مده)	**(۸) مخرج: ض**	**(۹) مخرج: ل**
د ژبي مابین یا وسط اللسان چي کله د تالو د مابین سره ولگېږي.	د ژبي اړخ یا طرف اللسان چي کله د لوړو زامو سره ولگېږي. د چپه طرف څخه آسان او د راسته طرف څخه سخت دئ، د دواړو طرفو څخه په یوه وار ادا کول ډېر مشکل دئ.	طرف اللسان چي هر کله د لوړو څلور قسمه غاښو د وریو سره ولگېږي.
(۱۰) مخرج: ن	**(۱۱) مخرج: ر**	**(۱۲) مخرج: ط، د، ت**
دا هم د لام د مخرج په ډول دئ خو ضواحکو لره دخل نه سته.	دا هم د لام د مخرج په ډول دئ خو ضواحکو او ناب لره دخل نه سته او ظهر اللسان لره هم دخل سته.	ادنی اللسان چي کله د ثنایا علیا د بېخو سره ولگېږي.
(۱۳) مخرج: ظ، ذ، ث	**(۱۴) مخرج: س، ص، ز**	**(۱۵) مخرج: ف**
ادنی اللسان چي هر کله د ثنایا علیا د سرو سره ولگېږي.	رأس اللسان چي هر کله د ثنایا سفلی د سرو سره ولگېږي او یو څه ثنایا علیا لره هم دخل سته.	د لاندي شونډې نس او د ثنایا علیا سرونه دي.

(۱٦) مخرج: ب، م، و (غیر مده)	(۱۷) مخرج: ن، م مخفی یا خېشوم
"ب" د دواړو شونډو د لندې حصې د یو ځای کېدو څخه او "م" د دواړو شونډو د وچي حصې څخه او "و" (غیره مده) د دواړو شونډو د کامل گول والي څخه ادا کېږي.	د نون او میم مخفي غنه د خېشوم یعني د پزي د شپېلۍ څخه ادا کېږي.

پنځمه روښنايي

په کومو کيفيتو (ډولو) سره چي حروف ادا کېږي هغو کيفيتو (ډولو) ته صفات ويل کېږي.[۱] او هغه پر دوه قسمه دي؛[۲] يو ډول يې دا دي که چيري

[۱] يعني د مخرج څخه د وتلو په وخت کي د حرف په آواز کي چي کوم کيفيت (ډول) يا حالت پيدا کېږي هغه ته صفت ويل کېږي.
[۲] صفات جمع د صفت ده. صفت وايي په لغت کي مَاقَامَ بَالشَّيْئِ يعني صفت هغه شئ دئ چي دې درېدل کوي په بل شي پوري. لکه رنګ چي په دېوال پوري ولاړ وي. او اصطلاحي تعريف يې دا ده: اَلصِّفَةُ هِيَ کَيْفِيَةٌ عَارِضَةٌ لِلْحَرْفِ عِنْدَ حُصُوْلِهِ فِي الْمَخْرَجِ. يعني صفت يو داسي کيفيت (ډول) دئ چي کله حرف د خپل مخرج څخه را ووزي نو دا صفت ور عارضېږي يعني ور وړاندي کېږي. د صفاتو څخه مخکي د اتو (۸) شيانو پېژندل ضروري دي؛ **اول د صفت لغوي او اصطلاحي معنا:** د صفت لغوي او اصطلاحي معنا مخکي تېره سول. **دوهم د صفت اقسام:** صفت پر دوه قسمه دئ؛ لازمي او عارضي. لازمي هغه صفتونه دي چي همېشه د حرف سره ورسره وي که چيري د غه صفتونه ادا نه سي نو هغه حرف به ګرسره پاته نه سي يعني د هغه حرف لفظ يا معنا ته به يې تغير ورسېږي. او عارضي هغه صفتونه دي چي د حروفو د زينت يا ښايست له پاره وي چي د هغه په نه ادا کولو سره د حروفو ښايست له منځه ځي يعني يو وخت وي او يو وخت نه وي. لکه د را ډکوالي او باريک والي. **درېيم د صفاتو تعداد دئ:** ټول صفتونه اوولس (۱۷) داني دي. **څلورم په حروفو کي څو صفات راځي؟** په حروفو کي پنځه (۵) يا شپږ (۶) او يا هم اووه (۷) صفتونه راځي. **پنځم په يوه حرف کي څو زيات صفات راځي او لږ څو صفات راځي؟** په يوه حرف کي زيات صفات اووه (۷) راځي او لږ صفات پنځه (۵) راځي. **شپږم په حروفو کي د صفاتو معلومولو طريقه:** د صفاتو معلومولو طريقه دا ده چي د صفاتو مجموعې ته =

دغه صفات ادا نه سي نو هغه حرف به ګرسره پاته نه سي او داسي صفاتو ته صفات ذاتيه، لازمه، مميزه او مقومه ويل کېږي.[۱]

دوهم قسم يې دا دي چي هغه حرف خو پاته سي خو هغه ښايست او زينت يې پاته نه سي او داسي صفاتو ته صفات محسنه، مزينه، محليه او عارضيه ويل کېږي،[۲] اول قسم يې اوولس (۱۷) صفتونه دي.[۳]

=ګورو که چيري هغه حرف په هغه مجموعه کي موجود وو خو ډېره ښه او که چيري نه وو، نو بيا د هغه مقابل صفت ته ګورو ځکه په مقابل صفت کي يې خامخا وي. مثلاً د همس مجموعې ته ګورو که چيري هغه حرف د همس په مجموعې کي موجود وي خو ډېر ښه او که نه وي نو په جهر کي خامخا سته. **اووم د هر صفت لغوي او اصطلاحي معنا او مطلب:** چي دا به د هر صفت سره يو ځای راسي. **اتم د صفاتو د ادا کولو په وخت کي پر حروفو څه اثر لوېږي؟** د صفاتو د ادا کولو په وخت کي پر حروفو باندي د صفاتو اثر تمايز او جلا والي دئ يعني يو حرف د نورو حروفو څخه را جلا کوي.

[۱] د دې صفاتو د تسميې وجه دا ده: لازمه ځکه ورته وايي چي دا صفات د حروفو سره همېشه ملګري دي. ذاتيه ځکه ورته وايي چي دا صفات د حروفو په ذات کي موجود دي. مميزه ځکه ورته وايي چي دا صفات د حروفو په مابين کي تمايز او جلا والي راولي. مقومه ځکه ورته وايي چي کوم صفت په يوه حرف کي وي هغه صفت په نورو حروفو کي نه وي.

[۲] د دې صفاتو د تسميې وجه دا ده: عارضيه ځکه ورته وايي چي دا صفات عارضي دي يعني کله کله وي او کله نه وي. محليه، مزينه او محسنه په دې وجه ورته وايي چي دا صفات د حروفو د ښايست له پاره دي يعني حروف په ښايسته کېږي. لکه د را ډکوالي او داسي نور.

[۳] **يادونه**: صفات لازمه پر دوه قسمه دي؛ متضاده او غير متضاده. اول لس صفات يې متضاده دي او پاته اووه (۷) صفات يې غير متضاده دي او تضاد يې بالمقابل دي. يعني هر صفت د مقابل ضد دئ لکه همس او جهر دغه دواړه صفتونه په خپل مابين کي سره =

(۱) همس: [۱]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته مهموسه وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي آواز په خپل مخرج کي په داسي کمزوری سره و درېږي چي ساه جاري وي او په آواز کي يو قسم کښته والي (نرموالی) وي.[۲] او داسي حروف لس (۱۰) دي چي مجموعه يې دا ده: فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتَ.[۳]

(۲) جهر: [۴]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته مجهوره وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي آواز په خپل مخرج کي په داسي قوت سره و درېږي چي د ساه جاري کېدل بند سي او په آواز کي

=ضد دي يعني همس د شدت ضد نه دئ او شدت د جهر ضد نه دئ يعني د خپل مقابل ضد دئ د بل يوه ضد نه دئ.

[۱] همس په لغت کي کرار والي ته وايي.

[۲] د همس تعريف همدومره دئ چي په مخرج کي آواز په داسي کمزوري سره ودرېږي چي ساه جاري وي او په آواز کي يو قسم کښته والي وي. دا مطلب د لغت په مرسته سره د همس د لفظ څخه معلومېږي او "ساه جاري کېدل" په تعريف کي داخل نه دئ ليکن دا ساه جاري کېدل يې علامه ده چي مهموسه حروف بايد ساکن ادا کړل سي. د مثال په ډول اَثْ چي د کښته آواز سره ساه راوزي، ځکه چي ساه يو څه آواز جوړېږي او يو څه په خپل تنفسي حالت باندي پاته کېږي.

[۳] د دې مجموعې معنا دا ده: شوق او ترغيب ورکړئ هغه چا ته چي چپوالي يې غوره کړی وي.

[۴] جهر په لغت کي لوړوالي ته وايي.

يو قسم لوړوالي وي.[۱] او د مهموسه حروفو څخه ماسېوا نور ټوله حروف مجهوره دي. همس او جهر يو د بل مقابل (ضد) دي.

(۳) شدت:[۲]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته شديده وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي آواز په خپل مخرج کي په داسي قوت سره و درېږي چي آواز بند سي او په آواز کي يو قسم سختي وي[۳] او داسي حروف اته (۸) دي چي مجموعه يې دا ده: اَجِدُکَ قَطَبْتَ.[۴]

(۴) رخوت:[۵]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته رخوه وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي آواز په خپل مخرج کي په داسي کمزورۍ سره و درېږي چي آواز جاري وي او په آواز کي يو قسم

---

[۱] د جهر تعريف همدومره دئ چي په مخرج کي آواز په داسي قوت سره ودرېږي چي په آواز کي لوړوالي وي. "او ساه جاري کېدل بند سي" دا عبارت د تعريف څخه خارج دئ ځکه چي دا محضي يوه علامه ده. مطلب يې دا دئ چي مجهوره حروف بايد ساکن ادا کړل سي. د مثال په ډول په اَذْ کي ټوله آواز په زوره سي، ځکه چي ټوله ساه آواز جوړېږي.

[۲] شدت په لغت کي سختي ته وايي.

[۳] د شدت معنا ده سختوالي او ټينګوالي يعني په مخرج کي آواز په داسي سختي سره ودرېږي که چيري په ساکن حالت کي د يوه حرف آواز جاري ساتل وغواړي نو دا نه سي کولای يعني امکان يې نه سته، نو اصلي تعريف داسي دئ چي حرف په داسي ټينګي او سختي سره ادا سي چي د سکون په حالت کي آواز بند سي. لکه: اَقْ.

[۴] د دې مجموعې معنا دا ده: ما ته تروش مخی پيدا کړې.

[۵] د را په کسره سره رِخوت په لغت کي نرموالي ته وايي.

نرمي وي[1] او د شدیده او متوسطه حروفو څخه ماسیوا نور ټول حروف رخوه دي او د متوسطه بیان هم را روان دئ:

د همس او جهر په ډول شدت او رخوت هم یو د بل مقابل (ضد) دي او د دې دواړو صفتو په مابین کي یو بل صفت دئ.

توسط: [2]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پیدا سي هغو ته متوسطه او بینیه وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چي آواز په دې حروفو کي نه پوره بند وي او نه پوره جاري وي.[3] (حقیقة التجوید)

داسي حروف پنځه دي مجموعه یې دا ده: لِنْ عُمَرْ.[4]

دا توسط جلا صفت نه شمېرل کېږي ځکه په دې کي یو څه شدت او یو څه رخوت دئ نو د دې دواړو صفتو څخه جلا صفت نه سو.

---

[1] د تعریف خلاصه یې دا ده: چي آواز په خپل مخرج کي په داسي کمزورنې سره ودرېږي چي په آواز کي یو ډول نرمي وي او د نرمي علامه دا ده چي د سکون په حالت کي د رخوه حروفو آواز جاري سي. د مثال په ډول: اَسْ.

[2] توسط په لغت کي د یو شي مابین ته وایي او اصطلاحي تعریف او مطلب یې خپله مصنف رحمه الله ذکر کړي دي. بله دا خبره یاد ساتل پکار ده چي توسط جلا صفت نه دئ ځکه که چیري بل صفت وګڼل سي نو صفتونه اتلس (۱۸) کېږي او حال دا دئ چي صفتونه اوولس (۱۷) دي. ځکه په توسط کي نه پوره شدت او نه پوره رخوت دئ نو ځکه توسط یو مستقل صفت نه بلل کېږي بلکي د شدت او رخوت ترمنځ یو صفت دئ.

[3] یعني نه د شدیده په ډول سختي پکښي سته او نه د رخوه په ډول نرمي پکښي سته بلکي د دواړو صفتونو تر مابین یو منځنی حالت دئ. خلاصه دا ده چي په دې صفت کي شدت ناقصه او رخوت ناقصه سته یعني دواړه صفتونه پکښي ناقص دي پوره نه دي.

[4] د دې مجموعې معنا دا ده: نرم سه اې عمره!

شبه: [1]

په دې ځای کې یوه شبه ده، هغه دا دد چې حرف تا او حرف کاف یې په مهموسه کې هم شمېرلي دي په داسي حال کې چې په دې کې هم آواز بندېږي او د دې سببه یې په شدیده وو کې هم شمېرلی دي؟

د دې جواب دا دئ چې په دې دواړو حروفو کې همس کمزوری (ضعیف) دئ شدت زورور (قوي) دئ، نو د شدت د قوي کېدو په سبب خو به آواز بند سي خو د لږ همس کولو وروسته یو څه اندازه ساه هم جاري وي خو په دې ساه جاري کېدو کې هم ډېر احتیاط ساتل پکار دئ. ځکه که چیري آواز جاري سي نو کاف او تا به شدیده نه سي پاته بلکې رخوه به سي او دوهم دا چې په دې کې به د ها آواز پیدا سي او غلط به سي.

(۵) استعلاء: [2]

په کومو حروفو کې چې دا صفت پیدا سي هغو ته مستعلیه وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چې د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کې همېشه د ژبې پای (اقصی اللسان) لوړ تالو ته پورته کېږي چې د هغه د لوړېدو په وجه دا حروف

---

[1] په دغه شبه کې یو اعتراض واردېږي، د اعتراض خلاصه دا ده: چې حرف تا او حرف کاف دي په مهموسه کې هم شمېرلي دي او په شدیده کې دي هم شمېرلي دي نو دا څنګه کېدای سي چې په یوه حرف کې دي د همس په خاطر ساه جاري وي او د شدیده په خاطر دي آواز بند وي؟ موږ د دې اعتراض له پاره دوه جوابونه ورکوو؛ اول جواب دا دئ: چې په دې حروفو کې شدت قوي دئ خو د لږ همس سره ډېر نه. دوهم جواب دا دئ: چې تا به دا اعتراض هغه وخت کولای که چیري همس او شدت سره ضد وايي، موږ مخکې وویل چې د صفاتو تضاد بالمقابل دئ. د همس ضد جهر دئ ځکه که چیري یو سړی چپ وي د هغه آواز خو بند وي نو آیا د هغه ساه هم بنده وي او داسي نه ده.

[2] استعلاء په لغت کې لوړوالي ته وایي.

ډک ویل کېږي او داسي حروف اووه (۷) دي چي مجموعه يې دا ده: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ.

(٦) استفال: [۱]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته مستفله وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي د ژبي پای (اقصی اللسان) و لوړ تالو ته نه پورته کېږي چي د نه پورته کېدو په وجه دا حروف باريک ويل کېږي.

د مستعليه حروفو څخه ماسېوا نور ټوله حروف مستفله دي او دا دواړه صفتونه يعني استعلاء او استفال هم يو د بل مقابل (ضد) دي.

(۷) اطباق: [۲]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته مطبقه وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروف د ادا کېدو په وخت کي د ژبي مابين (وسط اللسان) د لوړ تالو سره موښلي او داسي حروف څلور دي: (ص، ض، ط، ظ).

(۸) انفتاح: [۳]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته منفتحه وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي د ژبي مابين (وسط اللسان) د لوړ تالو څخه جلا وي که څه هم د ژبي پای (اقصی اللسان) د پورته

---

[۱] استفال په لغت کي کښته والي ته وايي.

[۲] اطباق په لغت کي چسپېدلو ته وايي. يعني يو شی چي په بل شي پوري چسپ سي. په اطباق کي وسط اللسان د مقابل تالو سره چسپېږي.

[۳] انفتاح په لغت کي خلاصوالي ته وايي.

تالو سره و موښلېږي لکه څنګه چي په قاف کي موښلي او که و نه موښلېږي. (جهد المقل مع شرح)

د مطبقه حروفو څخه ماسېوا نور ټول حروف منفتحه دي او دا دواړه صفتونه يعني اطباق او انفتاح يو د بل مقابل (ضد) دي.

(۹) اذلاق: [۱]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پيدا سي هغو ته مذلقه وايي. مطلب د دې صفت دا دئ چي دا حروف د ژبي او شونډانو د کنارې څخه ډېر په آسانۍ او ژر سره ادا کېږي او داسي حروف شپږ (٦) دي چي مجموعه يې دا ده: فَرَّ مِنْ لُبٍّ. [۲]

يعني په دې کي چي کوم حروف شفوي دي هغه د شونډانو د کنارې څخه ادا کېږي او د شفويه مطلب په شپاړسم مخرج کي تېر سوی دئ او کوم چي شفويه نه دي هغه د ژبي د کنارې څخه ادا کېږي. (درة الفريد للشيخ الدهلوی رحمه الله)

(۱۰) اصمات: [۳]

---

[۱] اذلاق په لغت کي طرف يا بغل ته وايي.

[۲] د دې مجموعې معنا دا ده: د عقل خاوند د بې عقل د مجلس څخه وتښتېدي، ځکه د ده عقل دا اجازه نه ورکوي چي د بې عقله سره کښېني.

[۳] اصمات په لغت کي سختي ته وايي.

يادونه: د څلورو صفتو پر بنياد په قرآن کريم کي چي څومره حروف دي هغه پر درې (۳) قسمه دي او هغه څلور صفتونه دا دي: استعلاء، استفال، انفتاح او اطباق. **اول قسم** يې مستعليه مطبقه دي چي دا څلور حروف دي: ص، ض، ط، ظ. دا څلور حروف همېشه ډک ويل کېږي ځکه چي په دې څلورو حروفو کي د ژبي پای (اقصی اللسان) او د ژبي مابين=

په کومو حروفو کې چې دا صفت پیدا سي هغو ته مصمته وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چې دا حروف د خپل مخرج څخه په مضبوطې او سختې سره ادا کېږي، په آسانۍ او ژر سره نه ادا کېږي.

د مذلقه حروفو څخه ماسېوا نور ټوله حروف مصمته دي او دا دواړه صفتونه یعني اذلاق او اصمات یو د بل مقابل (ضد) دي.

دې لسو (۱۰) صفتو ته صفات لازمه متضاده وایي ځکه چې یو د بل مقابل (ضد) دي.

لکه مخکې چې موږ وویل چې مخته کوم صفات راځي هغو ته "**غیر متضاده**" وایي او د صفات متضاده وو څخه هیڅ حرف خالي نه پاته کېږي، بلکې څومره حروف چې دي پر هر حرف باندې د مقابل صفتو څخه یو نه یو صادقېږي. او صفات غیر متضاده په بعضو حروفو کې وي او په بعضو حروفو کې به نه وي "**صفات غیر متضاده**" دا دي:

(۱۱) صفیر:[1]

=(وسط اللسان) مقابل تالو ته پورته کېږي او په کومو حروفو کې چې د ژبې مابین او د ژبې پای مقابل تالو ته پورته سي هغه حروف همېشه ډک ویل کېږي. **دوهم قسم** یې مستعلیه منفتحه دي چې دا درې حروف دي: خ، غ، ق. دا درې حروف همېشه متوسط ویل کېږي یعني نه ډک او نه باریک، ځکه د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کې د ژبې مابین مقابل تالو ته نه پورته کېږي او په کومو حروفو کې چې یوازې د ژبې پای د مقابل تالو ته پورته سي هغه همېشه متوسط ویل کېږي. **دریم قسم** یې مستفله منفتحه دي او دا حروف د مستعلیه مطبقه او مستعلیه منفتحه څخه ماسېوا نور ټوله حروف مستفله منفتحه دي، ځکه په کومو حروفو کې چې نه د ژبې مابین مقابل تالو ته پورته سي او نه د ژبې پای مقابل تالو ته پورته سي هغه حروف همېشه باریک (تش) ویل کېږي.

[1] صفیر په لغت کې شپېلکې ته وایي.

په کومو حروفو کي چي دا صفت پیدا سي هغو ته صفیریه وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي یو تېز آواز د شپېلکي په ډول راوزي او داسي حروف درې (۳) دي: ص، ز، س.[1]

(۱۲) قلقله:[2]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پیدا سي هغو ته حروف قلقله وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چي د سکون په حالت کي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي په مخرج کي حرکت پیدا کېږي.[3]

داسي حروف پنځه دي چي د هغو مجموعه دا ده: قُطْبُ جَدٍّ.[4]

(۱۳) لین:[5]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پیدا سي هغو ته حروف لینیه وایي. مطلب د دې صفت دا دئ چي دا حروف د خپل مخرج څخه په داسي نرمي ادا

---

[1] صفیر پر درې (۳) قسمه دي؛ **اول قسم** یې صفیر اعلیٰ دئ چي هغه په حرف زا کي دئ. **دوهم قسم** یې صفیر متوسط دئ چي هغه په حرف سین کي دئ. **درېیم قسم** یې صفیر ادنیٰ دئ چي هغه په حرف صاد کي دئ.

[2] قلقله په لغت کي حرکت او جُنبش ته وایي.

[3] قلقله پر دوه ډوله ده؛ یوه قلقله کُبری او بله قلقله صُغری ده. قلقله کبری هغه ده چي حرف د قلقلې د کلمې په پای کي راسي او هغه حرف به ساکن وي، سکون که عارضي وي او که اصلي. دوهم ډول یې قلقله صُغری ده هغه دا ده چي حرف د قلقلې د کلمې په مابین کي راسي او هغه حرف به ساکن وي په سکون اصلي سره ځکه قلقله پر ساکن حرف باندي کېږي.

[4] د دې مجموعې معنا دا ده: د نېکبختی مدار او یا د نېکبختی ستوری او یا د بزرګی ستوری.

[5] لین په لغت کي نرمي ته وایي.

کېږي که چیري ځوک پر دې باندي مد کول وغواړي کولای سي چي مد پر وکړي.[1]

داسي حروف دوه (۲) دي: واوٌ ساکن او یاء ساکنه هر کله چي د دوی پر ماقبل (مخکي) حرف باندي فتحه (زور) وي. لکه: مِنْ خَوْفٍ، وَالصَّيْفِ.

(۱۴) انحراف:[2]

په کومو حروفو کي چي دا صفت پیدا سي هغو ته منحرفه وايي او داسي حروف دوه (۲) دي: لام او را.

مطلب د دې صفت دا دئ چي د دې حروفو د ادا کېدو په وخت کي په لام کي د ژبي د کناري و طرفته او په را کي د ژبي شاه (ظهراللسان) او څه د لام و مخرج ته مېلان پیدا سي.[3] (یعني د لام د ادا کېدو په وخت کي د را و مخرج

---

[1] یعني د حروف مده آواز د جوف دهن څخه راوزي په دوی کي د آواز اوږدولو پوره پراخي (وسعت) سته. خو هر کله چي د حروف لینیو مخرج معلوم وو نو ځکه په دوی کي د آواز اوږدولو هیڅ امکان نه سته. لیکن د مد فرعي په احوالو کي به معلومه سي چي د مد بعضي صورتونه داسي دي چي په هغو کي د مد محل حروف لین وي او هغه کشېږي یعني مد پر کېږي. د دې اعتراض د دفع کولو له پاره د تجوید علماوو په حروف لین کي داسي نرمي غوره کړه چي پر دوی باندي مد کېدای سي همدغه نرمي دهٔ چي د لین صفت ورته ویل کېږي او د مصنف رحمه الله دا عبارت د فکر کولو وړ دئ "چي که چیري ځوک پر دې باندي مد کول وغواړي کولای سي چي مد پر وکړي".

[2] انحراف په لغت کي میلان ته وايي.

[3] په لام او را کي د انحراف مطلب دا دئ چي په دې دواړو کي د خپل مخرج څخه د متجاوز کېدو او یو او بل ته د مایل کېدو او ګرځېدو حالت پیدا کېږي. ځنګه چي لام د حافة اللسان څخه شروع کېږي او وروسته د طرف اللسان یعني د را و مخرج ته میلان کوي. او را چي کله د طرف اللسان څخه شروع کېږي نو وروسته و ظهر اللسان او یو څه د لام و مخرج ته =

ته مېلان وي او د را د ادا کېدو په وخت کي د لام و مخرج ته مېلان وي. (درة الفريد)

(۱۵) تکرير: [۱]

دا صفت يوازي په حرف را کي دئ. مطلب د دې صفت دا دئ چي څنګه چي د دې د ادا کېدو په وخت کي په ژبه کي يوه لړزه يعني رېږدېدل وي له دې وجهي په دغه وخت کي د تکرار مشابهت وي.[۲]

دا مطلب نه دئ چي په دې کي تکرار ښکاره کړل سي ځکه چي دا بيا هم يو حرف دئ زيات حروف نه دي.[۳] (دُرة الفريد ملخصاً)

=ميلان کوي، نو د دې وجهي کوچني چي کله خبري زده کوي نو د لام پر ځای را وايي. لکه د راکړه پر ځای "لاکه" او د راوړه پر ځای "لاوله" چي د دې انحراف په وجه د هغه څخه د را پر ځای لام ادا کېږي. (نهاية القول: صـ: ۵۲)

[۱] تکرير په لغت کي لړزه يا رېږدو ته وايي.

[۲] د تکرير تعريف دا دئ(د حرف د ادا کېدو په وخت کي په ژبه کي لړزه وي الخ) او دا صفت يوازي په را کي دئ او دا بايد په داسي نرمي يا لطافت سره ادا کړل سي چي را مکرره نه سي او دا هغه وخت مکرره کېږي چي کله په ويلو کي د دې صفت د ښکاره کولو ښه کوښښ وسي. حقيقت دا دئ چي د دې صفت پېژندل پکار دئ ځکه چي د لړزې يا رېږدو د آواز سره څه تعلق ددئ؟ که څه هم مشدده وي. لکه: کَرَّةً او مَرَّةً. او په را کي د اذلاق همدغه تقاضا او غوښتنه ده.

[۳] دلته يوه خبره ياد ساتل ضروري ده چي تکرير پر درې (۳) قسمه دي: **اول عينِ تکرير دئ:** عين تکرير دا دئ چي يو حرف هم په خپل مخرج کي او هم په صفت کي مکرر سي. **دوهم مشابه بالتکرير دئ:** مشابه بالتکرير دا دئ چي يو حرف په مخرج او په صفاتو کي يو وي خو سامع يا اورېدونکی دا فکر وکړي چي تکرير يې وکړي. **درېيم عدم تکرير دئ:** عدم تکرير دا دئ چي يو حرف نه په مخرج کي وويل سي او نه په صفاتو کي وويل=

(۱٦) تفشي: [۱]

دا صفت یوازې په شین کې دئ. مطلب د دې صفت دا دئ چې د شین د ادا کولو په وخت کې آواز دننه په خوله کې پاشل کیږي. (درة الفرید)

(۱۷) استطالت: [۲]

دا صفت یوازې په ضاد کې دئ. مطلب د دې صفت دا دئ چې د ضاد د ادا کېدو په وخت کې د مخرج د شروع څخه د مخرج تر پای پورې[۳] یعني د ژبې د حافې (حافة اللسان) د اول څخه تر آخره پورې آواز جاري وي.

=سي. نو دلته مراد مشابه بالتکریر دئ، ځکه که عین تکریر مراد سي نو په قرآن کریم کې به د ځان څخه حروف زیات سي او دا لحن جلي دئ او نه عدم تکریر مراد دئ ځکه په قرآن کریم کې به حروف کم سي او دا هم لحن جلي دئ او لحن جلي حرام دئ، نو ځکه دلته زموږ مراد مشابه بالتکریر دئ.

[۱] تفشي په لغت کې پاشلو ته وایي.

[۲] استطالت په لغت کې اوږدوالي ته وایي.

[۳] د دې عبارت څخه دا ښکاره سوه چې د ژبې د حافې اِبتدا د نواجذو د مقابل څخه کېږي او دغه اقصیٰ یې حافه ده او انتهاء یې په هغه برخه باندې کېږي کوم چې د ضواحکو مقابل دئ او همدغه ادنیٰ یې حافه ده، د کوم څخه چې د لام د مخرج ابتدا کېږي خو د مخرج د اوږدوالي په وجه په آواز کې هم یو څه اوږدوالي راځي. په ضاد او ظا کې لوی فرق خو د مخرج دئ ځکه چې د دواړو مخارج جلا جلا دي خو یو څه فرق یې په استطالت سره هم کېږي چې دا صفت یوازې په ضاد کې دئ او په پاته ټولو صفاتو کې چې متضاده دي دواړه مشترک دي. د دې صفاتو د اشتراک په وجه ویل سوي دي چې ضاد مشابه بالظاء دئ دا تشابه او مشابهت قائمول او د عین ظا څخه د ساتلو مسئله د دې فن یوه نازکه مسئله ده چې د دې فرق ساتلو لدپاره د مشاقو استادانو څخه استفاده کول ضروري ده. بیا دا هم یاد ساتل پکار دي چې د آواز په اوږدولو کې دې مبالغه نه کوي ځکه چې دا اوږدوالي یو معمولي او لږ دئ د یوه الف د اندازې څخه هم کم دئ.

يعني د ضاد مخرج چي څومره اوږد دئ نو په پوره مخرج کي د آواز د جاري کېدو له وجهي به آواز هم اوږد سي. (جهد المقل)

لومړۍ فايده:

که چيري و يو چا ته دا شبه (شک) وي چي دا اووه (۷) صفتونه چي په آخر کي ذکر سول په کومو حروفو کي چي دا صفتونه نه وي په هغو کي به د دې صفتونه ضد خامخا وي. د مثال په ډول په ضاد کي د استطالت صفت دئ نو په پاته ټولو حروفو کي به عدم استطالت وي، نو دا دواړه ضده چي سره يو ځاى سول نو ټولو حروفو لره شامل سول، نو بيا د صفات لازمه متضاده او غير متضاده وو څه فرق سو؟

د دې جواب دا دئ چي دا خو صحيح ده خو په صفاتو متضاده وو کي د هر صفت د ضد لږ تر لږ نوم هم وو[1] او د دواړو نومو څخه به پر هر حرف باندي يو نه يو نوم صادقېږي. دلته څنګه چي د ضد نوم نه سته له دې وجهي د ضد د صادق کېدلو اعتبار و نه کړل سو، په دې دواړو صفتو کي دا فرق سو.

دوهمه فايده:

يوازي د مخارجو او صفاتو ته د کتلو په وجه د خپل صحيح ادا کېدو يقين مه کوئ. په دې کي د يو مشاق استاذ څخه د مشق (تمرين) کولو ضرورت دئ. که چيري داسي يو استاذ درته پيدا نه سي نو بالکل د بې خبره پاته کېدو پر ځاى د تجويد د کتابو څخه ګټه اخيستل هم غنيمت دئ.

---

[1] د نوم د نه کېدو وجه دا ده چي عدم استطالت څه مفهوم وجودي نه دئ بلکي مفهوم سلبي دئ او د شيانو (اشياء) تعريفونه د حقائق ثابته وو او نفس الامري مفهوم په مقابله کي کېږي، د دې سببه عدم استطالت نه يو صفت وګڼل سو او نه ورته څه نوم تجويز سو داسي کول د علمي شان څخه منافي دئ.

درېيمه فايده:

د دې روښنايي په اول کي د صفت لازمه ذاتيه په تعريف کي ليکل سوي دي چي که چيري هغه صفت ادا نه سي نو هغه حرف به پاته نه سي. دا حرف نه پاته کېدل پر څو قسمه دي:

يو دا چي په بل حرف بدل سي.[1] دوهم دا چي هغه حرف خو وي ليکن په هغه کي څه کمي او نقصان راسي.[2] درېيم دا چي د هغه حرف عربيت پاته نه سي (يعني عجمي سي) بلکي د ځانه جوړ سوی حرف سي.[3]

همدا حال دئ د صحيح مخارجو څخه د حروفو د نه ادا کولو چي کله يو حرف سي او کله بل حرف سي، کله په هغه کي څه کمي راسي او کله بالکل د ځانه جوړ سوی حرف سي په داسي تېروتنو سره بعضي وختونه لمونځ هم فاسدېږي، له دې وجهي که چيري داسي غلطي وسي نو خاص د دغه ځای پوښتنه کول او د يوه معتبر عالم څخه د دې مسئلې پوښتنه کول ضروري ده.

همدارنگه د زور، زير يا کموالي او زياتوالي د تېروتنو همدغه حکم دئ چي د هغه مثالونه په دوهمه روښنايي کي ذکر سول. که چيري داسي د زور، زير او نوري داسي تېروتني وسي هم دي د يوه معتبر عالم څخه د مسئلې پوښتنه وکړل سي.

---

[1] د مثال په ډول که چيري په حرف طا کي د استعلاء او اطباق صفت ادا نه سي نو حرف تا به سي.

[2] د مثال په ډول قلقله و نه کړي يا په حرف شين کي تفشي و نه کړي.

[3] يعني يو غير عربي حرف سي. د مثال په ډول دال په ډال سره بدل سي، موږ د ماليزيا په خلکو کي د دې ليدنه کړې ده چي دوی د دال پر ځای ډال وايي.

ځلورمه فایده:

په حروفو کې چې د مخارجو او صفات لازمه په سبب سره چې کومې نیمګړتیاوې کېږي د فن تجوید اصلي مقصد د هغو تېروتنو څخه ځان ساتل دئ. له همدې وجهې مو د مخارجو او صفاتو بیان د ټولو قاعدو څخه مخکې راوړي. اوس چې د صفات محسنه[1] متعلق قاعدې راځي، هغه د دې ذکر سوی مقصد څخه په دوهمه درجه کې دي خو اوس په عام ډول سره د دې دوهمې درجې د قواعدو لحاظ تر هغه اصلي مقصد زیات کېږي. د هغه وجه دا ده چې په دې قواعدو سره نغمه ښایسته کېږي او عام خلک د نغمې زیات خیال ساتي او د مخارجو او د صفات لازمه وو په نغمه کې هیڅ دخل نه سته له دې وجهې و دې ته توجه کمه کوي.

پنځمه فایده:

لکه څنګه چې دا د بې پرواهي خبره ده چې څوک په تجوید کې کوښښ نه کوي، همدا ډول زیاتی (تجاوز) بلل کېږي چې لږ قواعدي یادي کړي نو ځان کامل (پوره) وګڼي او نور حقیر، خوار او د هغوی لمونځونه فاسد وګڼي، یا په چا پسې لمونځ نه کوي. محقیقینو علماوو د عامو مسلمانانو د ګناهګاره کېدو او د هغوی د لمونځونو د نه صحیح کېدو حکم نه دي کړی. په دې کې د اعتدال درجه قائمول د هغو علماوو کار دئ کوم چې د قرآئت د ضروري ګڼلو

---

[1] محسنه یعني حروفو ته ښایست ورکوونکي صفتونه، محلیه یعني حروفو ته زینت ورکوونکي صفتونه خو دې صفاتو ته اکثره علماء صفات عارضه وایي. مطلب دا چې په دا صفتونه په حروفو کې همېشه نه وي بلکي کله وي او کله نه وي او که چیرې دا صفتونه ادا نه سي نو د حروفو و ذات او حقیقت ته هیڅ تاوان نه رسېږي خو په ښایست کې یې فرق راځي.

سره سره په فقه او حدیثو باندي هم نظر ساتي، د دې مسئلې تحقیق په دوهمه روښنایي کي وګورئ.

د حروفو د صفاتو اجمالي نقشه

یادونه:

د دغه اوولسو (۱۷) صفاتو پر بنیاد باندي ټوله حروف پر پنځه (۵) قسمه دي:

۱. اقوی: هغه حروفو ته وایي چي ټول صفات یې د قوت وي، که یو صفت د ضُعف پکښې وي پروا نه لري.
۲. قوي: هغه حروفو ته وایي چي ټول صفات یې د قوت وي او لږ یې د ضُعف وي.
۳. متوسط: هغه حروفو ته وایي چي بعضي صفات یې د قوت وي او بعضي صفات یې د ضُعف وي.
۴. ضعیف: هغه حروفو ته وایي چي ټول صفات یې د ضُعف وي، که یو صفت د قوت پکښې وي پروا نه لري.
۵. ضعیف: هغه حروفو ته وایي چي ډېر صفات یې د ضُعف وي او لږ یې د قوت وي.

شمېره	حروف	صفـــــات							تعداد	درجه
۱.	ا	جهر	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	۵	ضعیف
۲.	ب	جهر	شدت	استفال	انفتاح	اذلاق	قلقله	.	٦	متوسط
۳.	ت	همس	شدت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	۵	ضعیف
۴.	ث	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	۵	ضعیف
۵.	ج	جهر	شدت	استفال	انفتاح	اصمات	قلقله	.	٦	قوي
٦.	ح	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	۵	اضعف
۷.	خ	همس	رخوت	استعلاء	انفتاح	اصمات	.	.	۵	ضعیف
۸.	د	جهر	شدت	استفال	انفتاح	اصبات	.	.	٦	قوي

٩.	ذ	جهر	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	٥	ضعيف
١٠.	ر	جهر	توسط	استفال	انفتاح	اذلاق	انحراف	تكرير	٧	متوسط
١١.	ز	جهر	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	صفير	.	٦	متوسط
١٢.	س	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	صفير	.	٦	ضعيف
١٣.	ش	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	تفشي	.	٦	ضعيف
١٤.	ص	همس	رخوت	استعلاء	اطباق	اصمات	صفير	.	٦	قوي
١٥.	ض	جهر	رخوت	استعلاء	اطباق	اصمات	استطالت	.	٦	اقوى
١٦.	ط	جهر	شدت	استعلاء	اطباق	اصمات	قلقله	.	٦	اقوى
١٧.	ظ	جهر	رخوت	استعلاء	اطباق	اصمات	.	.	٥	اقوى
١٨.	ع	جهر	توسط	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	٥	قوي
١٩.	غ	جهر	رخوت	استعلاء	انفتاح	اصمات	.	.	٥	قوي
٢٠.	ف	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اذلاق	.	.	٥	اضعف
٢١.	ق	جهر	شدت	استعلاء	انفتاح	اصمات	قلقله	.	٦	اقوى
٢٢.	ک	همس	شدت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	٥	ضعيف
٢٣.	ل	جهر	توسّط	استفال	انفتاح	اذلاق	انحراف	.	٦	متوسط
٢٤.	م	جهر	توسط	استفال	انفتاح	اذلاق	.	.	٥	ضعيف
٢٥.	ن	جهر	توسط	استفال	انفتاح	اذلاق	.	.	٥	ضعيف
٢٦.	و	جهر	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	لين	.	٦	ضعيف
٢٧.	ه	همس	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	٥	اضعف
٢٨.	ء	جهر	شدت	استفال	انفتاح	اصمات	.	.	٥	قوي
٢٩.	ی	جهر	رخوت	استفال	انفتاح	اصمات	لين	.	٦	ضعيف

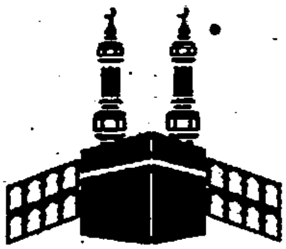

شپږمه روښنايي

پوهېدل پکار دي چي دا صفتونه په ټولو حروفو کي نه دي، يوازي په اتو (۸) حروفو کي دي[1] چي په مختلفو حالاتو کي د مختلفو صفاتو رعايت کېږي هغه حروف دا دي:

لام، را، ميم ساکن او مشدد، نون ساکن او مشدد او په نون ساکن کي تنوين هم داخل دي که څه هم په ليکلو کي نون نه دئ خو په ويلو کي نون دئ. د مثال په ډول پر با چي دوه زوره وي نو بَنْ ويل کېږي.[2]

---

[1] ليکن د دې خبري مطلب دا نه دئ چي په فن تجويد کي يوازي او يوازي د اتو (۸) حروفو صفات عارضيه دي، ځکه د فن تجويد په کتابو کي د ادغام صغير او ادغام کبير ذکر هم سته کوم چي صفات عارضيه دي او په ډېرو حروفو کي پيدا کېږي. بلکي مطلب دا دئ په دې کتاب کي کوم چي د ابتدايي زده کوونکو له پاره دي او مختصر دئ يوازي د اتو (۸) حروفو صفات عارضيه ذکر کېږي د دغه اتو (۸) حروفو مجموعه دا ده: اَوْيَرْمَلَانِ.

[2] نون ساکن هغه نون دئ چي مرسوم وي (ليکل سوی وي) او پر هغه باندي حرکت نه ويل کېږي. تنوين هغه نون ساکن دئ چي د اسم په آخر کي راسي او مرسوم نه وي. د نون ساکن او تنوين څلور مشهور توپېرونه دا دي: ۱ – نون ساکن په وقف او وصل دواړو حالتو کي ويل کېږي او نون تنوين يوازي په وصل کي ويل کېږي په وقف کي نه ويل کېږي. ۲– نون ساکن هر ځای مرسوم يعني ليکلی وي ماسېوا د دې څو لفظو څخه "لَيَكُوْنًا" (سورة يوسف) او "لَنَسْفَعًا" (سورة العلق) چي دا نون تنوين نه دئ او ماسېوا د "كَاَيِّنْ" د لفظ څخه چي هر ځای راسي. ۳ –نون ساکن د کلمې په مابين کي او پای کي راتلای سي او تنوين همېشه =

الف چي همېشه د هغه مخکي زور وي، واؤ ساکن چي د هغه مخکي پېښ يا زور وي، ياء ساکنه چي هر کله د هغې مخکي زير يا زور وي، څلورمه روښنايي اول مخرج د الف او همزې فرق او حقيقت بيان سوی دئ بيا يې وګورئ.

په دغه حروفو کي ځيني داسي صفتونه سته چي بې له د استاد د ښوولو څخه ادا کېږي، د هغو صفاتو د بيانولو ضرورت نه سته. د مثال په ډول د الف، واؤ او ياء چيري ثابت پاته کېږي او چيري حذف کېږي. دلته يوازي هغه صفتونه ذکر کېږي چي په يوازي ويلو سره سړی نه په پوهېږي[1] بلکي په خپله اراده غواړي لکه ډک ويل، باريک ويل، غنه کول يا نه کول او مد کول يا نه کول. اوس د دې اتو (۸) حروفو قاعدې جلا جلا ذکر کېږي.

=د کلمې په آخر کي راځي. ۴–نون ساکن د کلمې په درو ډولو (اسم، فعل، حرف) کي وي و نون تنوين همېشه د اسم په آخر کي وي.

[1] د مثال په ډول د التقاء ساکنين په سبب اول ساکن حرف مده حذف کول. لکه: اَقِيْمُوْا الصَّلٰوةَ. يا کسره ورکړي او ويې وايي لکه: قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ او داسي نور.

اوومه روښنايي

(دلام په قاعدو کي)

د "الله" په لفظ کي چي کوم لام دئ د دې څخه مخکي که چيري زور لرونکی يا پېښ لرونکی حرف وي نو دغه لام به ډک ويل کېږي. د مثال په ډول: أَرَادَ اللهُ، رَفَعَهُ اللهُ او دې ډک ويلو ته تفخيم ويل کېږي.(۱)

که چيري د دې څخه مخکي زېر لرونکی يو حرف وي نو هغه لام باريک ويل کېږي. د مثال په ډول: بِسْمِ اللهِ او دې باريک ويلو ته ترقيق وايي.

د "الله" د لفظ څخه ماسېوا نور ټوله لامونه باريک ويل کېږي. د مثال په ډول: مَاوَلّٰهُمْ او كُلَّهُ.

يادونه:

د "اَللّٰهُمَّ" په لفظ کي هم همدا قاعده ده کومه چي د "الله" په لفظ کي ده، ځکه چي د دې په اول کي هم لفظ د "الله" سته.(۲)

---

(۱) د تفخيم معنا ده ډک ويل. لکه څنګه چي په حروفو مستعليه او مطبقه وو کي شونډي را ټولول نه دي پکار همدا ډول په لام مُفخمه کي هم د دې خبري خيال ساتل پکار دئ چي شونډي ګول نه سي او د اسم جلاله په لام کي تفخيم هم پوره وسي.

(۲) د دې قاعدې سره سم به د "سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ" او "قَالُوا اللّٰهُمَّ" لامونه په ډک ويل کېږي. او د "قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ" لامونه به باريک ويل کېږي.

اتمه روښنايي

(د را په قاعدو کي)

لومړۍ قاعده:

که چيري پر را باندي زور يا پيښ وي هغه را به ډکه ويل کېږي. د مثال په ډول: رَبُّکَ، رُبَمَا. او که چيري پر را باندي زير وي[1] نو هغه را به باريکه ويل کېږي. د مثال په ډول: رِجَالٌ.

يادونه:

را مشدده هم يوه را ده، د هغې خپل حرکت ته اعتبار دئ چي ډکه ويل کېږي او که باريکه ويل کېږي.

---

[1] را مکسوره بالاتفاق باريکه ويل کېږي که کسره لازمي وي لکه: رِجَالٌ، يا عارضي وي لکه: وَاَنْذِرِالَّذِيْنَ، يا کسره کامله وي لکه مثالونه چي يې تېر سول، يا کسره ناقصه وي لکه پر وَالْفَجْرِ چي وقف بالروم وسي، يا لکه په مَجْرٖـهَا کي چي را مماله ده. دغه مکسوره را په مابين کي وي لکه: تَخْرِمُ، يا په طرف کي وي لکه: وَ الْقَمَرِ(د وصل په حالت کي). منونه يعني تنوين لرونکې وي لکه: مُقْتَدِرٍ، يا غير منونه يعني تنوين لرونکې نه وي مثال يې تېر سوی دئ او يا د دغه را مکسورې ماقبل ساکن وي لکه: الدَّارِ، يا متحرکه وي لکه: اَرِنَا. واضحه خبره دا ده که چيري د را وروسته حروف مستعليه راسي لکه: الرِّقَابِ، يا مستفله حروف راسي لکه: رِزْقًا، که مشدد وي او که مخفف وي لکه څنګه چي مخکي يې مثالونه تېر سول. (نهاية القول المفيد، صـ: ٩٠)

د مثال په ډول د سِرًّا را به ډکه ویل کېږي او د دُرِّيٌّ را به باریکه ویل کېږي.
دغه قاعده به په راتلونکي دوهمه قاعده کي نه داخله وي لکه بعضي ناخبره کسان دغه ډوي (۲) را ګڼي اوله ساکنه او دوهمه متحرکه دا خبره غلطه ده.

دوهمه قاعده:

که چیري را ساکنه وي[1] نو د هغې څخه د مخکي حرف حرکت ته کتل پکار دئ چي پر هغه باندي کوم حرکت دئ؟ که چیري زور یا پېښ وي نو هغه را به ډکه ویل کېږي. د مثال په ډول: بَرْقٌ او يُرْزَقُوْنَ. او که چیري زیر وي[2] نو هغه را به باریکه ویل کېږي. د مثال په ډول: وَاَنْذِرْهُمْ. خو د دې را د باریک ویلو له پاره درې (۳) شرطونه دي:

اول شرط دا دئ:

چي دا زیر به اصلي وي عارضي به نه وي، ځکه که چیري دا زیر عارضي وي بیا دا را باریکه نه ویل کېږي بلکي ډکه ویل کېږي. لکه: اِرْجِعُوْا. وګورئ چي را ساکنه هم ده او د هغې څخه مخکي حرف چي همزه دئ زیر هم لري خو لکه څنګه چي دا زیر[3] عارضي[1] دئ له دې سببه دا را ډکه[2] ویل کېږي.

---

[1] که د را حرکت اصلي وي لکه: وَانْحَرْ، یا عارضي وي لکه پر وَ دُسُرٍ او وَ نَهَرٍ باندي چي وقف وسي نو را ډکه ویل کېږي که څه هم سکون عارضي دئ.
[2] را چي ساکنه وي ماقبل یې مکسور وي دغه را باریکه ویل کېږي که څه هم دا سکون اصلي وي. لکه: فَانْتَصِرْ، یا عارضي وي یعني د وقف په سبب وي. لکه: حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ.
[3] لِدَفْعِ تَعَذُّرِ الْاِبْتِدَاءِ بِالسُّكُوْنِ. یعني د همزه وجود په دې خاطر دئ چي په کلام عربي کي ابتدا په ساکن سره محاله او مشکله ده. منه رح

لیکن بې له د عربي کتابو د ویلو څخه د دې پېژندنه نه سي کېدای چي کسره یعني زیر اصلي په کوم ځای کي دئ او زیر عارضي په کوم ځای کي دئ. په کومو ځایو کي چي تاسو ته شک یا شبه پیدا سي د یو عربي پوه څخه پوښتنه وکړئ او په دې قاعده باندي عمل وکړئ.

دوهم شرط دا دئ:

چي دا زیر او را به دواړه په یوه کلمه کي وي او که چیري په دوو (۲) کلمو کي وي[۳] نو بیا دا را باریکه نه ویل کېږي بلکي ډکه ویل کېږي. د مثال په ډول: رَبِّ ارْجِعُوْنَ،[۴] اَمِ[۵] ارْتَابُوْا.[۶] (دُرة الفرید)

---

[۱] ځکه په اِرْجِعُوْا کي همزه وصلي ده او همزه وصلي په خپله بالذات عارضي وي، د دې وجهي د همزه وصلي حرکت هم عارضي دئ.

[۲] لِاَنَّ الْاَصْلَ فِي الرَّاءِ التَّفْخِيْمُ كَمَا الْاَصْلُ فِي اللَّامِ التَّرْقِيْقُ. یعني ځکه اصل په را کي ډکوالي دئ لکه په لام کي چي اصل باریکوالي دئ. منه رح

[۳] دې ته کسره منفصله وایي ځکه چي زیر او را په جلا جلا کلمو کي دي.

[۴] په رَبِّ ارْجِعُوْنِ او الَّذِيْ ارْتَضٰى کي که څه هم کسره اصلي ده خو د منفصل والي په خاطر را ډکه ویل کېږي یعني کسره په جلا کلمه کي ده او را په جلا کلمه کي ده.

[۵] وَكَسْرَةُ الْمِيْمِ عَارِضٌ اَيْضًا لِاجْتِمَاعِ السَّاكِنَيْنِ فَيُرَقَّقُ هٰذِهِ الرَّاءُ لِفَقْدِ الشَّرْطَيْنِ. هٰذَا اَوْلٰى. یعني د میم کسره هم عارضي ده ځکه چي د التقاء ساکنین په خاطر یې کسره ورکړې ده، نو دغه را باریکه ویل کېږي ځکه چي دوه (۲) شرطونه پکښې نه ستهٔ او باریک ویل یې اولیٰ او غوره دئ. منه رح

[۶] اَمِ ارْتَابُوْ په اصل کي اَمْ اِرْتَابُوْ دئ، د را ساکني ماقبل کسره منفصله هم ده او عارضي هم ده.

د دې شرط پېژندنه د اول شرط په نسبت آسانه ده ځکه د کلمې یو والي او د کلمې دوه والي هر سړي ته معلومېږي.

درېیم شرط دا دئ:

چې د هغې را څخه وروسته به په هغه کلمه کې حروف مستعلیه نه وي او که چیرې داسې وي نو بیا دا را د که ویل کېږي او داسې حروف اووه (۷) دي چې د هغو ذکر په پنځمه روښنایي په پنځم صفت کې راغلی دئ.

د مثال په ډول: قِرْطَاسٍ، اِرْصَادًا، فِرْقَةٍ، لَبِالْمِرْصَادِ. په دې ټولو کې به را د که ویل کېږي. په ټول قرآن کې د دې قاعدې دا څلور لفظونه پیدا کېږي[1] او د دې شرط پېژندنه آسانه ده.

یادونه:

د درېیم شرط سره سم د "كُلُّ فِرْقٍ" د لفظ را به هم په تفخیم سره ویل کېږي، خو لکه څنګه چې پر قاف باندې هم زیر دئ،[2] نو له دې سببه د بعضې قاریانو په نزد ترقیق دئ او دواړه طریقې جائز دي.

---

[1] دا په یاد ولرئ چې لفظ د مِرْصَادٌ دوه ځایه دي، یو په سورة نباء کې "كَانَتْ مِرْصَادًا" او بل په سورة الفجر کې "لَبِالْمِرْصَادِ".

[2] دلته لکه څنګه چې د را وروسته قاف دئ او قاف د حروفو مستعلیه وو څخه دئ او د را د تفخیم سبب دئ. خو لکه څنګه چې قاف مکسوره دئ په دې سبب سره د قاف تفخیم ضعیفه سو لکه څنګه چې مخکې معلومه سوې ده چې د کسرې په خاطر عارضي التفخیم حروف باریک ویل کېږي او په لازمي التفخیم حروفو کې په تفخیم کې یې ضعف راځي.

یادونه:

په درېیم شرط کي یې چي دا قید لیکلی دئ "چي که چیري د داسي را څخه وروسته په هغه کلمه کي حروف مستعلیه نه وي". دا قید یې ځکه وایه چي که چیري حروف مستعلیه په بله کلمه کي وي بیا د حروفو مستعلیه اعتبار نه سته. لکه: اَنْذِرْ قَوْمَکَ. فَاصْبِرْ صَبْرًا، په دې مثالو کي به را باریکه ویل کېږي.

درېیمه قاعده:

که چیري د را ساکني څخه پر مخکي حرف باندي حرکت نه وي هغه هم ساکن وي، داسي د وقف په حالت کي کېږي چي اوس به یې په مثالو کي وویني نو بیا د هغې را د مخکني حرف څخه مخته یعني درېیم حرف ته ګورو که چیري پر هغه باندي زور یا پېښ وي نو دا را به ډکه وایو. د مثال په ډول: لَیْلَةُ الْقَدْرِ. بِکُمُ الْعُسْرَ. په دې مثالو کي دواړي را ساکني دي، حرف دال او حرف سین هم ساکن دي پر قاف باندي زور او پر عین باندي پېښ دئ له دې وجهي څخه د دې دواړو کلمو را به ډکه ویل کېږي.

که چیري پر هغه باندي زیر وي نو را به باریکه وایو. لکه: ذِیْ الذِّکْرِ. دلته را هم ساکنه ده او کاف هم ساکن دئ او پر دال باندي زیر دئ له دې وجهي دا را باریکه ویل کېږي.

(۱) یادونه:

لیکن د دې ساکني را څخه مخکي چي کوم حرف ساکن وي که چیري دا حرف ساکن "ی" وي نو بیا د "ی" څخه مخکي حرف ته نه ګورو بلکي را په هر حالت کي باریکه وایو، د"ی" څخه مخکي چي هر حرکت وي. لکه: خَیْرٌ. قَدِیْرٌ. د دې دواړو را باریکه ویل کېږي.

(۲) يادونه:

د دېيمي قاعدې سره سم لفظ د "مِصۡرَ" او "عَيۡنَ الۡقِطۡرِ" باندي چي هر کله وقف وکړل سي نو د دې را باريک ويل پکار دي. ليکن قاريانو د دې دواړو لفظو د را له پاره باريک[۱] او ډک[۲] دواړو طريقو سره ويلي دي، خو بهتره خبره دا ده چي په خپله پر را باندي چي کوم حرکت وي د هغه اعتبار وکړل سي.[۳] نو په لفظ د "مِصۡرَ"کي تفخيم اولى او غوره دئ او په "عَيۡنَ الۡقِطۡرِ" کي ترقيق اولى او غوره دي.

(۳) يادونه:

د دېيمي قاعدې پر بناء په سورة الفجر کي پر "اِذَا يَسۡرِ" باندي چي هر کله وقف وکړل سي نو دا را ډکه ويل پکار ده. ليکن ځينو قاريانو د دې را د باريک ويل اولى ليکلي دي[۴] خو دا روايت ضعيف دئ.[۵] ځکه نو دغه را د دېيمي قاعدې سره سم ډکه ويل پکار ده.

---

[۱] د علامه ابو عمرو داني رحمه الله او جمهورو قاريانو همدا مذهب دئ چي د مِصۡرَ او عَيۡنَ الۡقِطۡرِ را باريکه ويل کېږي. (نشر، ص: ١٠٦، ج: ٢)

[۲] د امام ابو عبدالله بن شُريح او نورو همدا رايه ده چي د مِصۡرَ او عَيۡنَ الۡقِطۡرِ را ډکه ويل کېږي. (نشر)

[۳] علامه جزري رحمه الله همدا قول غوره کړی دئ.

[۴] لِاَنَّ اَصۡلَهٗ يَسۡرِىۡ فَرَقِّقُوا الرَّاءَ لِيَدُلَّ عَلَى الۡيَاءِ الۡمَحۡذُوۡفَةِ. يعني ځکه يَسۡرِ په اصل کي يَسۡرِىۡ دئ، نو را يې باريکه کړل تر څو پر حذف سوي ياء باندي دلالت وکړي. منه

[۵] حقيقت دا دئ چي فَاَسۡرِ. اَنۡ اَسۡرِ. وَالَّيۡلِ اِذَا يَسۡرِ. وَنُذُرِ. الۡجَوَارِ (شورى، رحمن، کورت). پر دې پنځو کلمو باندي که چيري وقف بالاسکان وسي نو په را کي تفخيم او ترقيق دواړه =

=جائز دي. دا پنځه کلمې په اصل کي ياء لري؛ اولي دوې (٢) کلمې په اصل کي اَسْرِیْ وې، د آخره څخه يې ياء مده د حالت بنائي په سبب حذف کړې. يُسْرَ هم په اصل کي يُسْرِیْ دئ د فواصل په خاطر يې ياء حذف سوه. (يعني د آيتو د آخرو کلمو د مطابقت په خاطر يې ياء حذف کړل) همدا ډول په نُذُرِیْ کي ياء د اضافت د فواصل په خاطر حذف سوه، نو دلته پر را باندي د سکون عارضي کېدو او ماقبل مفتوح يا مضموم کېدو په خاطر پر را باندي تفخيم پکار دئ او د کلمې پر اصل باندي د دلالت کولو له پاره او په دې وجه چي د آخر څخه د ياء حذف عارضي دئ او عارضي حذف معتبر و نه ګڼل سي بلکي ياء په مثل د باقي وګڼل سي نو د را به باريکه وويل سي.او د الْجَوَارِیْ ياء متطرفه هم په قاعده د قاضٍ حذف سوې ده. علامه جزري رحمه الله ترقيق لره ترجيح ورکوي او فرمايي: وَكَذٰلِكَ الْحُكْمُ فِيْ وَالَّيْلِ إِذَا يَسْرِ فِي الْوَقْفِ بِالسُّكُوْنِ عَلٰى قِرَآءَةِ مَنْ حَذَفَ الْيَاءَ. فَحِيْنَئِذٍ يَكُوْنُ الْوَقْفُ عَلَيْهِ بِالتَّرْقِيْقِ اَوْلٰى. (نشر، ص: ١١١، ج: ٢)

شيخ علي بن محمد ضباع په شرح کي د شاطبيه فرمايي: لٰكِنْ يُسْتَحْسَنُ التَّرْقِيْقُ فِيْ إِذَا يَسْرِ وَ نُذُرِ عَلٰى حَذْفِ الْيَاءِ فِيْهِمَا لِلدَّلَالَةِ عَلَى الْيَاءِ وَ لِلْفَرْقِ بَيْنَ كَسْرَةِ الْإِعْرَاب وَ كَسْرَةِ الْبِنَاءِ. (ارشاد المريد للضباع، ص: ١٨٧ على حاشية الابراز)

صاحب د "غيث النفع" په اِذَا يَسْرِ کي د ياء د اثبات او حذف دوو قرآئتو او د هغو واختلاف ته د اشاره کولو وروسته فرمايي چي: د ياء د اثبات والا وو له پاره به را باريکه وي او د حذف والا وو له پاره به ډکه وي. ليکن د ده په کلام کي اختصار دئ او د ده مقصد د قرآئت ښوول ډي، د ياء په اثبات يا نفي کي هغه مفصل بحث کول نه غواړي و المفصل حجة على المجمل.

قاري ابو محمد محی الاسلام صاحب پاني پتي رحمه الله فرمايي: "فَأَسْرِ او اَنْ اَسْرِ الفاظو کي چي کوم ائمه په همزه قطعي مفتوحه سره دغه الفاظ وايي، د هغوی له پاره وقفاً بعضي تفخيم وايي او بعضي په لحاظ د اصل سره ترقيق وايي". لکه څنګه چي په يَسْرِ کي ذکر سوه. =

څلورمه قاعده:

د را څخه وروسته يو ځای په قرآن کريم کي اماله ده؛[1] نو د را دغه حرکت به زير وګڼو او را به باريکه ووايو او هغه ځای دا دئ: بِسۡمِ اللّٰهِ مَجۡرٖهَا[2] دا را باريکه ويل کېږي لکه څنګه چي د "قِطۡرَیٰ" د لفظ را ويل کېږي، همدې ته اماله وايي چي فارسي والا ورته ياء مجهوله وايي نو د "مَجۡرٖهَا" را به باريکه ويل کېږي.[3]

پنځمه قاعده:

هغه را چي د وقف په سبب سره ساکنه وي نو ښکاره خبره ده چي په هغه کي د دوهمي او دريمي قاعدې سره سم د هغې را څخه مخکي حرف ته او کله

=محقق علامه جزري رحمه الله فرمايي چي: "ترقيق اولی دئ". امام داني رحمه الله فرمايي چي تفخيم اولی دئ او دغه مذهب منصور او غوره دئ. (سبعه قرآئت، ص: ۲۴۴)

د ذکر سوي عبارت څخه د را د باريک والي ضعف نه معلومېږي د دغو پنځو کلمو و اصل ته په رجوع کولو سره که چيري د را د باريک والي جواز معلوم سي نو څه حرج يا تکليف سته؟ د نور تفصيل له پاره نهاية القول المفيد ۹۴ صفحه وګورئ!

[1] يعني د را څخه وروسته په الف کي يو ځای اماله ده. د اماله معنا ده را کږول يعني الف د ياء مده و طرف ته کږول او ويل.

[2] وَهُوَ فِي الْأَصْلِ مَجْرَاهَا بِالْأَلِفِ فَأُمِيلَتْ. يعني دا په اصل کي مَجْرَاهَا دئ په الف سره، وروسته يې اماله پکښې وکړل نو مَجۡرٖهَا سو. منه

[3] وَلَا يَنْظُرُ إِلَى أَنَّهُ فِي الْأَصْلِ أَلِفٌ وَالرَّاءُ مَفْتُوحَةٌ وَحُكْمُ هٰذِهِ الرَّاءِ التَّرْقِيقُ. يعني دې ته نه کتل کېږي چي دا په اصل کي الف دئ او را مفتوحه ده او د دې را حکم ترقيق يا باريک والي دئ. منه

د هغه ځخه هم مخکي حرف (درېيم حرف) ته کتل کېږي د هغه مطابق هغه را باريکه يا ډکه ويل کېږي.

دلته يوه بله خبره په ياد ولرئ چي دې اولني حرف ته کتل هغه وخت کېږي چي په وقف کي دا را بالکل ساکنه کړل سي لکه ځنګه چي همدا د وقف عامه طريقه ده. ليکن د وقف کولو يوه بله طريقه هم ده چي په هغه کي موقوف عليه حرف بالکل نه ساکن کېږي، بلکي پر هغه باندي چي کوم حرکت وي هغه هم په ډېره آساني سره ادا کېږي او دې ته وقف بالروم وايي او وقف بالروم يوازي په زير او پېښ کي وي. د دې مفصل بيان به په ديارلسمه روښنايي کي انشاء الله تعالى راسي.

دا خبره يادول ضروري ده چي که چيري پر داسي را باندي په روم سره وقف وسي نو بيا د را ځخه و مخکي حرف ته نه کتل کېږي بلکي په خپله چي پر هغه را باندي کوم حرکت وي د هغه موافق به ډکه يا باريکه ويل کېږي. لکه د "وَالْفَجْرِ" پر را چي په دې طريقه سره وقف وکړل سي نو را به باريکه وويل سي او پر را د "مُنْتَصِرٌ" باندي چي دا ډول وقف وکړل سي نو دا را به به ډکه ويل کېږي.[1]

---

[1] د دې ټولي قاعدې خلاصه دا سوه چي په وقف بالروم کي کوم چي په زير او پېښ کي کېږي را مکسوره موقوفه بالروم به باريکه او را مضمومه موقوفه بالروم به ډکه وايو، لکه ځنګه چي د وصل په حالت کي را مکسوره باريکه او را مضمومه ډکه وي. د دې وجهي ويل کېږي چي په وقف بالروم کي را په مثل د وصل وي يعني د وصل په حالت کي چي د را کوم حکم دئ په وقف بالروم کي هم د را هغه حکم دئ.

نهمه روښنايي

(د ميم ساکن او مشدد په قاعدو کي)

لومړۍ قاعده:

ميم که چيري مشدد وي نو په هغه کي غنه کول ضروري ده. و پزي ته د آواز تلل د غنې[1] څخه عبارت ده. لکه: لَمَّا. په داسي حالت کي دې ته حرف غنه ويل کېږي.[1]

---

[1] غنه په لغت کي زمزمې يا د آواز تلل و پزي ته او په اصطلاح کي: اَلْغُنَّةُ حَرْفٌ سَاكِنٌ يَخْرُجُ مِنَ الْخَيْشُوْمِ. يعني غنه يو حرف ساکن دئ چي د خېشوم څخه راوزي. غنه پر دوه قسمه ده؛ يوه غنه يي آني ده او بله غنه زماني ده. غنه آني په ميم او نون کي وي يعني هغه ميم او نون چي مشدد يا ساکن نه وي. او غنه زماني بيا پر دوه قسمه ده؛ يوه اصلي او بله طبعي يا ضمني ده. غنه اصلي په ميم او نون مشدد کي وي لکه: اِنَّ، ثَمَّ، لَمَّا. او غنه طبعي يا ضمني پر پنځه (۵) ډولو ده: ۱- تر ميم ساکن وروسته چي بل ميم راسي. لکه: كَمْ مِنْ فِئَةٍ. ۲- د ميم ساکن وروسته چي حرف با راسي. لکه: تَرْمِيْهِمْ بِحِجَارَةٍ. ۳- تر نون ساکن يا تنوين وروسته چي ميم، واؤ، ياء او نون راسي. لکه: عَنْ مِلَّةٍ، مِنْ وَّالٍ، مَنْ يَّرْغَبُ، مَنْ نَّشَاءُ، اِنَّمَا مُّبِيْنًا، لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ. ۴- تر نون ساکن يا تنوين وروسته چي د اخفاء حقيقي حروف راسي او هغه حروف پنځلس دي چي په لاندي ډول دي: ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ک. لکه: اَنْ يَّنْكِحَ، اَنْزِلْ، اَبَاشَيْخًا كَبِيْرًا، وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ. ۵- تر نون ساکن =

یادونه:

د غنې اندازه یو الف دئ[۲] او د الف د اندازې معلوم مول آسانه طریقه دا ده چې خلاصې ګوتې بندې کړئ یا بندې ګوتې خلاصې کړئ او دا محضې یوه اندازه ده،[۳] خو اصل دارومدار (موقوف علیه) د مشاق استاد څخه په اوریدلو باندې دئ.

دوهمه قاعده:

میم که چیرې ساکن وي نو د هغه وروسته کتل پکار دئ چې کوم حرف دئ؟ که چیرې د هغه وروسته هم بل میم وي نو هلته ادغام[۴] کبرې یعني دواړه

=یا تنوین وروسته چې حرف با راسي. په اصل کې دا پنځه قسمه نوري قاعدې دي خو غنه یي طبعي یې په ضمن کې پرته ده او د غنه یې زماني اندازه یو الف ده.

[۱] ځکه چې د حروف غنه په ډول په میم مشدد کې هم غنه ښکاره کول ضروري ده. (نهایة القول المفید)

[۲] د دې وجهې د تجوید علماوو ویلي دي چې د مد طبعي په ډول غنه هم باید د دوو (۲) حرکتو د مقدار څخه نه زیاتول پکار دي او نه کمول. د غنې ښکاره کولو له پاره یو څه ځنډ او وخت پکار دئ خو په دې ځنډ کولو کې د مبالغې څخه ځان ساتل پکار دي.

[۳] ډېره ضروري خبره دا ده چې د میم مشدد څخه مخکې باید حرف مد پیدا نه سي ځنګه چې په بعضې خلکو کې دا تېروتنه لیدل کبرې چې د لَمَّا پر ځای لَامَّا او د مِمَّ پر ځای مِیْمَّ وایي.

[۴] ادغام په لغت کې "اِدْخَالُ الشَّيْءِ فِي الشَّيْءِ". یعني داخلول د یوه شي په بل شي کې. او په اصطلاح کې: هُوَ خَلْطُ حَرْفٌ سَاكِنٍ بِمُتَحَرِّكٍ بِحَيْثُ يَصِيْرَانِ حَرْفًا وَاحِدًا مُشَدَّدًا كَالثَّانِيْ وَ يَتَحَرَّكُ الْعَضُوُ عِنْدَ اَدَائِهِمَا تَحَرُّكًا وَاحِدًا. یعني ساکن حرف په متحرک حرف کې یو ځای کول او داسې یو ذات ځني جوړول چې د هغه څخه د دوو حروفو پر ځای یو حرف ځني جوړ سي او د ادا کولو په وخت کې عضوه (اندام) یو ځل په کار یووړل سي یعني په یوه وار ادا سي. یعني =

میمان به یو سي او د یوه میم مشدد په ډول به په هغه کي غنه وي. (حقیقة التجوید) لکه: اِلَيۡكُمۡ مُّرۡسَلُوۡنَ او دې ته ادغام صغیر مثلین وایي.[۱]

که چیري د میم ساکن وروسته حرف با وي نو هلته به د غنې سره اخفاء هم وي او د دې اخفاء مطلب دا دئ[۲] چي د میم د ادا کولو په وخت کي د دواړو شونډو وچه حصه ډېره په نرمي سره یو ځای کړئ او د غنې صفت به د یوه الف په اندازه زیات کړئ او د خېشوم څخه به یې ادا کړئ. بیا د هغه وروسته د شونډو د خلاصېدو ځکي د دواړو شونډو لنده حصه په سختي سره یو ځای

=دواړه حروف د یوه مخرج څخه بلا فصله ادا سي. ادغام پر دوه قسمه دي؛ یو ادغام تام دئ او بل ادغام ناقص دئ. ادغام تام هغه ته وایي چي مدغم حرف په مدغم فیه حرف کي داسي مدغم سي چي یو صفت یې هم پاته نه سي. لکه: اَلَمۡ نَخۡلُقۡكُّمۡ. چي قاف په کاف کي داسي مدغم سوی دئ چي یو صفت یې هم پاته نه دئ. او ادغام ناقص هغه ته وایي چي مدغم حرف په مدغم فیه کي داسي مدغم سي چي یو صفت یې پاته سي. لکه: اِلَيۡكُمۡ مُّرۡسَلُوۡنَ. دلته اول میم په دوهم میم کي داسي مدغم سوی دئ چي د اول میم د غنې صفت پاته دئ.

[۱] لیکن دا وهم کول پکار نه دئ چي د میم ساکن وروسته میم راسي او دواړه یو ځای سي او مشدد یې کړي نو یوازي دې ته ادغام صغیر مثلین ویل کېږي، بلکي هر هغه ځای به دغه لفظ ویل صحیح وي په کوم ځای کي چي یو حرف ساکن وي او د هغه وروسته بیا هغه حرف متحرک راسي نو هغه به یو ځای ویل کېږي. د مثال په ډول: مَنۡ نَّشَآءُ، اِذۡ ذَّهَبَ، فَمَا رَبِحَتۡ تِّجَارَتُهُمۡ او داسي نور. دې ټولو ته ادغام صغیر مثلین ویل کېږي.

[۲] په میم کي د اخفاء کولو طریقه ښکاره کول ضروري ده. د مفهوم په لحاظ سره دومره پوهېدل پکار دي چي میم په سختي سره د اطباق شفتین (د چسپوالي د شونډو) څخه نه ادا کېږي، بلکي شونډې دي په نرمي سره یو ځای کړي او میم دي ادا کړي. په دې حالت کي دي د خېشوم څخه د غنې پر ښکاره کولو باندي ښه زور وکړئ، ځکه چي د اخفاء مطلب دا دئ چي د ذات حرف د ښکاره کولو پر ځای پټ ادا کول.

کړئ او با ادا کړئ. (جهد المقل) لکه: وَمَنۡ يَّعۡتَصِمۡ بِاللّٰهِ. او دې ته اخفاء شفوي وايي.[۱]

که چيري د ميم ساکن وروسته نه ميم او نه با وه نو هلته په ميم کي اظهار کېږي يعني ميم به د خپل مخرج حخه بې له غنې ښکاره کېږي.

لکه: اَنۡعَمۡتَ. او دې ته اظهار شفوي وايي.

يادونه:

بعضي حافظان په دې اخفاء او اظهار کي د با، واؤ او فا يوه قاعده ګڼي او د دې قاعدې نوم يې د "بوف" قاعده ايښې ده.

بعضي په دې درو (۳) حروفو کي اخفاء کوي او بعضي په دې درو (۳) حروفو کي اظهار کوي او بعضي د دې حروفو سره ميم ساکن ته يو قسم حرکت ورکوي. لکه: عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ. يَمُدُّهُمۡ فِيۡ. دا ټول قولونه د قاعدې څخه خلاف دي، اولنی او درېيم قول خو ګرسره غلط دئ او دوهم قول ضعيف دئ.[۲] (درة الفريد)

---

[۱] ځکه چي با او ميم دواړه د شونډانو سره تعلق لري.

[۲] **د بوف قاعدې جواب**: خلاصه دا ده چي د بوف په قاعدې کي څلور ډلي دي؛ مخفين، مظهرين، محرکين او محققين. مخفين په واؤ او فا کي اخفاء کوي ځکه دوی وايي چي تر ميم ساکن وروسته چي حرف با راسي اخفاء کېږي، واؤ او فا هم حروف شفوي دي او د حروف شفوي حکم يو دئ ځکه نو دلته هم اخفاء کېږي. مظهرين وايي چي هر کله تر ميم ساکن وروسته واؤ او فا راسي اظهار کېږي، نو هر کله چي با راسي هم اظهار کېږي او دوی هم وايي چي دا حروف شفوي دي او د حروف شفوي حکم يو دئ. محرکين بيا د اختلاف د ليري کولو په خاطر ميم ساکن ته يو څه حرکت ورکوي. او څلورمه ډله چي محققين دي هغوی وايي چي هر کله تر ميم ساکن وروسته با راسي هلته اخفاء کېږي او =

لسمه روښنايي

(د نون ساکن او مشدد په قاعدو کي)

د شپږمي روښنايي په اول سر کي ما (تهانوي صاحب رحمه الله) ليکلي دي چي تنوين هم په نون ساکن کي داخل دئ. هلته بيا وګورئ! خو په دې قاعدو کي د نون ساکن سره د تنوين نوم هم د آساني له پاره اخيستل کېږي.

=هر کله چي تر ميم ساکن وروسته واؤ او فا راسي اظهار کېږي ځکه دوی وايي چي ميم ته تر واؤ او فا حرف با په مخرج کي ور نژدې ده، نو ځکه په با کي اخفاء کېږي او په واؤ او فا کي اظهار کېږي او همدا د محققينو قول صحيح او غوره دئ. **د پاته درو ډلو جواب دا دئ:** چي اول خو دا خبره محضي عقلي او قياسي ده ځکه چي نه په نقل او نه په ادا کي د دې ثبوت سته. دوهم دا چي د واؤ او فا ښخه مخکي اخفاء کول ډېر سخته او ثقيله ده. درېيم دا چي په واؤ، فا او با کي دا فرق دئ چي په با کي خو دواړي شونډي پوره سره موښلي په خلاف د واؤ او فا ځکه په واؤ کي يوازي د دوو شونډو انضمام وي نه چي انطباق هم او په فا کي خو د ثنايا عليا سره لره هم دخل سته نو ضروري ده چي د واؤ او فا ښخه مخکي په ميم کي په ډېر احتياط او توجه سره کامل اظهار وکړي او د اخفاء ښخه ځان وساتي، ځکه چي د ميم په ډول واؤ او فا هم د دواړو شونډو ښخه ادا کېږي، د فا مخرج خو ميم ته نژدې دئ او واؤ خو د شونډانو ښخه ادا کېږي نو که چيري د يو څه بې احتياطي په سبب په دغه ميم کي اخفاء وسي، اورېدونکي به دا وګڼي چي ښنګه چي دا ښلور حروف د شونډانو ښخه ادا کېږي نو ځکه د با په رقم د واؤ او فا ښخه مخکي هم اخفاء کېږي او همدا ډول که چيري اظهار و نه سي نو ميم به د واؤ او فا سره مشابه سي.

لومړۍ قاعده:

نون که چیري مشدد وي نو په هغه کي غنه ضروري ده او د میم مشدد په ډول به ده ته هم په دې حالت کي حرف غنه ویل کېږي.[۱] د نهمي روښنايي لومړۍ قاعده بیا وګورئ!

دوهمه قاعده:

د نون ساکن او تنوین وروسته که چیري د حروف حلقي څخه یو حرف راسي نو هلته به د نون اظهار کوو. یعني په پزه کي به آواز نه بیایو او غنه به هم نه کوو. لکه: اَنۡعَمۡتَ. سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ او داسي نور مثالونه. دې اظهار ته اظهار حلقي وایيَ.

حروف حلقي شپږ (٦) دي چي یو شاعر په دغه بیت کي را ټول کړي دي:

حـروف حلقی شش بود ای نور عین ۔۔۔ همـزه، ها، حا، خا، عین و غین

په څلورمه روښنايي کي دوهم، درېیم او څلورم مخرج بیا وګورئ او د اظهار مطلب[۲] د نهمي روښنايي په دوهمه قاعده کي وګورئ.

---

[۱] په نون مشدد کي هم غنه ښکاره کول ضروري ده او د غنې د ښکاره کولو له پاره تراخي یا ځنډ ضروري دئ، لیکن دا تراخي باید د مد طبعي (اصلي) د اندازې څخه زیات نه وي. د نون د ادا کولو څخه مخکي د حرف مده د پیدا کولو څخه ځان ساتل ډېر ضروري دئ یعني چي اِن ځني این نه سي.

[۲] د اظهار مطلب دا دئ چي حرف د خپل مخرج او صفاتو سره بې له غنې ښکاره کول او ادا کول.

درېیمه قاعده:

د نون ساکن او تنوین وروسته که چیري د دې شپږو (٦) حروفو څخه یو حرف راسي چي د هغو مجموعه دا ده: یَرْمَلُوْنَ.[1] نو هلته به ادغام وي یعني نون به د هغه وروسته والا په حرف سره بدل سي او دواړه به یو سي. لکه: مِنْ لَّدُنْهُ. وګورئ! د نون څخه لام جوړ سو او دواړه لامونه یې یو کړل ځکه نو په ویلو کي یوازي یو لام ویل کېږي که څه هم په لیکلو کي نون پاته دئ.

خو په دې شپږو (٦) حروفو کي دومره فرق دئ چي په څلورو حروفو کي غنه کېږي او دا غنه به د نون مشدد په ډول زیاته کېږي، د هغو څلورو حروفو مجموعه دا ده: یَنْمُوْ.[2] لکه: مَنْ یُّؤْمِنْ، بَرْقٌ یَّجْعَلُوْنَ او داسي نور،[3] دې ته ادغام مع الغنه وایي. او کوم دوه چي پاته سوه یعني لام او را په دوی کي به غنه نه وي. لکه: مِنْ لَّدُنْهُ، مثال یې پورته تېر سوی دئ. په دې دوو (٢) حروفو کي هیڅ آواز هم پزي ته نه ځي یوازي د لام په ډول ویل کېږي او دې ته ادغام بلا غنه وایي. د نهمي روښنایي په لومړۍ او دوهمه قاعده کي د غنې او ادغام[4] معنا بیا وګورئ!

---

[1] ترجمه اش این است: خرامشت می کنند آن چند مردان. یعني هغه څو کسان پهلواني کوي. منه رح

[2] ترجمه اش این است: نمو می یابد آن یک مرد. یعني هغه یو سړی نما پیدا کوي یا وده کوي. منه رح

[3] مِنْ وَّالٍ، یَوْمَئِذٍ وَّاهِیَةٌ، مِنْ مَّآءٍ مَّهِیْنٍ، مَنْ نَّشَآءُ، اَمَنَةً نُّعَاسًا.

[4] د ادغام اصطلاحي مطلب دا دئ چي ساکن حرف په متحرک حرف کي داسي یو ځای ویل چي دواړه یو ځای مشدد ادا سي، اول حرف ته مدغم او دوهم ته مدغم فیه وایي.

خو د دې ادغام يو شرط دا دئ چې دا نون او حروف يرملون به په يوه كلمه كې نه وي، كه چيرې وي بيا ادغام نه كېږي بلكې اظهار كېږي. لكه: دُنْيَا، قِنْوَانٌ، بُنْيَانٌ، صِنْوَانٌ. په ټول قرآن كريم كې د دې قاعدې دا څلور لفظونه دي، په دې لفظو كې چې كوم اظهار كېږي هغه ته اظهار مطلق وايي.

څلورمه قاعده:

د نون ساكن او تنوين وروسته كه چيرې حرف با راسې نو هلته هغه نون ساكن يا تنوين په ميم سره بدلېږي او په غنې او اخفاء سره به يې وايو. لكه: مِنْ بَعْدِ، سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ.

په بعضې قرآنو كې د آسانې له پاره د داسې نون او تنوين وروسته يو كوچنى ميم هم ليكلى وي. لكه: مِنْ بَعْدِ او دې بدلېدو ته اقلاب او قلب وايي.

د دې نون د اخفاء مطلب او د ادا كولو طريقه داسې ده لكه د اخفاء شفوي طريقه، په نهمه روښنايي كې د وهمه قاعده بيا وګورئ!

پنځمه قاعده:

د نون ساكن او تنوين وروسته كه چيرې د دې ديارلسو (۱۳) حروفو څخه ماسېوا چې د هغو ذكر په ۲ – ۳ – ۴ قاعدو كې تېر سو بل كوم حرف راسې نو هلته به نون او تنوين په اخفاء[1] او غنه سره ويل كېږي او داسې حروف پنځلس

---

[1] اخفاء په لغت كې "اَلسَّتْرُ" يعني پټولو ته وايي. لكه څنګه چې عرب وايي: "اِخْتَفَى الرَّجُلُ عَنْ اَعْيُنِ النَّاسِ بِمَعْنٰى اِسْتَتَرَ عَنْهُمْ" يعني فلانى سړى د خلكو د ستركو څخه پټ سو. او په اصطلاح كې د اخفاء تعريف دا دئ: هُوَ النُّطْقُ بِحَرْفٍ سَاكِنٍ عَارٍ اَىْ خَالٍ عَنِ التَّشْدِيْدِ عَلٰى صِفَةٍ بَيْنَ الْاِظْهَارِ وَالْاِدْغَامِ مَعَ بَقَاءِ الْغُنَّةِ فِى الْحَرْفِ الْاَوَّلِ. يعني د نون او تنوين د ادا كولو په وخت=

دي، هغه دا دي: ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ک. او الف یې له دې وجهې پکښې حساب نه کړي چې الف د نون ساکن وروسته نه سي راتلای. (دُرة الفرید)

د دې اخفاء مطلب دا دئ چې نون ساکن او تنوین د اصلي مخرج څخه د ژبې د کنارې او لوړ تالو څخه جلا ولرئ او د هغه آواز په خیشوم کې پټ کړئ او داسي به یې وایاست چې نه ادغام جوړ سي او نه اظهار بلکي د دواړه په منځ کي یو حالت وي. یعني نه د اظهار په ډول د هغو په ادا کي د ژبې سر د لوړ تالو سره ولګېږي او نه د ادغام په ډول د وروسته حرف د مخرج څخه ووزي بلکي بې له څه دخله د ژبې[1] او بې له تشدیده[1] یوازې د خیشوم څخه د غنې

=کي د ژبې سر د تالو سره نژدې یعني د تالو څخه یې لږ لیري کړئ، د دې آواز په خیشوم کي پټ کړئ او د غنې صفت د یوه الف په اندازه پاته ولرئ او داسي یې ووایاست چې نه کامل اظهار او نه کامل ادغام ناقص وي، بلکي د دې دواړو منځنی حالت وي چې نه د اظهار په ډول د ژبې سر د تالو سره محکم او په پوره ډول سره وموښلي او نه د ادغام ناقص په ډول چې د اصلي مخرج څخه قطعاً بې تعلق او پر وروسته مخرج باندي کمالِ اعتماد او تعلق وي، بلکي د دې دواړو حالتو په مابین کي د اصل مخرج سره لږ تعلق او یو سپک لګېدل دئ نه په پوره ډول سره. د اخفاء حروف دغه پنځلس دانې دي چې په لاندي بیت کي را ټول سوي دي:

تاء و ثاء و جیم و دال و ذال و زاء و سین و شین — صاد و ضاد و طاء و ظاء و فاء و قاف و کاف بین

[1] یعني د ژبې طرف او تالو لره د نون مخفاة په ادا کولو کي دخل مه ورکوئ او که چیري په لږ اندازه د ژبې طرف د تالو سره ولګېږي نو دا د اخفاء د حقیقت سره منافي نه دئ، بلکي یاد ساتل پکار دي چې طرف لسان (د ژبې طرف) او تالو په مابین کي که چیري فاصله پیدا سي نو د خولې په خالیګاه کي به آواز وغوړېږي او د مد د پیدا کېد بېره ده یعني د اَنۡذَرۡتَهُمۡ پر ځای به آنۡذَرۡتَهُمۡ جوړ سي.

صفت د يوه الف په اندازه په ياد ولرئ او ادا يې کړئ. خو تر څو چې د اخفاء مشق د يو ماهر استاد څخه ميسر نه وي تر هغو پورې دې يوازې په غنې سره وايي ځکه چې په اورېدو کې غنه او اخفاء يو د بل سره مشابه دي. د نون مخفی مثال: ءَأَنذَرْتَهُمْ. د تنوين مخفی مثال: قَوْمًا ظَلَمُوا او داسې نور.

ليکن بيا هم آساني په خاطر د دې اخفاء يو څو مثالونه په خپله ژبه کې درته وايمه چې يو څه په پوه سي(۲) لکه: رنګ، تنګ، پړانګ او نور.

وګورئ! په دې الفاظو کې نون نه د خپل مخرج څخه ادا سوی دئ او نه هم په وروسته حروفو کې ادغام سوی دئ.

د دې نون اخفاء ته، اخفاء حقيقي وايي(۳) او د نون اظهار ته چې د هغه بيان په دوهمه قاعده کې تېر اظهار حلقي وايي او کوم بيان چې په درېيمه

---

(۱) ځکه د نون په وروسته حرف کې که چيرې د هغه په مخرج کې د نون غنه ادا کړل سي نو دا به ادغام مع الغنة سي او د نون وروسته حرف صفا يا يو څه ا ندازه مشدد ويل کوم چې بالکل غلط دئ. د مثال په ډول: اَنْفُسَهُمْ. د نون مخفاة د ادا کولو په وخت کې که چيرې د ثنايا عليا طرفونه د لاندې شونډې د دننه حصې سره ولګېږي نو دا اخفاء صحيح نه ده.

(۲) رنګ، تنګ او نور کوم مثالونه چې ورکړل سوي دي دا محضې تقريبِ ذهني او د تفهيم له پاره دئ. په حقيقت کې په دې مثالو کې د اخفاء حقيقي آواز نه پيدا کېږي په دې ټولو مثالو کې د نون د وروسته حرف د آواز سره يو ځای غنه پيدا کېږي. زموږ په فکر اخفاء هم د ضاد په ډول يوازې د عربي ژبې د خصوصياتو څخه ده، ځکه چې په بله ژبه کې د اخفاء حقيقي مثال ممکن نه دئ.

(۳) اخفاء په ميم کې هم کېږي خو هغه دومره قوي نه ده څومره چې په نون کې قوي ده ګويا اخفاء په اصلي او حقيقي ډول سره په نون کې ده، ځکه خيشوم (د پزې بيخ) ته طرف لسان او تالو ته چې د نون مخفاة مخرج دئ، د شونډو په مقابل ډېر نژدې دئ ځکه نو د ميم په مقابل کې په نون کې اخفاء او غنه ډېره کامله ده.

قاعده کي تېر سو هغه ته اظهار مطلق وایي، لکه څنګه چي د میم اظهار او اخفاء ته شفوي وایي چي د هغه بیان په نهمه روښنایي په دوهمه قاعده کي تېر سوی دئ.

یوولسمه روښنایي

(د الف، واؤ او د یاء په قاعدو کي)

هر کله چي دا حروف ساکن وي؛ د الف څخه پر مخکي حرف[1] باندي زور وي، د واؤ څخه مخکي پېښ وي او د یاء ساکنې څخه مخکي زیر وي او په داسي حالت کي د دې نوم مده دئ. څلورمه روښنایي بیا وګورئ!

ولاړ زور، ولاړ زیر او خنجري پېښ هم په حروف مده کي داخل دي ځکه چي ولاړ زور د الفِ مده آواز ورکوي، ولاړ زیر د یاءِ مده او خنجري پېښ د واوِ مده آواز ورکوي. په راتلونکو قواعدو کي به موږ یوازي د مده لفظ لیکو ځکه هر ځای داسي اوږد نوم څوک لیکي!؟

لومړی قاعده:

که چیري د حرف مده وروسته همزه وي او دا حرف مده او همزه دواړه په یوه کلمه کي وي، نو هلته دا مده موږ کشوو او داسي کشولو ته مد[1] وایي.

لکه: سَوَآءٌ، سُوْٓءٌ، سِیْٓئَتْ.

---

[1] د الف همېشه همدا یو حالت وي یعني ساکن، بې حرکته او ماقبل یې مفتوح وي.

(۱) مد په لغت كي مطلق اوږدوالي او زياتوالي ته وايي. الله ﷻ په خپل قول كي فرمايي: يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ اَیْ يَزِدْكُمْ. او عرب وايي: مَدَدْتُ مَدًّا اَیْ زِدْتُ زِيَادَةً. او په اصطلاح كي: هُوَ اِطَالَةُ الصَّوْتِ مَعَ النَّفَسِ بِالْحُرُوْفِ لِيْنٍ اَوِ الْمَدَّةِ. يعني اوږدوالي يا زياتوالي د آواز دئ د ساه سره پر حروف لينو يا حروف مده وو باندي. په اتحاف فضلاء، ص: ۳۷ كي داسي ليكلي دي: هُوَ اِطَالَةُ الصَّوْتِ عَلٰى حَرْفِ الْمَدِّ بِحَسَبِ الرِّوَايَةِ. وَ قِيْلَ: طُوْلُ زَمَانُ صَوْتِ الْحَرْفِ فَلَيْسَ بِحَرْفٍ وَ حَرَكَةٍ وَلَا سُكُوْنٍ. بَلْ هُوَ شَكْلٌ دَالٌّ عَلٰى صُوْرَةٍ غَيْرِهٖ كَالْغُنَّةِ فِي الْاَغْنِ فَهُوَ صِفَةٌ لِلْحَرْفِ. يعني مد په لغت كي اوږدولو او زياتولو ته وايي او د مجويدينو په اصطلاح كي د مد معنا دا ده چي خاص پر حروف مده او لين باندي د روايت، نقل او سَماع موافق آواز اوږدول. نو كه چيري پر نورو حروفو باندي آواز اوږد سي نو پر هغه باندي د "مد" اطلاق نه كېږي. او بعضي حضراتو ويلي دي: چي "مد" د حروف مده او لين د آواز د زمانې د اوږدولو نوم دئ او ډېر وختونه د قرآوو په اصطلاح كي د "مد" اطلاق پر هغه شكل هم كېږي كوم چي قرآوو د حروفِ مده او حروف لين پر مديت او اوږدوالي باندي د دلالت كولو له پاره وضع او مقرر كړي دي او دا تسميه د "الدَّالِ بِاسْمِ الْمَدْلُوْلِ" د قبيل څخه ده. او دا مد نه حركت دئ او نه سكون دئ او نه هم حرف دئ بلكي مد د هغه شكل نوم دئ كوم چي د حروف مده او حروف لين پر هغه هيئت ملفوظية باندي دلالت كوي كوم چي د حرف اَغَنّ د غنې په ډول دئ، نو مد د حرف صفت دئ.

د مد ثبوت په ډېرو احاديثو سره ثابت دي يو څو له هغو احاديثو څخه دا دي: په بخاري شريف ج: ۲، ص: ۷۵۴ كي ليكلي دي: قتادة ﵁ فرمايي: چي ما د حضرت انس بن مالك ﵁ څخه د نبي كريم ﷺ د تلاوت په باره كي پوښتنه وكړه. نو انس بن مالك ﵁ په جواب راته وفرمايل: كَانَ يَمُدُّ مَدًّا. يعني نبي كريم ﷺ به د مد پر ځاى يو مد كوي. او په يوه روايت كي راغلي دي: كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَاَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللّٰهِ وَ يَمُدُّ بِالرَّحْمٰنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيْمِ. يعني نبي كريم ﷺ د مد سره تلاوت كوي لكه څنګه چي حضرت انس ﵁ بِسْمِ اللّٰهِ وويل او اللّٰهِ، الرَّحْمٰنِ او الرَّحِيْمِ په درو سره وو كي يې پر الف او ياء مده=

د دې نوم مد متصل دئ او دې ته مد واجب هم وايي. د دې مد د كښولو اندازه درې الفه يا څلور الفه قدر ده او د الف اندازه د نهمې زوښنايي د لومړۍ قاعدې په يادونه كې ليكلې ده د هغې طريقې موافق د درو يا څلورو ګوتو په بندولو او خلاصولو سره دغه اندازه معلومېږي. خو دغه اندازه د هغه اندازې څخه جلا ده كوم چې د حروف مده اصلي اندازه ده. د مثال په ډول په جَآءَ كې كه همزه نه وي نو بيا هم د الف خو يو څه اندازه ده، نو د دې اصلي مقدار څخه ماسيوا[1] د مد كولو اندازه ده.

=باندې مد اصلي وكړي او پر الرحيم باندې يې مد فرعي وقفي هم وكړي. په اعلاء السنن كې ليكلي دي چې: قطبه بن مالک ﷺ فرمايي: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ "ق" فَمَرَّ بِهٰذَا الْحَرْفِ "لَهَا طَلْعٌ نَضِيْدٌ" فَمَدَّ "نَضِيْدٌ". رواه ابن ابى داوٗد باسناد جيد فى فتح الباري ج: ۹، ص: ۹۰. يعني ما د نبي كريم ﷺ څخه د سهار په لمانځه كې سورة ق واورېدې نو هر كله چې نبي كريم ﷺ "لَهَا طَلْعٌ نَضِيْدٌ" ته ورسېدې نو د "نَضِيْدٌ". پر لفظ باندې يې مد عارضي وقفي وكړي. په نهاية القول المفيد ص: ۱۳۱ كې ليكلي دي: چې د حضرت انس ﷺ څخه منقول دي: مَنْ قَالَ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَ مَدَّ بِهَا صَوْتَهُ. اَسْكَنَهُ اللّٰهُ دَارَ الْجَلَالِ. دَارًا سَمّٰى بِهَا نَفْسَهُ. فَقَالَ: ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ وَرِزْقَهُ النَّظَرُ اِلٰى وَجْهِهِ الْكَرِيْمِ. يعني كوم سړي چې لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وويل او په هغه كې يې خپل آواز اوږد كړي، هغه ته به الله تعالى دَارَ الْجَلَالِ (د بزرګۍ او عظمت مقام) كې ځاى وركړي او دا داسې ځاى دئ د كوم الفاظ چې حق تعالى شانه د خپل ذات مقدسه په صفتي نومونو كې هم راوړي دي، لكه څنګه چې د الله ﷻ ارشاد دئ: ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ (عظمت او احسان والا ذات [سورة الرحمن])، همدا ډول داسې سړي ته به الله ﷻ د خپل نوراني ذات ديدار هم ور نصيب كړي. (اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ بِفَضْلِكَ الْعَمِيْمِ)

[1] د مصنف رحمه الله مقصد دا دئ چې د مد متصل په اندازه كې دوه قوله دي؛ په يوه قول كې د څلور الفو په اندازه دئ او په بل قول كې د پنځو الفو په اندازه دئ. د دې څخه زياته =

دوهمه قاعده:

که چيري د حرف مده وروسته همزه وي او دا حرف مده او همزه په يوه کلمه کي نه وي، بلکي د يوې کلمې په آخر کي حرف مده وي او د دوهمي کلمې په شروع کي همزه وي، هلته دي هم دا حرف مده کشوي يعني په مد سره دي يې وايي. لکه: اِنَّآ اَعۡطَيۡنٰكَ، الَّذِيۡٓ اَطۡعَمَهُمۡ. قَالُوۡٓا اٰمَنَّا.

خو دا مد هغه وخت کېږي چي دواړي کلمې يو ځای سره وويل سي او که چيري د يو عذر له سببه پر اولني کلمې باندي وقف وکړل سي، بيا دا مد نه کېږي او دې ته مد منفصل او مد جائز[1] هم وايي.[2] د دې اندازه هم درې يا څلور الفه ده لکه څه ډول چي د مد متصل اندازه وه.

=اندازه ندسته ځکه چي دا کتاب د امام حفص رحمه الله د روايت له پاره ليکل سوی دئ او د امام حفص رحمه الله په نزد دلته په مد متصل کي توسط کېږي او د توسط زياته اندازه پنځه الفه ده. که چيري يو الف زيات سي يعني د شپږو (٦) الفو په اندازه سي نو توسط نه ورته ويل کېږي، بلکي طول ورته ويل کېږي او دا د امام حفص رحمه الله په روايت کي ناجائز دئ. مطلب دا دئ چي د امام حفص رحمه الله په روايت کي په مد متصل کي طول نه سته بلکي توسط دئ او د توسط زياته اندازه پنځه الفه ده. په ياد ولرئ چي دلته د الف څخه مراد حرکت دئ، نو خلاصه دا سوه چي په مد متصل کي توسط کېږي د څلور الفو په اندازه يا د پنځو الفو په اندازه.

[1] تُسَمّٰى بِالْجَائِزِ لِاَنَّ بَعْضَ الْاَئِمَّةِ لَا يُوْجِبُهُ. يعني دې ته مد جائز هم وايي ځکه چي د قرآئت بعضي امامان دا مد واجب نه ګڼي. منه رح

[2] دې مد ته مد جائز د امام حفص رحمه الله د يوه طريق (طريق جزري) مطابق ويل کېږي. په دې طريق کي مد کول او نه کول دواړه جائز دي، خو په طريق شاطبي کي د مد متصل په ډول په دې کي هم مد کول ضروري دئ او د مد منفصل اندازه هم د مد متصل په ډول څلور يا پنځه الفه ده.

که څوک د دغو دوارو مدو یعني مد متصل او مد منفصل فرق نه سي کولای فکر دي نه کوي ځکه چي دواړه یو ډول ویل کیږي.

درییمه قاعده:

که چیري په یوه کلمه کي د حرف مده وروسته یو حرف ساکن وي چي د هغه سکون اصلي وي یعني د وقف په خاطر ساکن نه وي. لکه: آلْئٰنَ. په دې کي اول حرف همزه دئ، دوهم حرف الف دئ او هغه مده دئ او دریم حرف لام ساکن دئ او د لام سکون خو ښکاره دئ چي د وقف په خاطر نه دئ. که چیري پر دې باندي وقف و نه سي هم لام ساکن ویل کیږي[1] او پر دې باندي هم مد کیږي.[2] د دې مد نوم مد لازم دئ او د دې اندازه درې (۳) الفه ده[3] او داسي مد ته مد کلمي مخفف وایي.

---

[1] د سکون اصلي او عارضي د پیژندلو په خاطر یې دا وفرمایل ځکه پر لام وقف نه سي کېدای، ځکه چي وقف د کلمې په مابین کي جائز نه دئ همېشه د کلمې په آخر کي کیږي.

[2] د مد لازمي کلمي تعریف داسي په یاد کړئ: چي د حرف مد وروسته حرف باندي سکون اصلي وي او دا حرف مد به په قرآني کلمه کي وي. دا دي هم واضحه وي چي په ټوله قرآن کي (د امام حفص رحمه الله د روایت مطابق) د مد لازمي کلمي مخفف مثال یوازي دغه یو لفظ "آلْئٰنَ" دئ کوم چي په سورة یونس کي دوه ځایه راغلی دئ.

[3] په یاد ولرئ چي دلته د مصنف رحمه الله د یو الف د اندازې څخه مراد دوه حرکته دي، نو ګویا د شپږو (٦) الفو په اندازه طول کیږي. د مد لازمي په څلورو اقسامو کي په اتفاق د قراوو طول د شپږو (٦) الفو په اندازه کیږي، ځکه چي د طول اندازه شپږ (٦) حرکته ده د دې څخه په کمه اندازه کي طول نه کیږي.

څلورمه قاعده:

که چیرې په یوه کلمه کې د حرف مده وروسته حرف مشدد وي. لکه: ضَآلِّیْنَ. په دې کې الف خو مده دئ او د هغه وروسته پر لام باندې شد دئ، پر دې مده باندې هم مد کبرى[1] د دې نوم مد لازم دئ، د دې اندازه هم درې (۳) الفه ده[2] او داسې مد ته مد کلمې مثقل وايي.

پنځمه قاعده:

د بعضې سورتو په اول کې چې کوم بعضې حروف جلا جلا ويل کېږي، لکه د سورة البقرې په اول کې (الٓمٓ) الف، لام ميم دې ته حروف مقطعه وايي. په دې کې يو خو په خپله الف دئ د هغه متعلق دلته هيڅ قاعده نه سته[3] او د الف څخه ماسوا چې کوم حروف پاته سوه هغه پر دوه قسمه دي.

يو قسم هغه حروف دي چې درې (۳) حرفه وي[4] لکه لام، ميم، قاف، نون او بل هغه حروف دي چې دوه حرفه وي. لکه: طه. نو هغه حروف چې دوه حرفه

---

[1] په لنډو الفاظو کې دا تعريف داسې په ياد کړئ نو آساني به وي: چې د حرف مد وروسته حرف باندې تشديد وي. لکه: اَتُحَآجُّوْنِّیْ او داسې نور.

[2] دلته هم دا مناسبه وه چې مصنف رحمه الله د پنځو الفو اندازه يې فرمايلې واى، تر څو خلط في الاقوال را نه سي.

[3] د الف په تلفظ کې درې حروف دي: همزه، لام، فا په دې درو سره حروفو کې يو هم حرف مد نه دئ، نو د دې وجهې د مد د بحث څخه خارج دئ ځکه د مد محل موجود نه دئ.

[4] داسې حروف ټوله اوه دي: نون، قاف، صاد، سين، لام، کاف، ميم.

وي د هغو په اړه هم دلته هيڅ قاعده نه سته[1] او کوم حروف چي درې (۳) حرفه وي پر هغو باندي مد کېږي هغه ته مد لازم وايي، د هغه اندازه هم درې (۳) الفه ده[2] او داسي مد ته مد حرفي وايي. او د دې درې حرفيزه مقطعاتو پر آخر حرف باندي چي د ويلو په وخت کي شد راسي هغه ته مد حرفي مثقل وايي.[3] لکه په الٓمٓ کي چي هر کله لام د ميم سره ووايو نو د هغه په آخر کي شد پيدا کېږي[4] او په کومو حروفو کي چي شد نه سته هغو ته مد حرفي مخفف وايي. لکه په الٓمٓ کي د ميم په آخر کي شد نه سته.[5]

(۱) يادونه:

په درې (۳) حرفيزه مقطعاتو کي چي مد ښوول سوی دئ په هغو اکثرو کي د مابين حرف مده دئ چي د هغه حرف مده وروسته په بعضي ځايو کي

[1] داسي حروف ټوله پنځه دي: حا، ياء، طا، ها، را. په دې پنځو حروفو کي مد اصلي سته ځکه چي محل مد الف دئ او هغه سته ليکن د دې وروسته د مد سبب (همزه يا سکون يا تشديد) يو هم نه سته ځکه نو مد فرعي هم نه کېږي.

[2] دلته د جمهورو د قول موافق د پنځو الفو اندازه په ياد کړئ.

[3] لنډ تعريف داسي په ياد کړئ: د حرف مد وروسته حرف که چيري مشدد وي او دا حرف مد د حروف مقطعاتو څخه وي نو دې ته مد لازمي حرفي مثقل وايي.

[4] د ميم ساکن په قاعدو کي، تاسو ته تېر سول چي که چيري د ميم ساکن وروسته ميم وی نو هلته ادغام کېږي او د ادغام په سبب ميم مشدد کېږي. د همدې قاعدې مطابق د لام په ميم کي او د ميم په اول ميم کي ادغام وسو او تشديد راغلي. همداسي طسٓمٓ چي په اصل کي طا سين دئ، د يرملون په قاعده سره د نون ادغام په ميم کي وسو، د ادغام په سبب تشديد راغلي او همدا ډول په سين کي هم مد لازمي حرفي مثقل پيدا سو.

[5] همدا ډول په الٓرٰ کي مد لازمي حرفي مخفف سته.

ساكن حرف وي. لكه په ميم كي ياء مده ده او د هغې څخه وروسته ميم ساكن دئ او په بعضي نورو ځايو كي بيا د حرف مده وروسته مشدد وي، پر داسي مده باندي همېشه په داسي ځايو كي مد كېږي، نو په داسي ځايو كي خو مد كول د عامي قاعدې موافق دئ.

البته په كومو حروف مقطعاتو كي چي مابين حرف مده نه وي، لكه په كٓهٰيٰعٓصٓ كي چي عين دئ[1] دلته مد كول د عامي قاعدې موافق نه دئ، نو له همدې سببه كه چيري مد و نه كړل سي نو بيا هم صحيح دئ، ليكن بهتره خبره دا ده چي مد وكړل سي[2] او دې مد ته مد لازم لين وايي.

(۲) يادونه:

كوم حروف مقطعات چي په آخر كي دي پر دوی باندي مد هغه وخت كېږي چي هر كله پر دوی باندي وقف وكړل سي. او كه چيري د وروسته حرف سره يو ځای كړل سي نو بيا مد كول او نه كول دواړه جائز دي. لكه د سورة آل عمران په شروع كي چي الٓمٓ دئ، كه چيري د "الله" د لفظ سره چي تر ده وروسته دي يو ځای كړل سي نو په مد كولو او نه كولو كي اختيار دئ.[3]

---

[1] د مد لازم لين مثال په ټول قرآن كي يوازي حرف عين دئ كوم چي دوه ځايه د سورة مريم او سورة شوری په مقطعاتو كي راغلی دئ.

[2] طول افضل دئ؛ د ابن مجاهد رحمه الله او اكثرو اكابرو علماوو همدا مذهب دئ. توسط هم جائز دئ بلكي ابن غلبون او مكي (رحمهما الله) او يو جماعت دا خوښوي. او قصر هم جائز دئ. (نهاية القول المفيد، صـ: ۱۳۰)

[3] طول او قصر يوازي دوې وجهي جائز دي، توسط نهايت ضعيف دئ. (نهاية القول المفيد، صـ: ۱۳۰)

شپږمه قاعده:

که چیري د حرف مده وروسته حرف ساکن وي چي د هغه سکون اصلي نه وي يعني پر هغه باندي د وقف له سببه سکون راغلی وي (او دا سکون مقابل دئ د هغه سکون کوم چي د درېيمي قاعدې په اول کي تېر سوی دئ)، نو پر داسي ساکن باندي مد کول جائز دئ او نه کول هم صحيح دئ خو مد کول يې ښه دئ. لکه په اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ باندي او دې ته مد وقفي او مد عارض هم وايي او دا مد د درو (۳) الفو برابر دئ[1] او دې ته طول وايي.

دا هم جائز ده چي د دوو (۲) الفو برابر مد وکړل سي او دې ته توسط وايي.

دا هم جائز ده چي بالکل مد و نه کړل سي يعني د يوه الف برابر وويل سي. که چيري تر دې کم سي نو حرف به پاته نه سي(راتلونکې درېيمه يادونه وګورئ!) او دې اندازې ته قصر وايي په دې کي افضل طول دئ، بيا توسط، بيا قصر دئ.

دا هم په ياد ولرئ چي د دې درو (۳) طريقو څخه چي کومه طريقه اختياره کړي د تلاوت تر ختمېدو پوري د هغې طريقې موافق روان سئ، داسي مه کوئ چي يو ځای طول، بل ځای قصر ځکه چي دا بې خونده يا بد معلومېږي او دا هم د مد جائز يو قسم دئ.

---

[1] يعني طول د شپږو (٦) حرکتو په اندازه، توسط د څلور حرکتو په اندازه او قصر د دوو حرکتو په اندازه. په ياد ولرئ چي په مد متصل او مد منفصل کي توسط کېږي او د مد لازم په څلورو اقسامو کي يوازي طول کېږي او په مد عارضي وقفي او مد لين عارض کي طول، توسط او قصر درې سره جائز دي.

په کوم ځای کي چي په خپله پر مده باندي وقف وي هلته دا مد نه کېږي. لکه بعضي خلک پر غَفُوْرًا او شَکُوْرًا باندي وقف وکړي نو مد کوي[1] چي دا بالکل غلط دئ.

(۱) یادونه:

مد عارض لکه څه ډول چي پر مده باندي جائز دئ همدا رنګه پر لین باندي جائز دئ یعني واوْ ساکن چي د هغه مخکي زور وي او یاء ساکنه چي د هغې مخکي زور وي. (پنځمه روښنايي، دیارلسم صفت بیا وګورئ!) لکه: وَالصَّيْفِ یا پر مِنْ خَوْفٍ باندي چي وقف وکړل سي او څه ډول چي طول جائز دئ دا ډول توسط او قصر هم جائز دي، لیکن په دې کي افضل قصر دئ، بیا توسط، بیا طول دئ او دې مد ته مد عارض لین وايي.

(۲) یادونه:

د حرف لین متعلق یوه قاعده د یوولسمي روښنايي په پنځمه قاعده، لومړۍ یادونه کي هم تېره سوې ده و یې ګورئ! ځکه چي په هغو حروف مقطعه وو کي چي عین دئ د هغه یاء حرف لین دئ.

(۳) یادونه:

تر دې ځایه پوري چي څومره اقسام د مد ذکر سوي دي دې ټولو ته مد فرعي ویل کېږي،[2] ځکه چي د اصل څخه زائد دئ او په مد اصلي دئ چي و

[1] یعني الف د خپل اصلي مقدار څخه ډېر کشوي کوم چي صحیح نه دئ. همدا ډول په یاد ولرئ چي پر داسي ځای باندي اکثره خلک د الف وروسته همزه یا ها زیاته وي کوم چي غلط دئ.

[2] د حروف مده بیان څنګه چي په سر کي راغلی دئ مصنف رحمه الله هغه وروسته بیان کړه، اصلاً هغه مخکي بیانول پکار وو. د مد اصلي یا مد ذاتي یا مد طبعي تعریف داسي=

دې ته ذاتي او طبعي هم ويل کېږي. يعني د الف، واؤ او ياء دومره اندازه چي که چيري د هغه اندازه څخه کم وويل سي نو هغه حرف به پاته نه سي، بلکي زور، يا زير يا پېښ به پاته سي او د دې له پاره يوه خاصه قاعده نه سته.

اوومه قاعده:

دا قاعده په حروف مده کي يوازي د الف متعلق ده؛ هغه دا چي الف په خپله باريک ويل کېږي ليکن که چيري د الف مخکي که يو حرف ډک وي يا د حروف مستعليه وو څخه يو حرف وي چي د هغو بيان د پنځمي روښنايي په پنځم صِفت کي تېر سوی دئ، يا حرف را وي چي د فتحې په حالت کي ډکه ويل کېږي، يا ډک لام وي. لکه چي د "الله" د لفظ لام دئ چي د دې لام مخکي زور يا پېښ وي نو په دې صورت کي به الف هم ډک ويل کېږي.

پوهېدل پکار دي چي د دې حروفو په ډکوالي کي هم فرق سته،[1] نو همدغه ډول فرق به د الف په ډکوالي کي وي کوم چي د دې حروفو وروسته

=وکړئ: چي د حرف مد وروسته همزه يا سکون يا تشديد نه وي د همدې نه موجوديت په خاطر دئ، د خپل اصلي مقدار څخه نه زياتېږي يعني د خپلي اصلي مقدار منطابق به يې وايي. او مد فرعي دا دئ: چي د حرف مد وروسته د يو سبب (همزه، سکون او تشديد) په خاطر هغه د خپل اصلي مقدار څخه زيات کشېږي چي د هغه نهه (۹) اقسام تېر سول.

[1] حروف مُفخمه ټول لس حروف دي؛ اووه حروف مستعليه دي د کومو تفخيم چي اصلي دي. درې نور لام جلاله، را او الف د کومو تفخيم چي عارضي دي چي کله وي او که نه وي، لکه څنګه چي د درو سره قاعدې پر خپل خپل ځای بلاندي تيزي سوي دي. حضرت مصنف رحمه الله چي د حروفو د ډکوالي کوم فرق بيان کړی دئ هغه په حروف مفخمه کي د "مراتب" په لفظ سره تعبير کېږي. بله مسئله چي دلته نه ده بيان سوې هغه د "تفخيم مراتب" دي د دې تشريح دا ده: چي د حروفو د تفخيم ظهور هغه وخت ډېر وي چي کله حرف مفخم مفتوح وي او د هغه وروسته الف وي. لکه: قَالَ. يا حرف مفخم مفتوح وي خود هغه وروسته =

راسي، نو تر ټولو زيات ډک خو د "الله" د لفظ لام دئ، د هغه څخه وروسته طا ده، د هغه وروسته قاف دئ، د هغه وروسته غين او خا ده، د هغه وروسته را ده.[۱] (حقيقة التجويد)

=الف نه وي. لکه: ضَلَالٍ. يا حرف مفخم مضموم وي. لکه: قُرِئَ. يا حرف مفخم مکسور وي. لکه: ظِلِّ. او ساکن مفخم د ماقبل د حرکت تابع دئ.

[۱] وَ فِيْهَا فَاِذَا وَقَعَ بَعْدَهَا (اَیْ اَلْحُرُوْفُ الْمُفَخَّمَةِ) اَلِفٌ فُخِمَ الْاَلِفُ. لِاَنَّهُ تَابِعٌ لِمَا قَبْلَهُ بِخِلَافِ اُخْتَيْهَا فَاِنَّهُ اِذَا وَقَعَ بَعْدَهَا وَاوٌ اَوْ يَاءٌ فَلَا يُؤَثِّرُ تَفْخِيْمُهَا فِيْهِمَا الخ. منه رحمه الله يعني که چيرې تر حروف مفخمه وروسته الف راسي نو الف ډک ويل کيږي، په خلاف د واؤ او ياء ځکه د حروف مفخمه وروسته که دا دوه حروف راسي نو د حروف مفخمه تفخيم په دوی دوو کي اثر نه کوي.

دوولسمه روښنايي

(د همزه په قاعدو کي)

د همزه بعضي قاعدې د عربي کتابو د ويلو څخه ماسېوا په ذهن کي نه راځي. د دې له پاره دلته يوازي دوې (۲) قاعدې ذکر کوو ځکه چي د قرآن کريم د ټولو تلاوت کوونکو اړتيا ورته سته.

لومړۍ قاعده:

د څلورويشتمي (۲۴) سېپارې په پای کي په يوه آيت کي داسي راغلي دي: ءَاَعْجَمِيٌّ. نو د دغه حرف دا دوهمه همزه لږ په نرمي سره وایاست[1] او دې ته تسهيل وايي.[2]

---

[1] يعني د الف او همزه په مابين کي يې ادا کړئ چي نه په ډېر شدت او سختي سره وي، چي هغه ته تحقيق وايي او نه د الف په ډول په نرمي سره ادا سي.

[2] دا تسهيل واجب دئ او شپږ نوري کلمې "آلْئٰنَ" دوه ځايه په سورة يونس کي، "آللّٰهُ" يو ځای په سورة يونس کي او بل ځای په سورة النمل کي. او "ءَالذَّكَرَيْنِ" دوه ځايه په سورة الانعام کي، د دوهم همزه پر ځای الف په تسهيل سره بې له د مد د ادا کولو هم جائز دئ. په دې شپږو (٦) کلمو کي تسهيل جائز دي، پاته په ټول قرآن کي هر ځای همزه په تحقيق سره ويل ضروري دهٔ.

دوهمه قاعده:

د سورة الحجرات په دوهمه رکوع کي داسي راغلي دي: بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ. نو دا داسي ووایاست چي د بِئْسَ پر سین باندي زور ووایاست او دغه بِئْسَ د وروسته حرف سره مه جنګوئ. (یو ځای یې مه وایاست) بیا لام چي د بِئْسَ د سین وروسته دئ هغه ته زیر ورکړئ او د آخرني سین سره یې وجنګوئ. (یو ځای یې ووایاست) بیا میم د وروسته لام سره یو ځای کړئ. خلاصه دا ده چي د اَلِاسْمُ مخکي او وروسته چي کومي دوې (۲) همزې د الف په شکل لیکل سوي دي هغه هیڅکله مه وایاست.

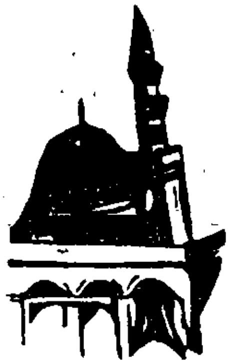

www.Taleemulislam-Radio.com

د یارلسمه روښنايي

(د وقف کولو[1] يعني پر يوې کلمې باندې د درېدلو په قاعدو کې)

---

[1] وقف په لغت کې اَلْحَبْسُ. وَالْكَفُّ. وَالْمَنْعُ ته وايي يعني بندول، درول، درېدل او د يوې کلمې آخر د بلې کلمې د اول سره د يو ځای کولو څخه منع کول. لکه عرب چې وايي: وَقَفْتُ الدَّابَّةَ وَاَوْقَفْتُهَا اِذَا حَبَسْتَهَا عَنِ الْمَشْيِ. يعني ما خپله دابه (چارپايه) د تګ څخه بنده کړه او مې وتړل. او د قرآوو په اصطلاح کې د وقف جامع تعريف دا دئ: قَطْعُ الصَّوْتِ مَعَ قَطْعِ النَّفَسِ (اَوْ قَطْعُ الصَّوْتِ زَمَنًا فِيْهِ عَادَةً) فِيْ آخِرِ الْكَلِمَةِ الْمَقْطُوْعَةِ عَمَّا بَعْدَهَا رَسْمًا بِنِيَّةِ اِجْرَاءِ التِّلَاوَةِ مَعَ اِثْبَاتِ كَيْفِيَّةِ الْوَقْفِ مِنْ اِسْكَانِ الْمُتَحَرِّكِ وَ اِبْدَالِ التَّاءِ الْمَرْبُوْطَةِ هَاءً وَ النَّصْبِ اَلِفًا وَ غَيْرِ ذٰلِكَ. (ژباړه): کومه کلمه چې د کتابت او رسم خط له مخې د وروستي کلمې څخه جلا وي، د دې کلمې پر آخري حرف باندې د تلاوت د جاري ساتلو په نيت (يعني د تلاوت د ختم کولو او بندولو څخه ماسوا) آواز او ساه دواړه بندول (يا يوازې آواز دومره بندول په کوم کې چې عادتاً او معمولاً ساه اخيستل کېږي د کوم اندازه چې تقريباً د يو الف برابره ده) او همدا ډول پر آخري حرف باندې د وقف قاعده هم جاري کول يعني د متحرک ساکن کول، ګردې تا (ة) په ها بدلول، د دوو زورو تنوين په الف سره بدلول او داسې نور.

اوله خبره دا ده چې وقف د کلمې پر آخر باندې وي د کلمې په مابين کې وقف کول صحيح نه دئ. د مثال په ډول د قَالُوْا پر لفظ باندې وقف کول صحيح دئ خو پر قاف باندې وقف کول صحيح نه دئ. دوهم خبره دا ده چې په قرآن کې په بعضې ځايو کې ځينې لفظونه يو ځای ليکلې وي که څه هم د عربي ژبې په اعتبار سره جلا جلا الفاظ دئ ليکن د يو ځای د ليکل کېدو په وجه د يو لفظ په حکم کې دئ. د مثال په ډول اَيْنَمَا که څه هم د عربي په اعتبار سره دوه لفظه دي يو اَيْنَ او بل مَا دئ، خو د يو ځای د ليکل کېدو په سبب سره د اَيْنَمَا پر الف=

د علم تجويد اصلي مقصد د مخارجو او صفاتو بحث دئ چي د خداى ﷻ په فضل سره د ضرورت په اندازه وليکل سول او پاته درې (۳) علوم يعني علم اوقاف،⁽¹⁾ علم قرآئت،⁽²⁾ علم رسم خط (عثماني)⁽³⁾ د علم تجويد د تکميل له پاره دي، ليکن د علم اوقاف يو بحث⁽⁴⁾ د وقف کولو قاعدې دي.

=باندي خو وقف صحيح دئ ليکن د اَيْنَ پر نون باندي وقف صحيح نه دئ داسي کلمو ته موصول وايي.

⁽¹⁾ علم اوقاف پر دوو برخو وېشل کېږي يو دا چي وقف په اعتبار د معنا سره پر کوم ځاى وکړل سي؟ د دې جواب په اوله قاعده کي را روان دئ. دوهم دا چي وقف څنګه وکړو؟ د دې جواب په راتلونکو دوهمه، درېيمه او څلورمه قاعدو کي را روان دئ.

⁽²⁾ د علم تجويد او علم قرآئت دواړو موضوع خو الفاظ قرآني دي، ليکن فرق دا دئ چي په تجويد کي د حروفو د مخارجو او صفاتو او د هغو د متفق عليها څخه بحث کېږي. او په علم قرآئت کي د احوال مختلف فيها څخه بحث کېږي. د مثال په ډول: حذف او اثبات، تحريک او تسکين، مد او قصر، فتح او اماله، تحقيق او تخفيف او داسي نور. (شرح سبعه قرآءات. ص: ۱۱۰)

⁽³⁾ يعني د حضرت عثمان غني رضي الله عنه په زمانه کي چي د قرآن کريم د تحرير او الفاظو چي کوم شکل اختيار کړل سو او حضرت عثمان غني رضي الله عنه د قرآن د ليکلو بندوبست وکړي او ځاى پر ځاى يې ولېږل او پر دغه تحرير باندي د ټولو صحابه وو رضي الله عنهم اجماع وسوه. د دغه تحرير علم او د هغه قواعد او ضوابطو ته علم رسم خط وايي. قرآن کريم د دغه خاص رسم خط خلاف ليکل جائز نه دئ، د امت د ټولو علماوو پر دې باندي اجماع ده او دا يو وسيع او پراخه فن دئ کوم ته چي رسم خط وايي.

⁽⁴⁾ وَالْبَحْثُ الْاٰخِرُ اَقْسَامُ الْوَقْفِ مِنَ الْحُسْنِ وَالْقَبِيْحِ وَالتَّامِ وَغَيْرِهٖ. (جهد المقل) لَمْ اَذْكُرْهُ كَالْبَاقِيْنِ لِاَنَّهَا لَا تَتَعَلَّقُ بِالتَّجْوِيْدِ. يعني بل بحث چي د وقف اقسام دئ لکه وقف حسن، وقف قبيح او وقف تام او داسي نور، ما دلته نه دي ذکر کړي لکه څنګه چي نورو ذکر کړي دي، ځکه چي دا په تجويد پوري اړه نه لري. منه

لومړی قاعده:

کوم سرې چې د قرآن کریم په معنا نه پوهېږي هغه ته پکار ده چې پر هغه ځایو باندې وقف وکړي چې په قرآن کریم کې د وقف علامه وي، بې له ضرورته دې په مابین کې نه درېږي.[۱] خو که چیرې یې په مابین کې ساه ختمه سي نو مجبوري ده، که چیرې د مجبورۍ څخه داسې وسي نو پر کومه کلمه چې درېدلی وي د هغې کلمې څخه یا د هغه څخه مخکې دې شروع کړئ[۲] او د وروسته کلمې سره دې یو ځای کړئ.

په دې ځان پوهول چې د دې کلمې څخه یې ووایم او که د مخکې کلمې څخه یې ووایم بې له دې چې د قرآن کریم په معنا پوهېږي مشکله ده، تر څو چې د معنا د پوهېدلو ورتیا و نه لري د شبهې په ځای کې دې د یوه عالم څخه پوښتنه وکړئ. او په داسې مجبوري وقف کې یو دا الحاظ کوئ چې د کلمې په مابین کې وقف مه کوئ بلکې د کلمې پر آخر باندې وقف کوئ.

دا هم وپېژنئ چې پر حرکت باندې د وقف کول غلط دئ لکه څنګه چې اکثره خلک یې کوي. د مثال په ډول د یوه سړي ساه د سورة البقرې په شروع کې د بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْکَ پر کاف باندې ختمه سي، نو په دې وخت کې کاف باید

---

[۱] یعني د دغو نښانو په مابین کې دې نه درېږي او د دې نښانو مطلب دا دئ چې یا خو دې پر ګول آیت (ۃ) باندې ودرېږي چې و دې ته وقف منزل هم وايي. د آیت په مابین کې چې کوم "م"، "ط"، "ج"، "ز"وي دا ټول د وقف نښانونه دي او د دې نښانو څخه ماسېوا که چیرې ودرېږي نو د وروسته څخه دې بېرته را وګرځوي.

[۲] د کوم ځایه څخه چې جمله پوره کېږي یا بله جمله شروع کېږي د هغه ځای څخه دې بېرته را وګرځوي، ځکه نو د قاري له پاره لږ تر لږه ابتدایي عربي او د قرآن کریم د ترجمې زده کړه ډېره ضروري ده.

ساکن کړئ، په زور وقف مه کوئ. همدا ډول بې له ساه اخیستو وقف نه کېږي لکه بعضي خلک د آیت پر ختمېدو باندې ساکن حرف ووایي، خو بې له نوي ساه اخیستو دوهم آیت شروع کړي دا هم د قاعدې خلاف دئ.

دا هم په یاد ولرئ چي د داسي مجبوري په وخت کي چي پر یوه کلمه باندي وقف وکړي، نو هغه کلمه چي څه ډول لیکل سوې ده د هغې موافق وقف وکړئ که څه هم هغه بل ډول ویل کېږي، د ویلو موافق وقف مه کوئ. د مثال په ډول د اَنَا په لفظ کي چي کوم الف د نون وروسته راغلی دئ هغه د وصل په حالت کي نه ویل کېږي، خو که چیري پر دغه کلمه باندي وقف وکړو نو دغه الف به هم وایو. هر کله چي دغه کلمه بېرته راګرځوو نو په دې وخت کي څنګه چي یې د مابعد یعني د وروسته کلمې سره یې یو ځای وایو د دې وجهي به الف نه وایو. په دې خبرو ځانونه ښه پوه کړئ او په یاد یې کړئ ځکه چي په دې کي لوي لوي حافظان تېروتني کوي.

یادونه:

د ذکر سوي قاعدې په آخر کي چي لیکل سوي دي "چي هغه کلمه چي څه ډول لیکل سوې ده د هغې موافق دي وقف وکړئ"[1] د دې قاعدې څخه دا الفاظ مستثنٰی دي:

---

[1] ځکه ویل سوي دي چي وقف د رسم الخط تابع دئ. د مثال په ډول ګردې یا ګول تا (ۃ) چي په صورت کي د ها وي دا په وقف کي په ها سره بدلېږي. د دوو زورو تنوین په صورت د الف لیکل سوی وي له دې سببه دا په وقف کي په الف سره بدلېږي ماسوا د زیر او پېښ د تنوین څخه چي هغه د هیڅ حرف په شکل نه دي لیکل سوی، نو ځکه په وقف کي د تنوین نون حذف کېږي. د "کَاَیِّنۡ" په لفظ کي نون ویل کېږي په داسي حال کي چي نون تنوین دئ ځکه چي لیکل سوی دئ. دا لفظ په اصل کي "کَاَیٍّ" دئ. بِهٖ. لَهٗ او په داسي نورو لفظو کي=

اَوْيَعْفُوَا د سورت البقرې په يو دېرشمي (۳۱) ركوع كي، اَنْ تَبُوّءَا د سورة المائدې په پنځمي ركوع كي، لِتَتْلُوَا د سورة الرعد په څلورمي ركوع كي، لَنْ نَدْعُوَا د سورة الكهف په دوهمه ركوع كي، لِيَرْبُوَا د سورة الروم په څلورمي ركوع كي، لِيَبْلُوَا د سورة محمد په اولي ركوع كي، نَبْلُوَا د سورة محمد په څلورمي ركوع كي، ثَمُوْدَا څلور ځايه؛ په سورة هود، سورة الفرقان، سورة العنكبوت او سورة النجم كي او بل دوهم قَوَارِيْرَا د سورة الدهر په لومړۍ ركوع كي. (قَوَارِيْرَا دوه ځايه دئ)په دې ټولو الفاظو كي الف په هيڅ حالت كي نه ويل كېږي نه د وصل په حالت كي او نه د وقف په حالت كي.

د "لٰكِنَّا" لفظ خاص په سورة الكهف كي، الظُّنُوْنَا. الرَّسُوْلَا. السَّبِيْلَا دا درې سره په سورة الاحزاب كي، سَلَاسِلَا او اول قَوَارِيْرَا دا دواړه په سورة الدهر كي او د "اَنَا" لفظ چي هر ځاى په قرآن كي راسي. په دې ټولو الفاظو كي الف د وصل په حالت كي نه ويل كېږي او د وقف په حالت كي الف ويل كېږي خو يوازي د "سَلَاسِلَا" لفظ د وقف په حالت كي بې له الف ويلو هم مروي دئ يعني سَلَاسِلْ.

=وقف د ها په ساكنولو سره كېږي او د هغه ولاړ زور يا چپه پېښ څخه پيدا كېدونكي حرف مد په وقف كي نه ويل كېږي، ځكه چي دا حروف ليكلي نه دي. غرض دا چي دا اصول دي چي وقف د رسم الخط تابع دئ او د دې ډېر لوي اصول او قواعد دي چي د دې تفصيل په لويو كتابو كي دئ.

دوهمه قاعده:

پر كومه كلمه چي وقف سوى وي كه چيري هغه كلمه ساكنه وي نو په هغه كي د څه ويلو ضرورت نه سته،[۱] خو كه چيري هغه كلمه متحركه وي نو پر هغه باندي د وقف كولو درې (۳) طريقه دي:

يوه طريقه خو دا ده:

چي ټوله په پوهېږي چي هغه كلمه ساكنه كړل سي.[۲]

دوهمه طريقه دا ده:

چي پر هغه كلمه باندي چي كوم حركت دئ د هغه حركت ډېره لږ حصه ښكاره كړل سي او دې ته روم ويل كېږي، د روم اندازه د حركت درېيمه برخه ده. روم په زور كي نه جاري كېږي يوازي په پېښ او زير كي جاري كېږي. لكه د بِسْمِ اللّٰهِ د ختمېدو په وخت كي پر آخري ميم باندي لږ زير ويل چي يوازي نژدې كسان يې واوري. يا د نَسْتَعِيْنُ پر نون باندي لږ پېښ وواييي[۳] او د رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ پر نون باندي څنګه چي زور دئ نو دلته به داسي نه وي.

---

[۱] يعني دا ساكن به په وقف كي هم ساكن ويل كېږي، البته د وقف كولو اثر به دا وي چي ساه به ا خيستل كېږي. مثلاً: فَارْغَبْ. وَانْحَرْ. فَحَدِّثْ. مِنْهُمْ. لَهُمْ او داسي نور.

[۲] په وقف كي اصل او عامه طريقه همدا ده لكه څنګه چي ابتدا په ساكن سره نه كېږي همدا ډول وقف پر حركت باندي نه كېږي. مخكي ذكر سول چي پر حركت باندي وقف صحيح نه دئ. د وقف بالسكون په هكله د بعضي علماوو رايه دا ده چي دا واجب شرعي دئ چي پر فعل باندي ثواب او پر ترک باندي عذاب وي. بعضي علماوو فرمايلي دي چي دا يو فني او اصطلاحي خبره ده، د قاري له پاره د دې پرېښوول او پر كامل حركت باندي وقف كول ډېر قبيح او لايق د تعزير دئ. (نهاية القول المفيد، ص: ۲۰۵)

[۳] د لږ زير او لږ پېښ مطلب دا دئ چي د حركت په ادا كي آواز كښته كړل سي. د صحيح ادا كولو طريقه د يوه مشاق استاد څخه په اورېدلو سره زده كولاى سي.

دریمه طریقه دا ده:

چي هغه حرکت ته اشاره یوازي په شونډانو سره وسي. یعني حرکت به گرسره نه وایو، [۱] بلکي د هغه حرکت د ښکاره ویلو په وخت کي چي شونډان څه ډول جوړیږي هغه ډول دي شونډان جوړ سي او هغه حرف دي بالکل ساکن وویل سي، دې ته اشمام وایي او دا نژدې کسان هم نه سي اوریدلای. ځکه چي په دې کي حرکت په ژبه سره نه دي ادا سوی، خو سترگو والا (بینا) چي د تلاوت کوونکی شونډانو ته وگوري، نو پوهیږي چي ده اشمام وکړي او اشمام یوازي په پېښ کي کېږي په زور او زیر کي نه کېږي. د مثال په ډول د نَسْتَعِيْنُ پر نون باندي پېښ دئ دا پېښ خو گرسره مه وایاست، نون گرسره ساکن ووایاست خو شونډان د نون د ادا کولو په وخت کي داسي جوړ کړئ لکه د پېښ د ویلو په وخت کي چي سره را ټولیږي یعني د شونډانو څخه د مشوکۍ شکل جوړ کړئ.

دریمه قاعده:

د کومي کلمې په آخر کي چي تنوین وي هلته هم روم جائز دئ، خو د حرکت د ښکاره کولو په وخت کي دي د تنوین یوه برخه نه ښکاره کوي. [۲]

(تعلیم الوقف. حضرت قاري عبدالله صاحب مکي رحمه الله)

---

[۱] یعني موقوف علیه حرف (د کلمې هغه آخري حرف پر کوم چي وقف کېږي) ساکن وویل سي او د هغه څخه وروسته ژر په انضمام شفتین سره د هغې ضمې و طرف ته اشاره وسي.

[۲] یعني په کښته آواز سره به یو پېښ یا یو زیر وویل کېږي. د مثال په ډول: اَحَدٌ. بَصِيْرٌ.

څلورمه قاعده:

هغه تا چي د ها (ة) په شکل ګردی ليکل کېږي[۱] خو پر دې باندي ټکي هم وي که چيري پر داسي تا باندي وقف وسي هلته د دوو خبرو خيال کوئ؛ يو خو دا چي دا تا د ها په ډول واياست او دوهم دا چي هلته روم او اشمام مه کوئ.

پنځمه قاعده:

روم او اشمام پر عارضي حرکت باندي نه کېږي. لکه پر وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ باندي چي يو سړی د وَلَقَدْ پر دال باندي وقف وکړي،[۲] نو دال ساکن ويل پکار دئ د دې پر زير باندي روم مه کوئ ځکه چي دا حرکت عارضي دئ. (تعليم الوقف)

په دې باندي هم عربي پوه پوهېږي چي دا حرکت اصلي دئ او دا حرکت عارضي. که چيري تاسي ته په يو ځای کي شک او شبه پيدا سي د يوه عالم څخه پوښتنه وکړئ.

---

[۱] ګول يا ګردی تا چي د ها په شکل (ة) ليکل کېږي هغه ته تاء مدوره وايي او کومه تا چي اوږده وي هغې ته تاء مجروره يا طويله وايي. د تاء مدوره مثالونه لکه: اَلْجَنَّةُ، اَلْمَلَائِكَةُ، اَلْقِبْلَةُ، اَلْبَرِيَّةُ او داسي نور. د تاء طويله مثالونه لکه: وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ، اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ، اِمْرَاَتُ الْعَزِيْزِ او داسي نور. تاء طويله په وقف کي تا ويل کېږي او روم او اشمام هم پر کېدای سي او تا مدوره په وقف کي په هاء ساکنه سره بدلېږي.

[۲] همدا ډول د "وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ" پر ميم باندي روم يا اشمام نه سي کېدای، ځکه په اصل کي ميم ساکن دئ او ضمه عارضي ده يوازي وقف بالاسکان کېږي.

شپږمه قاعده:

پر کومه کلمه باندي چي وقف وسي که چیري د هغې کلمې پر آخر حرف باندي تشدید (شد) وي، نو په روم او اشمام کي به تشدید[1] پر خپل حال باندي پاته وي. (تعلیم الوقف)

اوومه قاعده:

پر کومه کلمه چي وقف وسي که چیري د هغې کلمې پر آخر باندي د دوو (۲) زورو تنوین وي، نو د وقف په حالت کي به هغه تنوین په الف سره بدلېږي.

[2] د مثال په ډول یو ځوک پر فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً باندي وقف وکړي نو داسي به یې وایي: نِسَاءَا.

اتمه قاعده:

د کوم مد وقفي بیان چي د یوولسمي روښنایي په شپږمه قاعده کي ذکر سوی دئ، که چیري په روم سره وقف وسي نو په دې وخت کي مد نه کېږي. د

---

[1] هغه مشدد حرف چي په هغه کي غنه نه کېږي (ماسوا د نون او میم څخه) د هغه د تشدید د ادا کولو په وخت کي سرعت وي. لکه: وَتَبَّ، بِالْحَقِّ، اَلْمَفَرُّ، فَظَلَّ، صَوَآفَّ او داسي نور. پر دې موقوف علیه مشدد باندي د وقف په حالت کي دومره وخت تېرول پکار دئ لکه د وصل په حالت کي او په کوم مشدد کي چي غنه وي نو د غنې په سبب سره په هغه کي یو څه تراخي او ځنډ پکار دئ. لکه: مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ، وَلَا جَآنٌّ او داسي نور. همدا ډول واوْ مشدد او یاء مشدده چي موقوف علیه وي نو په وقف کي دا خیال ساتل پکار دئ چي مشدد ادا سي او مده نه سي. لکه: عَدُوٌّ، مِنْ نَّبِيٍّ. (نهاية القول المفيد)

[2] د دوو زورو په تنوین کي هر ځای همدا قاعده ده. لکه: اَفْوَاجًا، عَلِيْمًا، جُزْءًا، سَوَآءً او داسي نور. خو د دغه قاعدې څخه تاء مدوره یعني ګول تا مستثنی ده، تاء مدوره په هر صورت کي په هاء ساکنه سره بدلېږي. لکه: حَسَنَةً، رَحْمَةً، مَوْعِظَةً او داسي نور.

مثال په ډول الرَّحِيۡمِ يا نَسۡتَعِيۡنُ کي که څيري د پيښن يا زير لږ څه حصه ښکاره کړل سي نو بيا مد مه کوئ.[1] (تعليم الوقف)

څوارلسمه روښنايي

(د مختلفو ضروري فايدو په بيان کي)

که څه هم د دې ځيني فايدې پورته هم ذکر سوی خو څنګه چي د نورو مضمونو په ضمن کي بيان سوی دي شايد فکر به مو نه وي ورته سوی، د دې له پاره مي هغه بيا وليکلې او ډېري نوي فايدې هم پکښي سته.

لومړۍ فايده:

د سورة الکهف په پنځمه رکوع کي "لٰكِنَّاۡ هُوَ اللّٰهُ" يعني په لٰكِنَّاۡ کي الف ليکلی دئ خو نه ويل کېږي. خو که څيري څوک پر دې باندي وقف وکړي نو په دې وخت کي به دا الف ويل کېږي.

دوهمه فايده:

د سورة الدهر په اول کي "سَلٰسِلَاۡ" يعني د دوهم لام وروسته هم الف ليکلی دئ خو دا هم نه ويل کېږي، خو د وقف په حالت کي الف ويل او نه ويل دواړه

---

[1] يعني د مد عارضي وقفي د اصولو سره سم په دې کي طول يا توسط کول صحيح نه دئ، بلکي د وصل په ډول به يوازي قصر کوو، ځکه چي د مد سبب سکون وي او د روم په سبب سره هغه پاته نه سو نو مد به هم نه کېږي. خلاصه دا سوه چي روم په حرکت کي داخل دئ او اشمام په سکون کي داخل دئ.

صحیح دي او د اول لام وروسته چي کوم الف لیکلی دئ[1] هغه په هر حال کي ویل کېږي.[2]

درېیمه فایده:

په همدغه سورة الدهر کي مابین ته نژدې قَوَارِيْرَا. قَوَارِيْرَا دوه ځلي راغلی دئ او د دواړو په آخر کي الف لیکلی دئ، نو د دې قاعده دا ده چي په دوهم ځای کي الف په هیڅ حالت کي نه ویل کېږي که د وقف حالت وي او که نه وي.

او په اول ځای کي که چیري وقف وسي نو الف ویل کېږي او که چیري وقف نه وسي نو الف نه ویل کېږي، خو ډېر عادت دا دئ چي په اول ځای کي وقف کوي[3] او په دوهم ځای کي وقف نه کوي. په دې صورت کي په اول ځای کي الف وایاست او په دوهم ځای کي الف مه وایاست.

څلورمه فایده:

په قرآن کي یو ځای اماله ده. یعني په سورة هود کي چي کوم "بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا" دئ. د دې بیان د اتمي روښنایي په څلورمه قاعده کي وګورئ!

پنځمه فایده:

په سورة حم السجدة کي یو ځای تسهیل دئ، هغه دا دئ: ءَاَعْجَمِيٌّ. د دې بیان د دوولسمي روښنایي په لومړۍ قاعده کي تېر سوی دئ و یې ګورئ!

---

[1] د قرآن کریم په رسم الخط کي د اول لام وروسته الف لیکلی نه دئ، بلکي پر دې باندي ولاړ زور دئ، ګویا موصول لیکلی دئ داسي: سَلٰسِلَا.

[2] ځکه چي دا د کلمې مابین دئ او د کلمې په مابین کي وقف کول صحیح نه دئ.

[3] ځکه د وقف علامه یعني ګول د آیت علامه پر اول قَوَارِيْرَا (ۛ) باندي ده، نو وقف هم پر دې باندي کول مناسب دئ.

شپږمه فایده:

په سورة الحجرات کي په بِئْسَ الِاسْمُ کي د اَلِاسْمُ همزه نه ویل کېږي بلکي د دې لام به د دې سین سره یو ځای کړل سي. د دې بیان د دوولسمي روښنایي په دوهمه قاعده کي تېر سوی دئ.

اوومه فایده:

لَئِنْ بَسَطْتَ. اَحَطْتُّ. مَا فَرَطْتُّمْ او مَا فَرَّطْتُّ کي ادغام ناتمام (ناقص) کېږي. یعني طا او تا یو ځای کړئ او مشدد یې کړئ او داسي یې وواياست چي طا د خپل استعلاء او اطباق سره بې له قلقلې ډکه ادا سي او تا باریکه ادا سي.

په اَلَمْ نَخْلُقْکُّمْ کي ښه دا دئ[1] چي ادغام تام (پوره) وسي یعني قاف بالکل و نه ویل بلکي قاف دي په کاف سره بدل کړي او دواړه دي یو ځای کړي او مشدد دي وویل سي.[2]

اتمه فایده:

په نٓ وَالْقَلَمِ او یٰسٓ وَالْقُرْآنِ الْحَکِیْمِ کي د نون او سین وروسته چي کوم واؤ دئ د یرملون د قاعدې موافق چي د هغه ذکر د لسمي روښنایي په دریمه قاعده کي ذکر سوی دئ په دې واؤ کي ادغام کول پکار دئ، خو ادغام نه کېږي.[3]

---

[1] وَیَجُوْزُ النَّاقِصُ اَیْضًا وَھُوَ اَنْ یَّبْقٰی بَعْضُ صِفَاتِ الْمُدْغَمِ. یعني ادغام ناقص هم روا دئ او ادغام ناقص دا دئ چي د مدغم بعضي صفات پاته سي. منه رحمه الله

[2] و دې ته ادغام تام ویل کېږي او ادغام ناقص په مثل د بَسَطْتُّ او نورو هم جائز دئ. یعني قاف بې له قلقلې کاف وویل سي او کاف باریک ادا سي.

[3] عِنْدَ حَفْصٍ رحمه الله. منه رحمه الله

نهمه فایده:

د سورة یوسف په دوهمه رکوع کې د لَا تَأۡمَنَّا لفظ دئ په دې کې پر نون باندې اشمام کوئ. (۱)

لسمه فایده:

په قرآن کریم کې به یو ځای ځای د سکتې لفظ لیکلی وینې؛ د دې مطلب دا دئ چې هلته لږ و دریږئ خو ساه مه کاږئ او د وقف پاته تړولې قاعدې په دې کې جاري کیږي. د مثال په ډول په سورة القیامة کې مَنۡ ^سکتة^ رَاقٍ کلمه ده، نو د یرملون د قاعدې سره سم د مَنۡ نون په را کې مدغم کول پکار دئ خو ادغام نه کیږي، ځکه هر کله چې سکته د وقف پر ځای وکړل سوه نو ګواکې هغه اتصال د نون او را په مابین کې نه سو پاته له دې وجهې ادغام نه کیږي.

---

(۱) اِخۡتِیَارُهُ لِاَنَّهُ سَهۡلٌ عَلَی الۡاَطۡفَالِ وَ یَجُوۡزُ الرَّوۡمُ اَیۡضًا لَا تَأۡمَنُنَا. وَ لَا یَجُوۡزُ الۡاِدۡغَامُ الۡمَحۡضُ. یعني د اشمام غوره کول ځکه چې دا پر ماشومانو باندې آسانه وي او روم هم جائز دئ او محضې ادغام روا نه دئ. منه ؒ

دلته یوه خبره یاد ساتل پکار ده هغه دا چې لَا تَأۡمَنَّا په اصل کې لَا تَأۡمَنُنَا وو لومړی نون مضموم او دوهم نون مفتوح دئ او لَا نافیه پر تَأۡمَنُنَا داخل دئ، نو په لَا تَأۡمَنَّا کې دوې (۲) وجهې روا دي؛ یو دا چې ادغام مع الاشمام وسي چې تر ادغام وروسته د نون د مشدد او د غنې د ادا کولو په وخت کې د لومړي نون د ادا کېدو په وخت کې شونډان را ټول سي او هغه اصل ته اشاره وسي، تر څو لیدونکی پوه سي چې دلته دوه نونان دي او پر اول نون باندې ضمه وه او دا د استاد څخه زده کولای سي. دوهمه وجه دا ده چې اظهار مع الروم وسي یعني د لومړي نون د ضمې دریمه حصه ښکاره کړل سي په دې صورت کې بیا دوهم نون مشدد نه ویل کیږي. یعني یوازې ادغام او یوازې اظهار په لَا تَأۡمَنَّا کې غیر د ابوجعفر ؒ څخه د نورو امامانو په نزد په کوم کې چې حفص ؒ هم شامل دئ جائز نه دئ.

همدا ډول په سورة الکهف کي د عِوَجًا سکتة قَيِّمًا کلمه ده که چیري پر عِوَجًا باندي وقف و نه سي او د وروسته لفظ سره یو ځای سي نو اخفاء نه کېږي، بلکي د دوو زورو تنوین به په الف سره بدل سي او سکته به وسي.

په ټول قرآن کریم کي د امام حفص رحمه الله پر روایت باندي ټولي څلور (۴) سکتې دي:

یوه په سورة القیامه کي، دوهمه په سورة الکهف کي چي ذکر سول، دریمه په سورة یس کي مِنْ سکتة مَّرْقَدِنَا پر الف باندي چي کله د مابعد یعني د وروسته کلمې سره یو ځای وویل سي. او څلورمه په سورة المطففین کي د كَلَّا سکتة بَلْ پر ساکن لام باندي. بس دا څلور ځایه د دې څخه ماسیوا په سورة الفاتحه کي او نورو سورتو کي هیڅ ځای سکته نه سته.

یوولسمه فایده:

په قرآن کریم کي چي هر ځای پېښ راسي هغه به د معروف (معلوم) واؤ په ډول بُو ورکړئ او و یې وایاست. او چیري چي زیر راغلی وي هغه به د معروفي (معلومي) یاء په ډول بُو ورکړئ او و یې وایاست.

زموږ په هیواد کي پېښ داسي ویل کېږي که چیري یې کش کړي نو واؤ مجهول څني پیدا کېږي او زیر داسي وایي که چیري یې کش کړئ یاء مجهوله څني پیدا کېږي، دغه خبره د عربي ژبي خلاف ده داسي مه کوئ بلکي داسي یې وایاست که چیري هغه پېښ کش کړي نو واؤ معلوم به څني پیدا سي او زیر داسي وایاست که چیري هغه زیر کش کړي نو یاء معلومه (معروفه) به څني پیدا سي. د پېښ او زیر داسي ادا کول د یوه ماهر استاد څخه زده کړئ، کېدای سي چي د دې لیکني په یوازي ویلو سره مو په ذهن کي را نه سي.

دوولسمه فایده:

کله چې پر واؤ مشدد یا پر یاء مشدد باندې وقف وسي نو هلته تشدید (شد) یو څه په سختۍ سره ویل پکار دئ، تر څو تشدید پر خپل حال پاته وي.
لکه: عَدُوٌّ او عَلَى النَّبِيِّ.

دیارلسمه فایده:

په سورة یوسف کې د وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ کلمه ده. او په سورة اقرأ کې د لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ کلمه ده، که چیرې پر لَيَكُونًا او لَنَسْفَعًا باندې وقف وکړې نو په الف سره یې وایاست یعني تنوین مه وایاست.[1]

څوارلسمه فایده:

څلور لفظونه په قرآن کریم کې لیکلي خو په صاد سره دئ او پر دغه صاد باندې یو کوچنی سین هم لیکلی دئ، نو د دې قاعده زده کړئ:
یو په سورة البقرة کې د يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ کلمه ده، دوهم ځای په سورة الاعراف کې د فِي الْخَلْقِ بَصْۜطَةً کلمه، په دغه دواړو ځایو کې سین وایاست.
دریم په سورة الطور کې د اَمْ هُمُ الْمُصَۜيْطِرُوْنَ کلمه ده، په دې کې که مو خوښه وي سین یې وایاست او که مو خوښه وي صاد یې وایاست.
څلورم په سورة الغاشیة کې د بِمُصَيْطِرٍ کلمه ده په دې کې صاد وایاست.

---

[1] وَاِنْ كَانَ خِلَافُ الْقِيَاسِ لِاَنَّهَا نُوْنٌ خَفِيْفَةٌ لٰكِنِ الْوَقْفُ يَكُوْنُ تَابِعًا لِلرَّسْمِ. یعني که څه هم دا خلاف القیاس دئ ځکه دا دواړه تنوینونه په اصل کې نون خفیفه دئ، خو وقف د رسم الخط تابع وي ځکه نو اصل ته نه کتل کیږي او د وقف په حالت کې الف ویل کیږي. منه

پنځلسمه فایده:

په قرآن کریم کي څو ځایه لیکلی خو لَا دئ او ویل کېږي لَ، د تلاوت کولو په وخت کي د دې ډېر خیال وساتئ.

- یو په سورة آل عمران کي د لَاْاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ کلمه ده.
- دوهم په سورة التوبة کي د وَلَاْاَوْضَعُوْا کلمه ده.
- دریيم په سورة النمل کي د اَوْلَاْاَذْبَحَنَّهٗ کلمه ده.
- څلورم په سورة وَالصّٰفّٰتِ کي د لَاْاِلَى الْجَحِيْمِ کلمه ده.
- پنځم په سورة الحشر کي د لَاْاَنْتُمْ اَشَدُّ کلمه ده.

همدا ډول د سورة آل عمران په پنځلسمه رکوع کي لیکلي دي اَفَائِنْ خو ویل کېږي اَفَئِنْ. او په څو ځایو کي لیکلي دي مَلَائِهٖ. خو مَلَئِهٖ ویل کېږي.

د سورة الكهف په څلورمه رکوع کي لیکلي دي لِشَاْیْءٍ او ویل کېږي لِشَيْءٍ او په ځینو ځایو کي لیکلي دي نَبَأئِ او ویل کېږي نَبَئِ.

یادونه:

دا ذکر سوي اکثره هغه قاعدې دي چي په هغو کي هیڅ اختلاف نه سته. او په کومو کي چي اختلاف سته په هغو کي ما یوازي د امام حفص رحمه الله (۱) قاعدې لیکلي دي، چي زموږ خلک د هغه د روایت موافق قرآن کریم وایي.

(۱) ابوعمرو حفص بن سلیمان بن مغیره اسدي کوفي بزاز (په دوو زاوو سره) په سنه ۹۰ هـ ق کي پیدا سوی دئ او په ۱۸۰ هـ ق کي وفات سوی دئ. د امام حفص رحمه الله د پلار تر وفات وروسته د ده مور د امام عاصم رحمه الله سره نکاح وکړه. د دې سببه د ده پالنه او تربیه د امام عاصم رحمه الله د شفقت تر سیوری لاندي وسوه. (نشر، ص: ۱۵٦) ابن معین رحمه الله فرمایي: =

امام حفص رحمه الله قرآن کریم د امام عاصم تابعي رحمه الله څخه حاصل کړی دئ، هغه د زِر بن حُبَیش اَسَدي او عبد الله بن حبیب سلمي (رحمهما الله) څخه حاصل کړی دئ، هغو دوو د حضرت عثمان، حضرت علي، حضرت زید بن

= چي حفص رحمه الله د امام عاصم رحمه الله په قرآئت کي "اَعْلَمُ النَّاسِ" وو یعني د امام عاصم رحمه الله اصح قرآئت هغه دئ کوم چي حفص رحمه الله یې روایت کړی دئ. علامه ذهبي رحمه الله فرمایي: چي په قرآئت کي حفص رحمه الله ثقه، ضابط او ثابت وو. د امام عاصم رحمه الله څخه یې څو ځلي قرآن کریم ولوستي د ده څخه ماسېوا د نورو متعددو شیوخو څخه یې هم اکتساب کړی وو. د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله سره د ټوکرانو په تجارت کي شریک وو. که څه هم قرآئتونه سبعه بلکي عشره متواتر دي او د قرآئت سبعه خلاف خو هیڅا هم یو لفظ ویلی نه دئ، بلکي د حرمینو او بصرې قرآئت د خالص قرشي کېدو په وجه یو خاص امتیاز درلودي، خو دا قبولیت د الله جل جلاله ورکړه ده چي د پېړیو را په دې خوا په مدارسو او مکاتبو کي یوازي د امام حفص رحمه الله روایت ویل کېږي او د ځمکي پر مخ په زرو حافظانو کي د نهه سوه نهه نیوي (۹۹۹) حافظانو د امام حفص رحمه الله روایت په یاد دئ. او داسي شاید هیڅوک نه وي چي د امام حفص رحمه الله روایت یې ویلی نه وي. ﴿ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ﴾ پر دې سربېره نحویان وایي چي دغه قرآئت مروج کول پکار نه وو ځکه چي نُحات د همزتینو د تحقیق په وجه د امام عاصم رحمه الله پر قرآئت باندي اعتراض کوي. (مقدمه شرح سبعه قرآئت. د قاري ابو محمد محی الاسلام پاني پتي، ص: ۳۸)

د امام حفص رحمه الله د قرآئت د ډېر مروج کېدو سبب په اصل کي خو د خدای جل جلاله ورکړی مقبولیت او شهرت دئ او ظاهري سبب دا دئ چي زموږ په ښارو کي اکثره خلک د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په مذهب دي او امام ابوحنیفه رحمه الله د حضرت حفص رحمه الله د سبق او تجارت ملګری وو، د دې سببه د امام ابوحنیفه رحمه الله مقلدینو هم د حضرت حفص رحمه الله روایت غوره کړي. بیا د آساني او هوساییه په خاطر او همدا ډول د فتنې او اختلاف څخه د خلاصون په خاطر د ټولو مذهبو مقلدینو د دې موافق اعراب او نقطې ورکړې او دا روایت یې غوره کړي. والله اعلم

ثابت، حضرت عبدالله بن مسعود او حضرت أبی بن کعب رضی الله عنهم ښخه حاصل کړی دئ او دغه ټولو حضراتو (اصحابو) د جناب رسول مقبول صلی الله علیه وسلم ښخه حاصل کړی دئ.

www.Taleemulislam-Radio.com

﴿خاتمه﴾

د سپوږمۍ پوره روښنايي هم په څوارلسمه شپه وي او دلته هم د څوارلسمي روښنايي په ختميدو سره ټوله مضمونونه پوره سول، نو ځکه دلته دا رساله پای ته رسوم.

الله تعالی دي دا رساله ګټوره او مقبوله وګرځوي.

د طالبانو او خاص د ماشومانو او په خاص ډول د قدوسيانو[1] څخه د الله ﷻ د رضا د دعا غوښتونکی يم.

اشرف علي تهانوي عفی عنه

۵، صفر، ۱۳۳۴ هـ ق

شبير احمد غفرله الغفار

۲۸، جمادي الاول، ۱۴۳۲ هـ ق

---

[1] د قدوسيانو څخه مراد د حضرت شيخ عبد القدوس ګنګوهي رحمه الله لمسيان دي. حضرت تهانوي رحمه الله هم د هغوی څخه دئ نو قدوسي حضرات د تهانوي رحمه الله د طريقت ورونه دي د کوم څخه چي تهانوي رحمه الله د خپل ځان له پاره په خاص ډول دعا غوښتې ده. او يو بل مناسبت يې دا هم دئ چي دا رساله مصنف رحمه الله د قدوسيانو په غوښتنه تاليف کړې ده، د دې سببه پر هغوی باندي د دعا حق ډېر دئ چي دعا ورته وکړي. وَاللهُ اَعْلَمُ وَعِلْمُهُ اَتَمُّ!

"احقر" هم د ټولو لوستونکو څخه د دعا غوښتونکی دئ او الله ﷻ دي دا رساله ټولو لوستونکو ته نافعه او ګټوره وګرځوي.

هذا ما كتبه احقر العباد شبير احمد غفرله الباري و لوالديه و لاساتذه، و لمن سعى فيه و لجميع المؤمنين و المؤمنات. والله الموفق و هو المستعان و عليه التكلان.

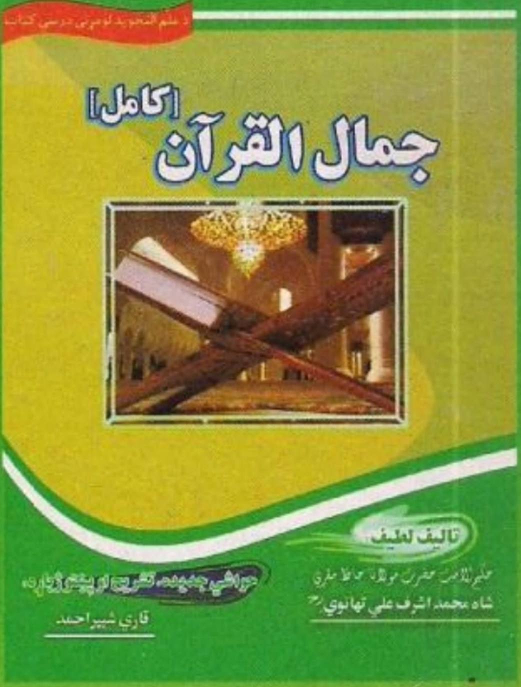

جمال القرآن [کامل]

د تعلیم الاسلام راډیو ویب پاڼې له خوا :
www.Taleemulislam-Radio.com